

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 6—7
Година LVII

Редакциони одбор
Д-Р СТЕВАН ПОПОВИЋ, Д-Р ДУШАН КАЛАНОВИЋ, ДРАГОЉУБ
ЗЕКАВИЦА, МИЛОРАД СИМОВИЋ, ЖИВАН РАНКОВИЋ и
Д-Р ВЕЛИМИР МИХАИЛОВИЋ
Уредник
БУРО БАЊАЦ

Јуни—Јули
1939 године

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

Међународни савез градова — Б. Л. Павловић	317
Конгрес југословенских градова — Б. Л. П.	320
Југословенска одликовања — Ранк.	329
Контрола јавне исхране и хигијена животних намирница у Београду — Јован Валдман	339
Сиромаштина нашег града Београда (Студија награђена на књижевном конкурс града Београда) — Д-р Милош Ђ. Поповић	346
Национална улога градова (V — Муниципализам и народна економија) — Н. Купопродаја имања у Сједињеним Америчким Државама — А. Настовић	357
Спортска сезона је у пуном јеку — Љ. Вукадиновић	365
	369

Књижевни додатак:

Силуета Београда — Сима Пандуровић	374
Опленац над Тополом — Жив.	377
Шумадија у пролеће — Љуб. Ж. Јевтић	382
Три виђења Свете Петке — фрагменти хронике једне београдске породице — (Дело из лепе књижевности награђено на књижевном конкурс Градског поглаварства Београд) — II — Никола Трајковић	384

Прилози за историју Београда:

Београдска општина под режимом разних општинских закона до светског рата — Драг. Ј. Ранковић	394
Лазар Панче, ктитор цркве Св. Марка — Трајко Гапић	398
Сећање на стари Дорћол — Миливој Петровић	399
Београд као центар индустрије дувана Краљевине Србије и историјски момен- ти нашег монопола — Сергије Петровић	404

Друштвена хроника:

Њ. В. Краљ Петар II положио матуру	406
Рођендан Њ. Кр. Вис. Кнегиње Олге	407
Рођендан Њ. Кр. Вис. Краљевића Андреје	407
Рођендан Њ. Кр. Вис. Кнежевића Николе	407
Прослава Видовдана	407
Грчки привредници и културни радници у Београду и Југославији — Милан Костић	409
Београдска општина приредила је банкет у част страних новинара који су по- сетили Београд — М. Симовић	408
Италијански министар саобраћаја г. Бени посећује Београд	413

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Монсењер Босар, викарни бискуп Париза, посетио је Београд	414
Ретко занимљиве вежбе полициских стражара на Бањици	414
Размена немачких и југословенских ђака	415
Карађорђеви топови враћени су Београду	416
Многобројне уметничке екипе са грандиозног фестивала на Сајмишту — гости Београдске општине — М. С.	417
Соколско друштво Београд V осветило је соколску заставу	418
Слава Дома старца и старица	418
Зграда Више педагошке школе подиже се у Београду	419
Нова црква у Београду	419
Помен Николи Хартвигу	419

Комунална хроника:

Санирање општинских финансија	420
Насипање дунавске обале	422

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љуб. Ж. Јевтић	423
---	-----

Некролози:

Испраћај посмртних остатака д-р Мехмеда Спахе из Београда	427
† Витомир Николић	429

Слика на корицама: **Поглед са терасе Горњег Града на цркву Ружицу, кулу Небојшу и Земун — уметнички рад А. Г. Балажа**

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

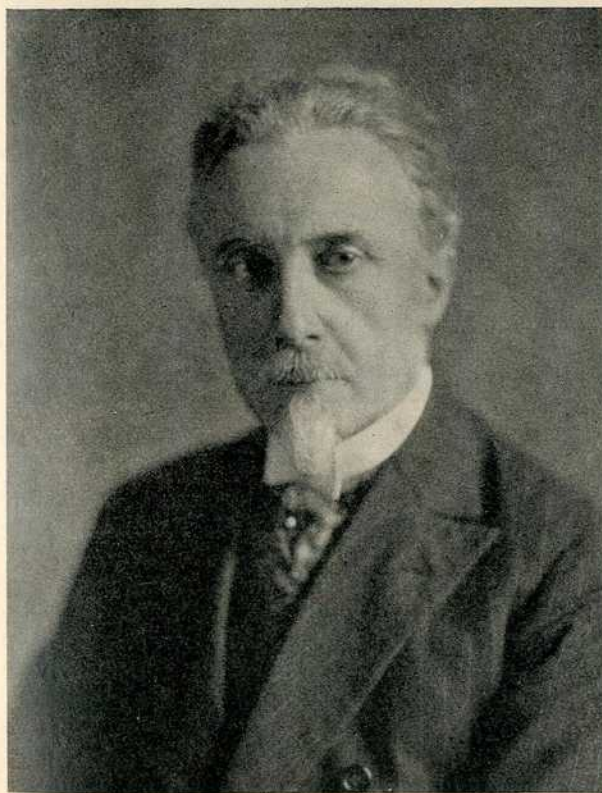
Излази једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.
Претплата: годишње 150'—, полугодишње 80'— динара. Поједини број 10'— дин.
Цена огласа: Цела страна 800'—, пола стране 500'—, четврт стране 300'— дин. **Огласи на корицама 500/0 скупљи.**
 Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54.300.
 Уредништво и администрација: Кнегиње Љубице 1/II — телефон 26-242.
 Уредник прима сваког радног дана од 9-13 часова. — Ручкописи се не враћају.

Чланци и студије

Међународни савез градова

У доба стварања разних организација међународног карактера, није никакво чудо да је још 1913 године основан на конгресу у Гану у Белгији и Међународни савез градова и месних власти. Од тада, па до данас, са малим прекидом за време светског рата, ова међународна организација се само ширила и подизала свој углед и значај, тако да данас стоји на врло високом степену. Њену важност најбоље карактерише јавно признање изречено од стране Друштва народа, као и 190 милиона становника градова и појединих места учлањених у овом Савезу, настањених у преко 50.000 градова и посебних општина.

Г. Емил Винк, потпретседник белгијског сената и директор Међународног савеза градова

Већ по своме обиму овај Савез претставља једну моћну организацију, која поред великог и широког поља рада има и то преимућство, да

претставља најидеалнију могућност размене искуства и знања из области комуналне политике и урбанизма између градова разних народа, разних држава и разних континената. То шаренило на први поглед у ствари значи једну неисцрпну ризницу из које сваки град, који жели свој сопствени напредак и правилан развој може да црпе све што му је потребно као идеја, потстрек, правац и искуство, према његовим локалним и индивидуалним приликама. Данас више-мање исти проблеми постоје у свима градовима. Те заједничке проблеме сви градови решавају средствима и методама, који су им својствени, гледајући да се при томе са најмање сретстава постигне што потпунији циљ. Већ у овој тачци лежи тајна егзистенције Међународног савеза градова, а можда и његовог даљег развоја.

Општине су данас у целом свету основне политичке организације сваке земље. Добро уређене општине су основа државног уређења, прави његови темељи. Грађани целог света познају у првом реду своју општину, свој град и по њему они цене и државу и поредак у њој. Ако им је општина, односно град добро уређена и они њиме задовољни, онда се они поносе државом, и незнајући да ли је у њој на другим пољима све у најбољем реду. Оснивачи Међународног савеза градова ову су чињеницу уочили већ при самом оснивању, што се најбоље види из факта, да су за боље уређење општина и градова позвали на сарадњу све земље, све континенте и све градове у свету.

Седиште овог Савеза сада је у Брислу. Белгија је позната као земља са најразвијенијим административним правом, где су локалне самоуправе толико детаљизовано подвојене и разрађене, да пружају један образац најсложенијег административног апарата са беспрекорним функционисањем. Како се управља земљом, то се може научити скоро у свима земљама. Треба само изабрати начин управе и земљу која има тај начин. Али научити како се управља општинама, за то је најбоље видети Белгију, чији је народ један италијански научник прозвао „општинским народом”. Баш због ових особина Белгије и њеног народа Ме-

Међународни савез је изабрао њу као своје стално седиште.

У основи сваке организације тајна и кључ успеха лежи у личности која њом руководи. За сваки нови посао треба прво један човек, дорастао задатку, па потом све остало. Човек ствара и носи дело и од његове способности то дело траје и живи. И Међународни савез градова нашао је свог човека.

Већ дуги низ година, овај Савез води његов главни директор г. Емил Винк. За нашу земљу наравно недовољно познат, али у целом комуналном свету, нарочито у земљама где се и у општинама примењују научни методи рада г. Винк је веома добро позната личност. Преко тридесет година јавног рада створиле су му репутацију човека велике ерудиције и практичара брзе оријентације у свима сложеним питањима и проблемима многоструког комуналног живота. Г. Винк је одавна политичар, прво као општински одборник, па онда и претседник општине једног предграђа Брисла, које броји 100.000 становника. Пошто се истакао на пољу комуналне политике, он је отишао даље и већ дуги низ година заузима поверењем народа положај сенатора у белгијском сенату. Данас је он први потпретседник тога сената. И ако заузет великим бројем послова у свима својим јавним функцијама, он свакодневно и ревносно ради у Међународном савезу градова, прима пошту, чита реферате, саставља их и заједно са одговорима доставља свима градовима или савезима, који се на њега обрате. Веома предузимљив и енергичан он не зна за препреке. Врло често путује, по свима земљама и свуда проучава своју грану посла. Општине, специјално градске општине су његова главна ако не и једина научна и практична материја, али у њој он је толико одмакао, да му у свету нема такмаца. Он је пре три године пропутовао и нашу земљу, где је био очаран њеним гостољубљем, њеном лепотом, а у Београду поред осталог још и уличним зеленилом, које је у то доба по његовом мишљењу давало нарочито леп изглед, по коме се Београд одвајао и истицао испред свих престоница европских. То га је било толико очарало, да је био наручио за свој лист један чланак о београдском зеленилу.

Десна рука г. Винка и његов најближи сарадник јесте његов помоћник Л. Вутерс, који сарађује на свима пословима Међународног савеза градова, и који замењује директора Винка у свима приликама, када је он спречен. Г. Вутерс воли свој посао, окружен је једном великом библиотеком, посвећеном искључиво делима комуналне политике свих крајева света. Он води преписку са свима савезима и свима градовима — члановима савеза. И он много путује, па је прошле године на повратку из Букурешта посетио Београд и одавде отишао на наш питоми и привлачни Јадран.

*

У Белгији, пошто све унапред мора бити предвиђено законом или којим законским прописом, постоји и један закон од 25 октобра 1919 који се односи на међународне установе са научним циљевима. По томе закону је организован и Међународни савез градова и његово седиште одређено у Брислу.

Сам Савез се састоји из једног Секретаријата и Сталне канцеларије, као и из једног Општег савета, који би код нас одговарао управу. Савез своју активност манифестује у главном на три начина:

Г. Л. Вутерс, помоћник директора Међународног савеза градова

Прво, сталним радом у секретаријату и канцеларији, као и одржавањем седница управе, где се расправљају сва питања, која су ма са које стране и ма којим поводом покренута. Ту се разрађују сви елаборати, пројекти и реферати, даје директива за штампу и уређују и издају публикације овог Савеза.

Друго, одржавањем повремених међународних конгреса градова. Ови конгреси држе се сваке треће године и на њима се расправљају обично она крупна питања комуналне политике, која су заједничка свима градовима. Тако су до сада расправљана између осталих и питања о школској настави у општинама, о скупљању и уништавању домаћег сметлишта, о начину доношења одлука у градовима, о снабдевању и контроли млека, о борби против дима,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

прашине и загушљивих гасова у градовима, о саобраћају, води, осветљењу, канализацији, финансирању и т.д. Ови конгреси су нарочито значајни по томе што су на њима заступљени најбољи стручњаци. Идући конгрес одржаће се у Будимпешти у јуну 1940 год. са интересантним дневним редом.

Треће, одржавањем конференција, које се приређују повремено, једном или двапут годишње у разним местима и разним земљама. Конференције обично припремају материјал за конгрес, проучавају поједина питања, дискутују их и сређују реферате који се после достављају конгресу и појединим савезима и градовима, како би се могли користити постигнутим резултатима. У септембру ове године одржаће се у Лијежу једна таква конференција, у оквиру изложбе воде, која је тамо отворена овог лета. Конференција има за предмет питања воде и унутрашњих пристаништа, морских и речних.

За конференцију са овим задатком није могло бити изабрано подесније место, пошто је познато, да Белгија има читав низ великих пристаништа и на мору и на рекама, и на каналима. Земље код којих се тај проблем поставља, као што је наша земља, имале би нарочитог интереса, да на ову конференцију пошљу своје стручњаке, да се тамо обавесте и проуче оно, што је тамо већ постигнуто и усавршено.

Поред Међународног савеза градова, постоји Институт за административно право, који је са њим тесно спојен. Они се налазе смештени у истој згради, један поред другог, тако да се узајамно допуњују, сарађују и обавештавају. И научници имају тако могућности да прате рад практичара, и ови пак рад научника. То нису као код нас два света, који се често попреко гледају, већ два блиска сарадника, који су у сталном контакту, на истом послу, само један тај посао изводи и прати из непосредне близине, а други из мало даље перспективе, што им омогућава да врше узајамне корекције, у интересу самог проблема.

Национални савези појединих држава налазе у Међународном савезу градова увек правног саветодавца, информатора и инструктора за сва питања, у којима им је помоћ овог Савеза потребна. Поступајући по тим саветима и упуствима многи су савези дошли до бољих начина рада за свој напредак и усавршавање, што најбоље показује велики број јавних признања учињених овом Савезу.

Наш Савез градова није до сада имао неке ближе везе са Међународним савезом. Посто-

јала је само обична текућа преписка. Наш Савез је примао сав штампани материјал, који је Међународни савез публикувао, и одговарао је на упућена питања и анкете у границама својих могућности. Ми још од Међународног савеза нисмо тражили какву нарочиту услугу, нити смо тражили каква обавештења, која би нам била добродошла као директива у појединим нашим домаћим комуналним проблемима. Та слаба веза може се оправдати тиме, да су наши градови до пре четири године имали различит правни положај, као и начин управе и рада. Сада је то постало једнообразно за све градове и пошто су васпостављене и ближе везе са Међународним савезом градова, треба очекивати да ће узајамна сарадња бити веома корисна за нас, а исто тако и да ће се Међународном савезу дати прилика, да уђе и у наш комунални живот и упозна се са организацијом и развојем југословенских градова.

Б. Л. Павловић.

Шасерио Теодор: Портре Ламартина
(Са изложбе „Сто година француског сликарства“)

КОНГРЕС ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ГРАДОВА

Југословенски градови имали су од 16 до 18 јуна једну лепу и импозантну манифестацију солидарности и одлучности на путу свога у-савршавања и напретка. Тих дана одржан је у Београду Први конгрес југословенских гра-дова. Са обилним дневним редом и подељен на три стручне конференције: финансијску, тех-ничку и социјално-здравствену, овај Конгрес није пропустио ни једно важно питање из обла-сти комуналне политике, а да га није узео у претрес и по њему определио свој став.

скупштина на дан 18 јуна, као закључак за-хтева конгреса.

Седнице Конгреса одржаване су у великој већничкој сали Општине града Београда, која је за ову прилику била нарочито свечано у-крашена заставама и зеленилом.

Од истакнутих личности отварању Кон-греса су присуствовали:

Изасланик Њ. В. Краља, генерал г. Де-канева, изасланик Њ. Светости Патријарха архијерејски намесник за град Београд протоје-

Изасланик Њ. В. Краља генерал г. Деканева, председник Краљевске владе г. Драгиша Цветковић и потпредседник Софијске општине г. Христо Стоилов са председником Београдске општине г. Владом Илићем у његовом кабинету

Југославија има 72 града и од овог броја само три града није могло узети учешћа на Конгресу. Сви остали градови били су за-ступљени преко нарочито одређених делегата. Око четрдесет председника и потпредседника градских општина дошло је на овај Конгрес, заједно са својим стручњацима, да у зајед-ници проуче и претресу све оно, што их зајед-нички интересује. Огледало тога рада види се у резолуцијама стручних конференција, као и у резолуцији, коју је донела Главна годишња

реј г. Миливој Петровић, Претседник Краљев-ске владе и Министар унутрашњих послова г. Драгиша Цветковић, Министар социјалне по-литике и народног здравља г. Милоје Рајак-овић, Министар трговине и индустрије г. Јеврем Томић, Министар грађевина г. Др. Михо Крек, Министар финансија г. Војин Ђуричић, Мини-стар пољопривреде г. Никола Бешлић, иза-сланик Министра војске и морнарице ђенерал г. Александар Стојановић, Командант Београ-да армијски ђенерал г. Петар Косић, надбискуп

београдски г. Др. Ујчић, врховни рабин г. Др. Алкалај, имам београдски г. Хаџић. Затим делегати министарстава г.г. Др. Стеван З. Иванић, начелник Министарства социјалне политике и народног здравља, Адам Максимовић, виши саветник Министарства финансија, г.г. Томо Видоша и Негослав Оцокољић, саветници Министарства унутрашњих послова, г. Душан Миросављевић, саветник Министарства грађевина и помоћник Управника града Београда г. Драг. Јовановић.

Исто тако први пут од рата на овамо овоме Конгресу је присуствовала нарочита делегација из Бугарске, која је претстављала град Софију и Бугарски Савез градова. Ову делегацију су сачињавали: г. Христо К. Стоилов, први потпретседник Софијске општине и г.г.

господа изасланици, поштована госпође, драги другови и пријатељи,

У овом свечаном тренутку када отварамо Први конгрес градова Краљевине Југославије одговоримо, несумњиво, најискренијим осећањима претставника свих градских општина, ако своје прве мисли упутимо нашем младом и толико вољеном Краљу Петру II (сви присутни устају и бурно кличу: Живео Краљ!) који својом младошћу оличава младост и снагу наше моћне државе.

Ја сам слободан да вам предложим да нашем младом Владару упутимо телеграм следеће садржине:

„Њ. В. Краљу Петру II

Милочер

Претставници градова са свога Првог конгреса који се држи у престолу Београ-

Претседник Краљевске владе г. Драгиша Цветковић говори на I конгресу југословенских градова

Илија Мандев и Емил Шопов виши чиновници Софијске општине. Ова делегација је била веома срдечно поздрављена од целог Конгреса, како приликом његовог отварања, тако и у току сва три дана Конгреса.

У 10 часова пре подне 16 јуна у салу су ушли гости са изаслаником Њ. В. Краља и Претседником владе г. Драгишом Цветковићем.

За претседничким столом су се налазили: г. Влада Илић, претседник Београдске општине, између г. Др. Теодора Пеичића, претседника Загреба и г. Др. Јура Адлешаћа, претседника Љубљане. За истим столом заузели су места секретари Савеза градова г.г. Емин Богдановић, Б. Павловић и Др. М. Мајер.

Претседник г. Влада Илић, отворио је Конгрес овим говором:

Господине Изасланиче Њ. В. Краља, Господине Претседниче Министарског савета, Господе Министри,

ду, подносе Вашем Величанству изразе своје дубоке поданичке оданости и верности, уверени да економским и културним изграђивањем и снажењем наших градова раде у пуној мери на изграђивању и снажењу Краљевине Југославије.

Са искреном жељом и дубоком вером да ће под срећном владавином Вашег Величанства југословенска држава бележити године мира, благодатања и свестраног напретка, претставници југословенских градова кличу своје младоме Владару:

Да живи Њ. В. Краљ Петар III

Да живи славни Дом Карађорђевића!"

(Читање телеграма Њ. В. Краљу Петру II присутни су саслушали стојећи и крај поздравили бурним аплаузом и једнодушним узвицима Њ. В. Краљу.)

Наша је дужност, господо, да у овом свечаном тренутку дамо израза нашим осећањима и према оном потомку славног Карађорђа који са неизмерном љубављу и искреном родитељском благошћу бди над нашим младим Краљем. Ја вас молим да се Њ. Кр. Височанству Кнезу Намеснику Павлу упути телеграм ове садржине:

„Са свога Првог конгреса који се држи у престоном Београду претставници југословенских градова моле Ваше Краљевско Височанство да благоизволи примити изразе њиховог дубоког поштовања и крајње благодарности за ону племениту благонаклоност са којом Ваше Краљевско Височанство прати напоре на подизању и унапређењу наших градова.

(Присутни су стојећи саслушали читање телеграма и једнодушно клицали Њ. Кр. В. Кнезу Намеснику Павлу.)

У исто време ја вас молим, господо, да и Господи Краљевским Намесницима г. Д-р Раденку Станковићу и г. Д-р Иву Перовићу упутимо телеграм ове садржине.

„Претставници југословенских градова са свога Првог конгреса моле Вас да изволите примити изразе њиховог дубоког поштовања и благодарности за Ваше племените напоре у вршењу високе функције за добро и срећу Краља и отаџбине.“

(Опште одобравање и узвици: Живели!)

Претставници југословенских градова искрено су

Г. Сима Пандуровић, књижевник и шеф Културног отсека Београдске општине, држи предавање о Београду пред учесницима конгреса

Претставници југословенских градова су свесни значаја мудрих и енергичних потхвата са којима Ваше Краљевско Височанство, у ове мутне дане међународног живота, обезбеђује Југославији сигуран мир на њеним границама и плодносну сарадњу са свима народима. Они не сумњају да ће Ваше Краљевско Височанство са истом мудрошћу и истрајношћу успети да приведи крају и унутрашње консолидовање наше миле домовине.

Са том дубоком вером они кличу из свег срца:

„Да живи Његово Краљевско Височанство Кнез Намесник Павле.“

благодарни Претседнику Краљевске владе и Министру унутрашњих послова г. Драгиши Цветковићу (Опште одобравање и узвици: Живео!) што се одазвао нашем позиву да присуствује свечаном отварању овог Конгреса. Са искуством дугогодишњег претседника Општине града Ниша, он ће лако схватити наше тешкоће и разумети наше жеље (одобравање).

Нека нашу благодарност изволе примити и господи министри (живо одобравање и аплауз) који су се заинтересовали за овај наш рад и нису жалили труда да присуствују овом свечаном отварању Конгреса југословенских градова.

Исто тако нека приме нашу топлу благодарност и претставници црква, војске и надлештава које видимо на овом нашем Конгресу. (Живо одобравање).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Вама, господе, претставници појединих градова, који сте дошли из свих крајева наше простране отаџбине желим у име Београда срдачну добродошлицу. Сигуран сам да ћете се у нашој средини осећати као код своје куће, и зато гајим жељу да ћете из нашег гостољубивог Београда понети најлепше успомене. (Опште и једнодушно одобравање).

Господе,

Није потребно да у овој свечаној прилици улазим у детаље радног програма овог Првог конгреса југословенских градова. Хоћу само да истакнем сталну и пресантну потребу да се одговорни фактори уживе у тешкоће са којима се свакодневно боре градске управе.

Те тешкоће, као што вам је познато, зависе од времена и прилика у којима живимо, али многе од њих могле би се отклонити ако би се обратила већа пажња на улогу и значај градова у изградњи наше националне привреде, наше националне културе, нашег националног живота у опште.

Претседник Панчевачке општине г. Васа Исаиловић
(Цртеж А. Г. Балажа)

У неким земљама изградња градова помаже се сталном државном субвенцијом, већом или мањом према стварним потребама дотичнога града. Код нас је усвојен сасвим супротан принцип: уместо да примају субвенцију од државе, градови дају субвенцију држави. (одобравање). Треба отворити наше градске буџете па видети колика се финансијска сретства троше за задовољење еминентно државних потреба. (Живо одобравање и аплауз). Одмах после Уједињења док се држава с муком организовала то се могло схватити. Али, сада двадесет година после уједињења, немогуће је објаснити терете који су наметнути градским општинама.

Мора се једном приступити растерећењу ако се жели да градови одговоре својим задацима на културном, социјалном и економском пољу.

Што се тиче наших међусобних односа, ми морамо на овоме Конгресу посветити и томе питању дужну пажњу. Градови, на различитом ступњу развитака, са разноврсним потребама, налазе се у срећној могућности да користе своја узајамна искуства. Том методом они

ће избећи многе грешке и тако уштедети и време и средства.

Служећи се овом методом ми се морамо потрудити да користимо искуство градова других напредних држава. У томе циљу наш Савез је успоставио контакт са Међународним савезом градова, као и са националним Савезом градова Француске и Белгије. У току ове и идућих година ове ће се везе појачати и проширити и на друге државе.

Господе,

Да би обухватили главне стране комуналне делатности, Конгрес ће радити подељен у три стручне конференције, којима ће присуствовати и претставници надзорне власти. У оквиру тих конференција претресаће се питања од најважнијег значаја за све градове и спремити образложени предлози, који ће се доставити господи ресорним министрима. Ми се надамо да ће се тим нашим оправданим молбама изаћи у сусрет.

Претседник Београдске општине г. Влада Илић испраћа претседника Краљевске владе г. Драгишу Цветковића после свечаног отварања I конгреса југословенских градова

Резултати нашег рада биће познати најширој јавности, благодарећи интересу који дневна штампа поклања градским пословима. Ја користим ову прилику да претставницима наше штампе одам признање на њиховом несебичном труду да уђу у суштину градских проблема и да их на популаран начин преставе нашим суграђанима. (Одобравање и узвици: Живела штампа!)

На завршетку стало ми је да топло поздравим своје колеге из Претседништва Савеза градова, г. Д-р Теодора Пеичића, претседника Загребачке општине, који одлично води наш Савез и г. Д-р Јура Адлешића, претседника града Љубљане, који се са нарочитом љубављу посветио пословима Савеза. (Присутни аплаузом поздрављају г.г. Д-р Пеичића и Д-р Адлешића.)

Господе делегати градова,

Пред нама је обилан посао који треба да свршимо. Трудимо се да у расправљању питања која засецају у интерес наших градова водимо рачуна о стварним

могућностима и стварним потребама. Не губимо из вида да служећи нашим градовима ми служимо у исто време интересима наше лепе и племените домовине. Оглашујући да је Први конгрес Савеза градова отворен, ја вас позивам да кликнемо:

Живео Савез градова! Живела Југославија!

(Бурно и дуготрајно одобравање и узвици Савезу градова и Југославији).

Нарочито срдачно и топло поздрављам г. Стоилова, потпретседника града Софије са двојицом делегата, који су дошли да нашем Конгресу присуствују. У њиховој посети наш Савез градова види први почетак ближег рада на продубљењу искрених и братских веза, које спајају оба наша народа.

Добро нам дошли!

Живели!

(Присутни бурно кличу бугарским делегатима и Бугарској).

Претседништво Секције за социјално и здравствено старање I конгреса југословенских градова, која је заседавала у згради Пожарне команде

За овим је, према дневном реду Конгреса, књижевник *џ. Сима Пандуровић* одржао једно предавање о Београду, о његовом историјском, културном и националном лику, које је саслушано са највећом пажњом и интересовањем.

После овог предавања јавио се за реч Претседник Краљевске владе и Министар унутрашњих послова *џ. Драјиша Цветковић*, који је Конгрес поздравио овим речима:

„Два момента у моме политичком и јавном раду вежу ме за Конгрес градова. Један када сам 1923 године, онда као претседник Општине нишке, дао иницијативу за први конгрес градова Србије, Јужне Србије и Црне Горе. Други меменат када сам, опет као претседник општине, са ондашњим градским начелницима и претседницима општина у Загребу радио на стварању овог садашњег нашег Савеза. Још онда, и по свом положају и по свом личном схватању, ја сам организацији конгреса градова придавао нарочиту пажњу.

Од 1922 године до данас ја сам као политичар, — јер сам још и данас градски одборник — долазио до изражаја најпре преко комуналне политике свога места. Према томе, радећи у овим установама, ја схва-

там и знам значај, који имају градске општине у привредном, културном и социјалном животу једног народа.

Господо, градови су носиоци нашега привредног живота. Они благотворно делују у најширим народним слојевима и у најширим привредним круговима. Градови су несумњиво носиоци и културног живота свога краја. И у том правцу активност једнога града осећа се врло јако, има одраза на културне прилике народа и на културни живот његове и најдаље околине.

Градови су несумњиво носиоци и материјалне културе једног народа. А ви, господо, знате врло добро да се народи у прошлости цене и да их ми и данас ценимо и по материјалној култури коју су они за собом оставили.

Генерације које настају свакако ће ценити и вредност нашег народа и његову снагу и његову животну енергију и по материјалној култури, коју ми будемо оставили доцнијим поколењима.

Али, у свим овим настојањима има један моменат коме треба обратити нарочиту пажњу. Материјална култура једног народа не састоји се само у оним велелепним грађевинама, у оним огромним облакодерима, него се састоји у садржини, у духу који оплемењују ту материјалну културу.

И видите, ту је онај моменат у коме се највише треба да огледа активност и делатност наших градова. Наша материјална култура треба да носи у себи пуно социјалног схватања и пуно социјалне садржине. (Живо одобравање и усклици: Живео! Тако је!)

И видите, господо, у том правцу, у изграђивање те наше материјалне културе, ви градски претставници, имате једну од најделикатнијих и најважнијих улога.

Господо, још онда приликом стварања овога Савеза, схватили смо неопходну потребу организације градова и значај једног планског рада. Ми смо видели пуно тешкоћа, пуно незгодних ствари у нашем деловању, у свему оном о чему је Претседник града Београда, Господин Влада Илић, — који улаже толико труда да се наша престоница у погледу комуналног изграђивања упуту правилним и одлучним путем, — тако лепо говорио. Још онда, ми смо са пуно разлога тврдили да би се једним планским радом и добром организацијом могло успети у томе да комуналну политику наших градова упутимо правцем који ће једино одговарати интересима земље и народа.

Још онда, организујући се, ми смо осетили све тешкоће, све незгоде, осетили смо све оно што кочи правилан развитак наших градова, оно што је негативно у једној комуналној политици, оно што не даје нашим градовима да се несметано и слободно развијају.

Ми знамо врло добро и ви сте свесни тога да многе функције, које наши градови обављају, немају ничега заједничког са комуналном политиком, али их они морају обављати у интересу општих и државних потреба. Ми све то знамо, све то носимо и радо примамо на своја леђа, али ја мислим да имамо и права да тражимо од компетентних фактора — ја сада говорим као одборник једне градске општине — (бурно и дуготрајно пљескање), да компетентни фактори унесу више схватања за велики, културни, привредни и социјални задатак, који једна градска општина у народу и држави има. (Једнодушни повици: Тако је! Бурно и дуготрајно пљескање).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilib.rs
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Користећи се и личним искуством ја ћу вас, господо градски претставници, помагати и учинити све, да наши градови кроз своју комуналну политику остваре своје тежње и постигну у својој раду оне резултате које од њих очекују народ и држава. Живели!"

(Опште бурно и дуготрајно пљескање и једнодушни поклици: Живео!)

После поздрава Претседника владе јавио се за реч *џ. Христо Стоилов*, потпретседник града Софије, који је, бурно поздрављен приликом доласка на говорницу, одржао овај поздравни говор:

радњу. И ми смо видели да су сви градови уједињени најпре у свој национални савез, а преко њега у међународну организацију градова, која треба да оствари међусобно зближење и општу сарадњу.

Ми смо сви видели овај огромни напредак и развратак главног града и престонице Југославије, Београда, града који прави велики утисак на његове посетиоце. Али тај напредак треба да буде остварен и у другим градовима и општинама на основу искустава и резултата које је Београд постигао.

Већина градских проблема има међународни карактер. Код тих проблема који у истој мери интересују

Учесници I конгреса југословенских градова пред гробом Незнаног јунака на Авали

„Дошао сам од Софијске велике општине, од Савеза бугарских градова, од Савеза бугарских општинских чиновника, дошао сам најзад од стране бугарских општина да поздравим Први конгрес југословенских градова. (Бурно одобравање и клицање: Живео!) Да вас поздравим од стране бугарских општина и да вам пожелим користан рад који ће припомоћи правилном схватању и решењу многостраних градских проблема и једном социјалном, финансиском, економском и културном напретку и развиту југословенских градова, са дубоким сазнањем да здрава општина значи и здраву државу. (Опште и једнодушно одобравање).

Данашња времена постављају големе проблеме пред општине. Проблеми врло разноврсног карактера, карактера социјалног, карактера културног, карактера економског и организационог, налажу једну општу са-

и наше и југословенске градове могла би се изградити јединствена основа која би послужила за бржи узајамни напредак градова. Истина, поред тих заједничких проблема, градови имају и своје специфичне, из којих црпе посебна искуства.

Ја желим овде да подвучем да Савез градова Југославије и Савез градова Бугарске имају много више заједничког не само по својим међусобним односима, по крви, по братству и по језику, већ и по својој идентичној структури, него други савези међу собом. Има толико ствари у Софији, које су истоветне са онима које је малочас споменуо Господин Претседник Београдске општине. Да споменем само једну од њих. И Софија трпи од многих обавеза које су на њу пренете од стране државе. И за Софију тај проблем претставља

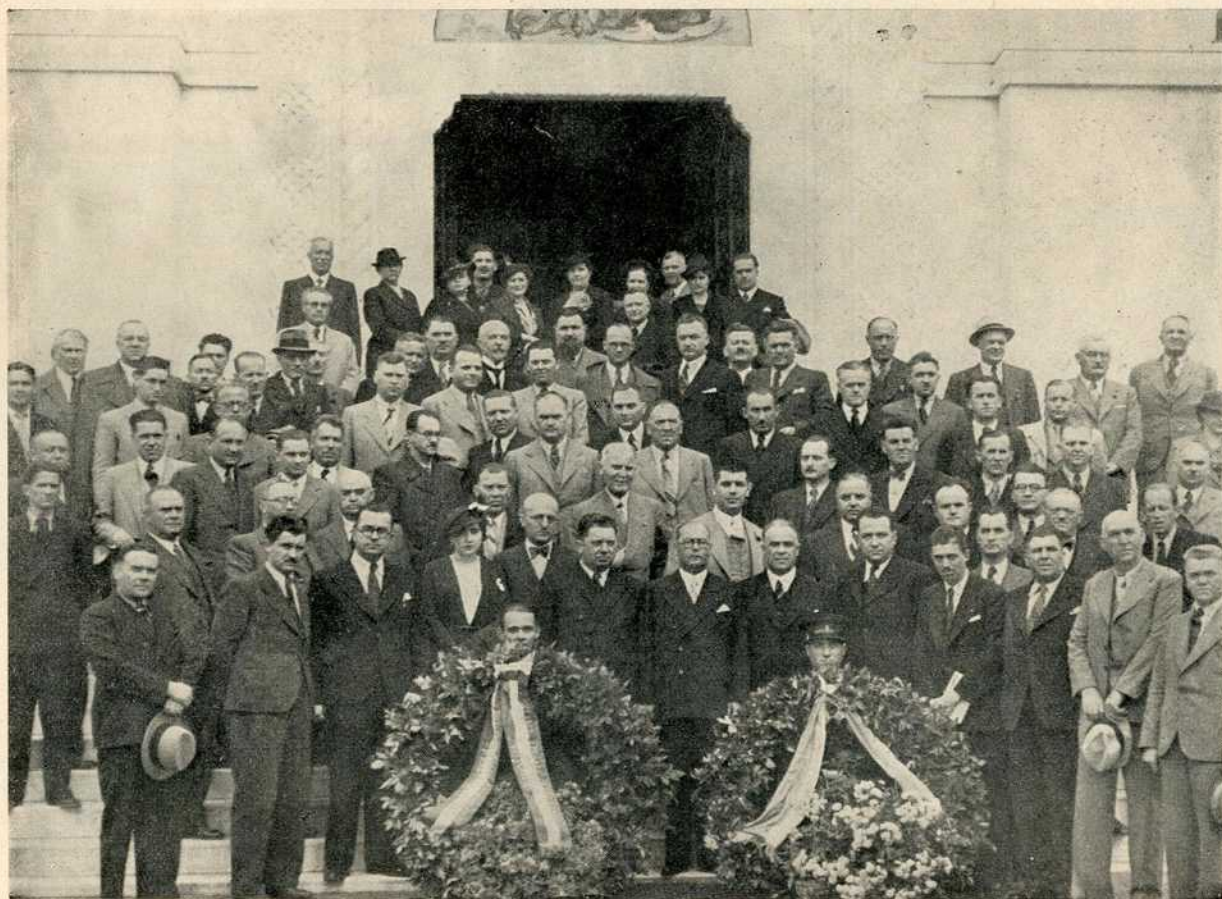
једно крупно питање, чије се решење намеће у корист напретка нашега главног града.

Ја ћу да споменем да већ неколико година претседник Софијске општине спроводи један експеримент и врши једну реформу која има и својих присталица и својих противника. Но она је ипак дала извесне резултате на организационом пољу нарочито. Та реформа значи један стваралачки посао на чисто општинским проблемима. Ја желим да учиним једну напомену. Наши градови, југословенски и бугарски, треба да саопштавају једни другима своја искуства и своје резултате, и да та искуства и опите, према својим приликама, користе у вођењу градске комуналне политике.

Претседник Општине г. Влада Илић чести-тао је г. Стоилову на његовом поздраву, упућеном у име Софијске општине и Бугарског савеза градова.

Закључујући свечану седницу о отварању Конгреса г. Влада Илић је саопштио да ће према туврђеном програму Конгрес радити подељен у три конференције.

Техничкој конференцији је председавао у сали Трговачке коморе претседник Заграда г. Д-р. Теодор Пеичић. Финансијској г. Влада Илић у сали Градског већа а социјално здрав-

Учесници I конгреса југословенских градова пре полагања венаца на крипу Витешког Краља Александра I Ујединитеља, пред црквом на Опленцу

Ово је прво учешће Бугарске у раду југословенских градова и оно претставља први корак ка сарадњи. Наш долазак на Први конгрес југословенских градова инспирисан је жељом да дамо један мали принос на започетом делу које се изводи од стране наших влада и наша два народа у правцу међусобног зближења. Ми дајемо један мали принос за који верујем да ће уродити резултатима.

На крају желим да узвикнем да живе југословенске општине и са њима заједно југословенска држава!" (Крај говора г. Стоилова, поздрављен је општим и једнодушним одобравањем и узвцима бугарском народу и Бугарској).

ственој г. Д-р Јуро Адлешић у великој сали Пожарне команде.

На овим конференцијама које су трајале два дана сви су учесници имали прилике да чују интересантне извештаје и реферате, као и да виде за ту прилику приређене изложбе, графиконе и статистичке податке.

Трећег дана Конгреса одржана је Главна годишња скупштина, којој је председавао г. Д-р Теодор Пеичић. Она је дала разрешницу Управи за досадашњи рад, примлила буџет за 1939/40 годину и одредила да за наредни период од три године седиште Савеза градова

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

буде у Београду, као и извршила попуњавање Управног и Надзорног одбора.

На крају својих већања Конгрес је донео следећу резолуцију:

„Конгрес градова поновно констатује, упозорава и наглашава, да је финансијско стање наших градова врло неповољно, да су градови у огромној већини презадужени и да се то стање сваким даном све више погоршава.

Разни су узроци који су наше градове довели у овако тежак финансијски положај. Градови се у нашој младој држави налазе тек у раз-

говим поздравним речима. Оне одају човека који комуналне проблеме врло добро познаје, и Конгрес апелује, очекује и чврсто се нада да његове лепе и снажне речи, као и ова резолуција, неће остати само на папиру, него да ће се претворити у дело.

Конгрес је исто тако нарочито захвалан г.г. Министрима: финансија, грађевина, трговине и индустрије, социјалне политике и пољопривреде, на високој пажњи коју су својим присуством указали Конгресу, чиме су уједно посведочили своју добру вољу, да разумеју тешки положај градова. Градови се надају да ће у духу обећања

Потпретседник Софијске општине г. Христо Стоилов говори на банкету у ресторани на Опленцу

витку, и доследно су им потребна осетна материјална сретства да могу извршавати све оне задатке, које на њих држава и модерна самоуправа стављају.

Међутим држава и бановина преваљују са себе на градове толико финансијских обавеза, да оригинарно комунално пословање постаје секундарним, шта више долази и у питање, а општина добија, тако рећи, карактер једне експозитуре.

У интересу је стога не само градова него и државе, да се коначно приступи санацији овог нездравог стања, јер само финансијски здрави градови у могућности су да удовоље свим оним задацима које од њих очекује држава и народ.

Конгрес је необично захвалан Претседнику Краљевске владе г. Драгиши Цветковићу на ње-

Г. Претседника Краљевске владе Господа Министри, сваки у свом делокругу, а нарочито г. Министар финансија г. Војин Ђуричић, урадити све што је могуће, да се материјални положај градова брзо поправи.

Главна годишња скупштина југословенских градова апелује на Краљевску владу, да у виду првих мера санације градова уважи следеће најхитније захтеве градова:

1) Да се, уз сарадњу Савеза градова, што пре донесе закон о самоуправним финансијама, односно закон о финансирању градских општина, као основ за санирање данашњег тешког стања градова.

2) Да се и за градске општине пропише уредбом, да се у случају преношења појединих

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unifib.rs

www.послова на градове има уједно осигурати и приход потребан за покриће трошкова, како је то законом одређено за друге општине.

3) Да се сви пројекти закона, уредаба и правилника који тангирају градове, а нарочито градске финансије, доставе претходно Савезу градова на мишљење и примедбе.

4) Да се одмах укине последњи став § 8 Уредбе о градским штедионицама као посве штетан за правилан развој градских новчаних установа, који би, ако би и даље остао на снази, довео до пропасти ових установа, јер би им био укочен сваки развој и полет. У том погледу Савез сматра, да није потребно чекати на измене осталих одредаба ове Уредбе, које такође треба мењати, али које нису од тако штетних последица по пословање градских штедионица, као што је то последњи став § 8 поменуте Уредбе.

5) Да држава односно бановине преузму на себе трошкове издржавања судова и месне полиције, јер је то првенствено дужност државе.

6) Да се укине § 96 Финансијског закона за 1938/39 год. којим је прописана дотација општине држави за издржавање државних болница и да се укине § 8 Закона о болницама, по коме су градови дужни плаћати трошкове за лечење болесника без обзира на трајање лечења, шта више и за припаднике других здравствених општина.

7) Да се градске општине ослободе од државних и бановинских дажбина на непокретна добра и на приходе од градских предузећа, аналогно како то важи за државна добра и предузећа, јер ти приходи не служе нити делимично у приватне, него само у јавноправне сврхе.

8) Да се за сада одмах укине обавеза градова у погледу плаћања станарине државним учитељима, вероучитељима и надзорницима, као и обавеза издржавања среског начелства.

9) Да се у пословима наведеним у § 88 и 89 Закона о градским општинама не наплаћује државна такса, пошто те послове врши град, па према томе њему треба и такса да припадне.

10) Да се градови ослободе знатних трошкова за прикупљање прихода народног санитетског фонда, односно да им се ти трошкови накнаде.

11) Да се што пре донесе правилник за извршење појединих одредаба Грађевинског закона, у смислу тач. 5 § 68 Финансијског закона за 1939/40 год.

12) Да Краљевска влада пружи помоћ у виду позајмица сваком граду, који би то затражио, у циљу израде катастарских и регулационих планова

13) Да се приходи који се убирају по Тар. 259 и 259/а Закона о таксама уступе градским општинама у корист њихових регулационих фондова, пошто су они сада веома слаби.

Конгрес ставља у дужност Пословној управи Савеза да по осталим закључцима конференција финансијских, техничких и социјално-здравствених стручњака, који нису ушли у ову резолуцију, пронађе пут и начин, да се и по њима донесу што скорије повољна решења."

Пошто је резолуција једногласно прихваћена, скупштина је ставила у задатак новој Управи, да сав рад и материјал Конгреса, заједно са свима рефератима отштампа као прву књигу Комуналне библиотеке Савеза градова, како би се сви градови и сви градски службеници могли користити овом публикацијом.

Сви учесници Конгреса, по завршеном раду, одвезли су се на Авалу и Оплепац, где су положили венце на гроб Незнаног јунака и и гроб Витешког Краља Александра I Ујединитеља од стране Савеза градова Југославије и Савеза градова Бугарске.

Б. Л. П.

ЈУГОСЛОВЕНСКА ОДЛИКОВАЊА

Београд је на Спасов дан, 18 маја 1939, одликован орденом Карађорђевог Звезде с мачевима IV реда.

Грађани града Београда треба да знају, која одликовања има Краљевина Југославија, како се и на коме оделу носе, што је циљ ових редака.

Увод.

Југословенска одликовања, која сада као законом уређена и прописана важе у Краљевини Југославији, додељују се заслужним лицима војним, грађанским и народним.

Југословенска одликовања биће разматрана овим редом:

- А. Врста одликовања,
- Б. Ранг одликовања,
- В. Како се носе одликовања,
- Г. На коме се оделу носе одликовања.

А. ВРСТА ОДЛИКОВАЊА:

Југословенска одликовања деле се на:

I – ордени:

Ордени су сви установљени после Ослобођења Србије од Турака (после Првог устанка под Вождом Карађорђем 1804). Они сви имају симбол крста (на Белом орлу налази се крст на грбу).

Звезда је код свих ордена Краљевине Југославије осмобрака, сем код ордена Југословенске круне, која је четворобрака.

а. – Југословенска одликовања, која потичу од ранијих српских одликовања:

1. „Таковски крст”, то је прво одликовање, које је увео у Кнежевини Србији 1865 год. кнез Михаило Обреновић.

То је био први орден, који је био установљен као успомена на Ослобођење од Турака.

Дават је лицима, која имају за то заслуга – највише на националном и културном пољу.

Кнез Милан Обреновић реформисао је орден „Таковски крст” законом од 15 фебруара 1878 год., када је установљено пет редова (степен).

За храброст у рату дават је „Таковски крст с мачевима”.

„Таковски крст”, уопште без и са мачевима, са доласком поново династије Карађорђевића 1903 год. укинут је. Али, одликована лица имала су право да га носе доживотно.

2. „Бели орао” установио је краљ Милан Обреновић 23 јануара 1883 год. Он има пет редова (степен). Он се давао и даје се за рад

на националном пољу, док за време династије Обреновића и за велику оданост тој династији.

Бели орао био је највећи државни орден, који се не ранжира са осталим краљевским орденима. Он, имао је измене у статутима указима од 8 јуна 1891 год. и од 24 новембра 1904 год.

„Бели орао с мачевима” основао је у току Светског рата 1914/18 год. краљ Петар I Велики Ослободилац указом Ф. А. О. № 9700 од 28 маја 1915 год. Орден има пет редова (степен).

3. „Свети Сава” установио је краљ Милан Обреновић 23 јануара 1883 год. Он има пет редова (степен), даје се за рад на просветном пољу.

Карађорђева звезда с мачевима IV реда

4. „Кнез Лазар”, установио је краљ Милан Обреновић 8 априла 1889 год. за успомену на Косовску битку. Орден у виду ланца око врата има само један ред (степен).

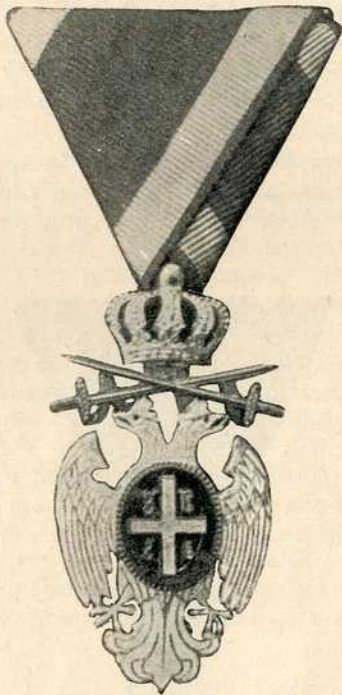
5. „Милош Велики” установио је краљ Александар Обреновић 17 децембра 1898 год. То је био чисто династични орден, који је имао четири реда (степен) а који је поновним доласком династије Карађорђевића укинуо 1903 год. краљ Петар I Велики Осло-

дилац, чиме су одликована лица изгубила право ношења овога ордена.

6. „Карађорђева звезда”, установио је 1 јануара 1904 год. краљ Петар I Велики Ослободилац као краљ Србије, чији је указ потписан у Тополи (Српске Новине Бр. 3 од 4-I-1904 год.). Орден има четири реда (степенa), који се даје за заслуге према Отаџбини, као и за приврженост династији Карађорђевић.

Карађорђева звезда има према указу од 15 априла 1904 год. и *орденску славу* — 30 новембар сваке године.

Карађорђева звезда има по указу одређено време од 2 године, па да се добије даљи виши ред (Српске Новине Бр. 269 од 30 новембра 1906 год).

Бели орао с мачевима
IV реда

„Карађорђева звезда с мачевима”, установио је краљ Петар I Велики Ослободилац 20 октобра 1912 год. чији је указ потписан у Скопљу (Српске Новине од 30 октобра 1912 год.). То је највећи орден, који има четири реда (степенa), који се даје за ратне заслуге и који по „Закону о одликованима орденем Карађорђеве звезде с мачевима” од 27 новембра 1937 год. предвиђа и даје носиоцима извесно повластице и привилегије.

„Карађорђева звезда с мачевима” војнички ред — златна и сребрна, установио је Витешки краљ Александар I Ујединитељ као Регент 28 маја 1915 год. чији је указ потписан у Крагујевцу са допунама (Службене Новине Бр. 74 од 2 априла 1931 год. и закон од 1937 год.). Орден се даје за ратне заслуге подофицира и војника.

6. — *Југословенска одликовања*, која потичу од стварања Краљевине Југославије:

„Југословенска круна”, установио је Витешки краљ Александар I Ујединитељ 5 априла 1930 год., са изменама и допунама од 15 новембра 1930 год. То је орден, који се даје:

- за успомену на Ослобођење и Уједињење Краљевине Југославије,
- за признање на раду за Краља и Отаџбину,
- за рад на државном и народном јединству.

Орден има 5 редова:

Први ред: Велики Крст на ленти са звездом на прсима.

Други ред: као и први на ужој ленти и са звездом само мањом од прве.

Трећи ред: као и други на лентици.

Четврти ред: као и трећи само мањи на троуглој пантљици.

Пети ред: као и четврти само у сребру на троуглој пантљици.

II — *медаље и споменнице*:

Медаље и споменнице су установљене овим редом:

Краљ Милан Обреновић као кнез и краљ Србије установио је, чија важност и сада постоји:

1. Споменница за рат 1876—77—78 год. установљена 15 фебруара 1878 год.

2. Медаља за Војничке Врлине установљена 21 децембра 1883 год.

3. Медаља за храброст (за српско-бугарски рат 1885—6) установљена 24 децембра 1885 год.

4. Медаља за ревносну службу у рату установљена 24 децембра 1885 (за заслуге у српско-бугарском рату 1885—6) год.

5. Споменница за рат 1885—6 год. установљена 19. фебруара 1886 год.

Краљ Александар Обреновић као краљ Србије установио је:

Медаља за грађанске заслуге установљена 7 априла 1902. год. (златна и сребрна).

Краљ Петар I Велики Ослободилац као краљ Србије установио је:

1. Медаља Краља Петра I установљена 7 августа 1903 год.

2. Медаља за ревносну службу (златна, сребрна) установљена 19 априла 1913 год.

3. Златна и сребрна медаља за храброст установљена 12 јула 1913 год.

4. Крст Милосрђа за женске и за мушке установљена 7 јуна 1913 год.

5. Споменница за рат 1912 год. установљена 31 октобра 1913 год.

6. Споменница за рат 1913 год. установљена 25 новембра 1913 год.

Витешки краљ Александар I Ујединитељ као краљ Срба, Хрвата и Словенаца установио је:

www.unid.hr Албанска споменица од 5 априла 1920. године.

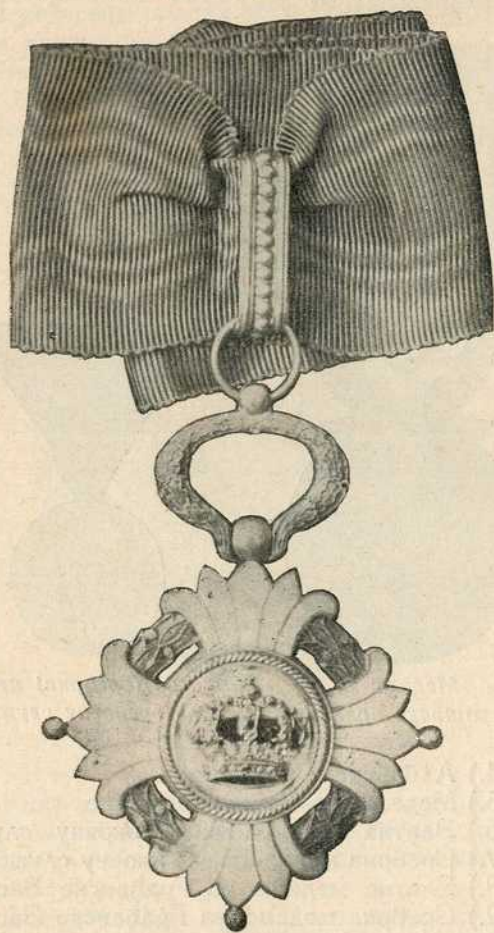
2. Споменица за рат Ослобођења и Уједињења 1914–1918 год., од 1 децембра 1920 године.

III — академски знак:

Академски знак, установљен је Законом о устројству Војне академије од 18 јануара 1880 године.

Академски знак даје се уз школску диплому свима официрима, који сврше Вишу школу Војне академије, као и официрима, који су раније свршили цео курс Артилериске школе.

Академски знак прописан је по форми и величини уредбом Министра војног од 31 маја 1880 год., који је мењан уредбом од 16 јула 1893 год. и уредбом од 17 јануара 1921 год.

Југословенска круна
III реда

в. — Југословенска одликовања, која потичу од ранијих црногорских¹⁾ одликовања:

I — Ордени:

1. Кнеза Данила I, који је пошто је ступио на престо кнежевине Црне Горе и Брда после смрти Петра II Петровића Његуша (умро 31 октобра 1851) установио кнез Данило I

¹⁾ Види: „Les Decorations de le Principaute de Montenegro“, Беч 1897.

Петровић Његуш (владао од 31 октобра 1851 до 13 августа 1860) 23 априла (5 маја) 1852 год. Он има на четворкраком крсту од сребра у средини црн натпис на медаљону црвено емаљираном: на лицу Д I књаз Црне Горе, на наличју за независност 1852–3.

Имао је само 1 ред, па је кнез Никола I извршио реорганизацију 23 априла (5 маја) 1861 год., 23 априла (5 маја) 1873 год. и 22 априла (4 маја) 1893 год., те сада орден има 5 реда (степенa).

I ред звезда с лентом шир. 10 см. бела оивичена црвено, с деснога рамена к левом боку, звезда долази на левој страни груди.

II ред звезда, с леве стране груди, уз орден о врату с пантљиком шир. 6 см. као и код I реда.

III ред као код II реда о врату.

IV ред мали крст од сребра на пантљици шир. 4 см. на левој страни прсију.

V ред као и IV ред, мали крст од месинга на пантљици 4 см. на левој страни прсију.

2. Петровића орден, ранга као и Карађорђева звезда, који је установио кнез Данило I Петровић Његуш 23 априла (5 маја) 1852 год. Он има само 1 ред (степен) и дават је члановима дома Петровића, а доцније и високим достојанственицима као знак нарочите части и пријатељства.

Тим орденом одликован је Александар II цар Руса 29 јуна 1871 год.

Св. Сава V реда

Златна (сребрна) медаља
за храброст

II — Медаље:

1. Златна Обилићева медаља, коју је установио владика кнез Петар II Петровић Његуш 23 априла (5 маја) 1851 год. (публикован на дан смрти владике), која се давала за изванредну храброст војним лицима.

На медаљи златној је: на лицу лик Милоша Обилића са натписом „Милош Обилић“, на наличју натпис „вера, слобода за храброст,

Цетиње 1851", а испод укрштени јатагани а окол лаворов венац.

То је било највеће одликовање, које се носило на свиленој пантљици шир. 38 см. боје црвено, бело, плаво.

„Законом о Карађорђевој звезди с мачевима” добила је „Златна Обилићева медаља” исте повластице као и карађорђева звезда с мачевима.

2. *Сребрна медаља за храброст*, коју је установио владика кнез Петар II Петровић Његуш 23 априла (5 маја) 1841 год., која се даје за храброст војним лицима.

На медаљи сребрној је: на лицу двоглави бели орао с круном, на наличју натпис „вера, слобода, за храброст” а испод укрштени јатагани а окол лаворов венац.

3. *Медаља за ревност*, коју је установио кнез Никола I Петровић 23 априла (5 маја) 1861 год.

На медаљи сребрној је: на лицу лик кнеза Николе I и с натписом Никола I књаз Црногорски, на наличју „за ревност” а окол лаворов венац.

Носи се на истој пантљици и на истој страни као и сребрна медаља за храброст.

III — Споменнице:

1. Споменица битке на Грахову, коју је установио кнез Данило I Петровић 1 маја 1858 год.

2. Споменица од 1862 год., коју је установио кнез Никола I Петровић 22 априла 1862 год.

3. Споменица ратна 1875/78 год., коју је установио кнез Никола I Петровић 23 априла (5 маја) 1878 год.

4. Споменица за рат 1912 год. установљена 31 октобра 1913 год.

5. Споменица за рат 1913 год. установљена 25 новембра 1913 год.

Б. РАНГ ОДЛИКОВАЊА:

I — Међусобни ранг ордена:

- 1.) Кнеза Лазара.
- 2.) Кара-Ђорђева Звезда са мачевима I
- 3.) Кара-Ђорђева Звезда без мачева I
- 4.) Кара-Ђорђева Звезда са мачевима II
- 5.) Кара-Ђорђева Звезда без мачева II
- 6.) Бели Орао са мачевима I
- 7.) Бели Орао без мачева I
- 8.) Кара-Ђорђева Звезда са мачевима III
- 9.) Кара-Ђорђева Звезда без мачева III
- 10.) Бели Орао са мачевима II
- 11.) Бели Орао без мачева II
- 12.) Југословенска Круна I
- 13.) Свети Сава I
- 14.) Кара-Ђорђева Звезда са мачевима IV
- 15.) Кара-Ђорђева Звезда без мачева IV
- 16.) Бели Орао са мачевима III
- 17.) Бели Орао без мачева III
- 18.) Југословенска Круна II
- 19.) Свети Сава II
- 20.) Бели Орао са мачевима IV

- 21.) Бели Орао без мачева IV
- 22.) Југословенска Круна III
- 23.) Свети Сава III
- 24.) Бели Орао са мачевима V
- 25.) Бели Орао без мачева V
- 26.) Југословенска Круна IV
- 27.) Свети Сава IV
- 28.) Југословенска Круна V
- 29.) Свети Сава V
- 30.) Златна Војничка Кара-Ђорђева Звезда са мачевима
- 31.) Сребрна Војничка Кара-Ђорђева Звезда са мачевима.

II — Међусобни ранг медаља:

- 1.) Златна медаља за храброст
- 2.) Сребрна медаља за храброст
- 3.) Медаља Краља Петра I.

Медаља за војничке врлине

Златна (сребрна) медаља за ревносну службу

- 4.) Албанска Споменица
- 5.) Медаља за Војничке врлине
- 6.) Златна медаља за Ревносну службу
- 7.) Сребрна медаља за Ревносну службу
- 8.) Златна медаља за Грађанске Заслуге
- 9.) Сребрна медаља за Грађанске Заслуге
- 10.) Крст Милосрђа женски и мушки.

III — Међусобни ранг споменница:

- 1.) Споменица Српско-Турског рата 1912 године
- 2.) Споменица Српско-Бугарског рата 1913 године.
- 3.) Споменица рата за Ослобођење и Уједињење 1914–1918 год.

IV — Међусобни ранг академског знака:

Академски знак нема ранга. Ако неко лице има 2 или више, онда Више школе Војне академије долази на прво место.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Ранџ црногорских одликовања долазе по реду иза одговарајућих степена Југословенске Круне и војничке Карађорђевог звезде с мачевима.

В. КАКО СЕ НОСЕ ОДЛИКОВАЊА:

1 — Југословенска одликовања:

Југословенска одликовања носе се:

1. Ордени:

Ордени се носе на овај начин:

а. *Кнеза Лазара*, кога добија само Краљ и пунолетни Престолонаследник, носи се о врату.

б. *Карађорђевог звезда*, (обична и с мачевима), *Бели орао*, (обичан и с мачевима), *Југословенска Круна*, *Свети Сава*, носи се:

1 ред свих ордена носи се лента преко десног рамена ка левоме боку.

Бели орао I реда (обичан и с мачевима) носи се лента преко левог рамена ка десном боку.

Академски знак
Више школе Војне академије

Када неко има више ордена I реда, тада носи само један са лентом, док се могу носити и звезде осталих ордена (југословенских и страних) I реда, чије се ленте не носе.

Лента I реда ставља се: преко прслука код фрака у приликама, када су присутни Краљ, чланови Краљевског дома; иначе, испод прслука у свим другим приликама.

Звезде I и II реда свих ордена носе се на левој страни груди.

Бели орао II реда (обичан и с мачевима) и Свети Сава I и II њихове звезде носе се на десној страни груди.

Када неко има више ордена II реда, онда се њихове звезде ређају:

2 звезде, једна испод друге на једној страни груди.

3 звезде, 1 у првоме реду, а 2 у дру-

гомe реду испод првога реда; или 2 звезде у првоме реду, а 1 у другоме реду испод првога реда.

4 звезде, 1 у првоме реду, 2 у другоме реду и 1 у трећем реду.

Звезде II реда носе се и онда, када се део тога ордена не носи о врату.

III ред свих ордена носи се о врату, и то носи се само 1 орден, било као део ордена II реда или као III ред, стим што се трака тога ордена ставља испод пантљике од машине код грађанског одела и испод јаке код униформе, док код народног одела може и преко кратавне.

IV и V ред свих ордена носи се на грудима.

Карађорђевог звезда IV ред и Бели орао IV ред — без и са мачевима, носи се на униформи о другоме дугмету.

На народној ношњи носи се на левој страни груди поређани по рангу старешинства на дашчици или посебно. Ред се рачуна почињући од средине груди у правцу левог рамена.

Код грађанског одела, на фраку, носи се испод левог ревера или на левој страни груди на дашчици широкој 4 см. поређане по рангу старешинства.

2. Медаље:

Медаље се носе као грудне декорације.

3. Споменице:

Споменице се носе као грудне декорације.

4. Академски знак, (школе завода) носи се с десне стране груди на 80 мм. испод доње ивице десног ревера, преклопа десног џепа.

Напомена:

Таковски крст и Кнеза Данила I орден (бивше Црне Горе) имаоци могу да их носе. А, они долазе један за другим иза одговарајућих редова Југословенске Круне.

Таковски крст са мачевима и „Златна Обилићева медаља” (бивше Црне Горе) долазе иза војничке Карађорђевог звезде с мачевима.

Стара медаља за храброст српска и црногорска долази иза садашњих медаља за храброст.

Споменице рата заузимају место међу ратним споменицама по хронолошком реду, установљена т.ј. старије долазе испред новијих.

II — Страна одликовања:

Страна одликовања носе се:

1. Ордени:

Ордени се носе према њиховоме рангу иза југословенских.

Орден једне стране државе, ма кога ранга и степена био, долази испред југословенских само онда, када се указује нарочита пажња дотичној држави: одлазак у ту државу, приредба какве почаст дотичној држави код нас итд.

2. Медаље:

Медаље долазе после југословенских, сем случаја када се указује нарочита пажња дотичној држави.

Напомена:

Женске особе носе одликовања, југословенска и страна, као и мушки, стим што ордене о врату могу носити на левој страни груди на лептирастој машини направљеној од траке дотичнога ордена.

Минијатурни ордени (југословенски и страни) могу се носити, поређани на ланчићу и прикачени, само на левоме реверу од фрака или на дашчици и прикачени на левој страни груди. То се може учинити само на народној ношњи или на грађанском оделу у мање свечаним приликама, а то могу учинити и женске особе.

Звезде I и II реда не носе се никада у минијатури.

Ознаке одликовања могу се носити на свакоме оделу, народној ношњи и грађанском оделу, у рупици на левоме реверу од капута и то:

I реда розета на златном шириту,

II реда розета на шириту, чији је један крак златан, а један сребрн,

III реда розета на сребрном шириту,

IV реда розета без ширита,

V реда трачица провучена кроз рупицу на левоме реверу капута и обавијена око ивице истог ревера. Розете и трачице ма кога ордена не могу носити у својој средини никакве друге ознаке.

Ознаке медаља, у минијатури, могу се носити на свакодневном оделу, и то само једна.

Ознаке споменица, носе се као и медаља.

Ознаке одликовања, само траке привезане на дашчици у једноме или више реди, по рангу могу се носити и на униформи (ваздухопловства и морнарице) и то само на празничној и вечерњој одећи.

Г. НА КОМЕ СЕ ОДЕЛУ НОСЕ ОДЛИКОВАЊА:

Југословенска и страна одликовања носе се на народној ношњи, на грађанском оделу и на униформи:

I — Народна ношња:

Народна ношња, то је одело које носи ма са народа. На тој ношњи, која има ранг свечане одеће, могу се носити сва одликовања.

II — Грађанско одело:

Грађанско одело, које се носи, сем обичнога произвољнога, може бити:

1. Фрак:

Фрак када се означи, уз њега иде: крагна кокет, бели прслук, бела машина, кратка, лаковане ципеле и црне чарапе.

Цилиндар, црне или беле рукавице.

Одликовања.

Фрак се носи увек када и свечана одећа код униформе.

2. Смокинг:

Смокинг када се означи, уз њега иде: крагна кокет, или мека, специјална кошуља са дуплом крагном, прслук бео или црн, црна кошуља са дуплом крагном, прслук бео или црн, црна машина кратка, лаковане ципеле и црне чарапе.

Цилиндар или полуцилиндар, беле или црне рукавице.

Одликовања се не носе, само могу о знаке.

Смокинг се носи само у време после 18 часова.

3. Жакет:

Жакет када се означи, уз њега иде: крагна кокет и пластрон машина или дупла крагна са дугачком машином, лаковане ципеле и црне чарапе.

Цилиндар или полуцилиндар (Енглези практикују и мек шешир), црне рукавице.

Одликовања се не носе, само могу ознаке.

Жакет се носи само дању до 18 часова.

III — Униформа:

Униформа — војске, ваздухопловства и морнарице, то је одећа званично прописана, нарочитим „уредбама“, по којима имају сви који носе униформу да се управљају.* Она је: код официра:

1. Војска:

— а. Службена одећа:

1. Обична службена одећа: шајкача са кокардом, блуза са еполетушкама, чакшире, чизме или ципеле са кожним гамашнама, мамузе (чл. 58: који врше службу на коњу), сабља, кајас, темњак и сиве рукавице, а по потреби и шињел или мекинтош, пелерина код велосипед. јединица, ешарпа, каљаче и башлик.

Код планинских трупа: шајкача са кокардом, планинска блуза, планинске чакшире, планински упртач, планинске ципеле са доколеницама или тозалуцима, сиве рукавице, а по потреби планинска пелерина и башлик. Они носе: приликом јављања, прегледа, погребна и дежурства на место ешарпе официрски упртач.

Обична службена одећа носи се:

I — са ешарпом:

— приликом Видовданског парастоса,

— при погребима и парастосима војних лица, и то они, који службено присуствују,

— при обичном јављању у команди старешинама према „Правилу службе”,

— на војничким славама за официре, који дотичној команди не припадају, а слави присуствују,

— за време дежурства, на стражама, смотрама, рапортима, и уопште када се нареди.

У свима овим приликама, када је официр у шињелу, ешарпа се носи преко шињела, а када је официр са мекинтошем, обда се ешарпа носи испод мекинтоша.

II — без ешарпе:

— на вежбама и радовима с трупом,

— када јаше ван службе.

2. Свечана одећа за строј: шајкача са кокардом, блуза са еполетушкама, чакшире, чизме са мамузама (чл. 58: који врше службу на коњу), ешарпа, сабља, кајас, темњак и

* Види: 1. „Уредба о одећи сувоземне војске” са допунама, Београд 1932 год., 2. „Уредба о одећи ваздухопловства”, Београд 1937 год., 3. „Уредба о одећи морнарице”, Београд 1936.

Грађани Београда, међу којима поред активних има много и резервних официра, треба да знају и врсту одеће војске, ваздухопловства и морнарице.

беле рукавице, а по потреби шињел или мекинтош, а код велосипедских јединица и пелерина.

Код планинских трупа: шајкача са кокардом, планинска зимска блуза, планинске чакшире, доколенице (тезлуци) мамузе (чл. 58: који врше службу на коњу), официрски упртач, беле рукавице и по потреби планинска пелерина.

Свечана одећа за строј носи се:

- увек када су параде,
- при полагању заклетве,
- при освећењу заставе,

Свечана одећа ван строја носи се:

- при јављању Њ. В. Краљу,
- при забавама, које се приређују у част Владара или чланова Краљевскога дома,
- при својим приватним свечаностима, ако хоће.

Напомена: Када су официри у шињелима, носе преко шињела: ешарпу, као и најстарији орден (ленту), односно орден о врату.

Генерали и виши официри носе отворене ревере шињела и на служби, али када су ван строја, у коме случају јака је закопчана.

— б. Неслужбена одећа:

1. **Свакодневна одећа:** шајкача са кокардом, блуза са еполетушкама, чакшире са чизмама или ципеле са кожним гамашнама, панталоне са ципелама, мамуза (чл. 58: који врше службу на коњу), сабља, кајас, темњак, сиве рукавице, а по потреби шињел, доламица, мекинтош или мантил, пелерина код велосипедских јединица, и каљаче.

Код планинских трупа: шајкача са кокардом, планинска блуза, планинске чакшире с чизмама или ципелама и мамузама, официрски упртач и сиве рукавице, а по потреби шињел, доламица, мекинтош, мантил, планинска пелерина, башлик и каљаче.

Свакодневна одећа носи се:

— ван службе: о погребима и парастосима војних лица када добровољно присуствују и о погребима и парастосима грађанских лица (у ова оба случаја одећа има бити чојана).

— на служби: у штабовима, надлештвима, установама и заводима, као и они у трупи али су под поштедом; за време полагања годишњих испита по школама.

2. **Празнична одећа:** шапка са кокардом, блуза са еполетушкама, панталоне са ципелама и мамузама, сабља, кајас, темњак и сиве рукавице, по потреби шињел, мекинтош, мантил и каљаче.

Празнична одећа носи се:

- на забавама службенога карактера,
- о државним празницима после црквене церемоније и војничких свечаности,
- на славама и забавама неслужбеним,
- на свадбама,
- на свечаним претставама сталних народних позоришта,
- на посетама, игранкама и поселима.

Напомена: Летње одело носи се од 1 маја до 15 октобра, и то — као обична одећа на службама у строју кад је трупа у летњем оделу, а ван строја удев.

Бела блуза са летњом шапком може да замени црну (плаву) са шапком увек када је прописана „Свечана одећа ван строја и „Празнична одећа”.

Одликовања се носе код војске:

— *Југословенски орден* II и I реда (степена) носе се само на свечаној одећи. Ко има два или више грудних одликовања носи их на дашчици на блузи свечане одеће.

На празничној одећи могу се носити највише 3 наша одликовања и то: 1 о врату, 1 о другоме дугмету одозго и 1 на прсима.

Албанска споменица

Кнеза Данила I
III реда

— при преставци и јављању први пут у новој команди старешинама, којима се јавља према „Правилу службе”,

— приликом славе команде, официри те команде,

— приликом других војничких свечаности,

— за време државних празника, и то за време црквених церемонија и војничких свечаности.

3. **Свечана одећа ван строја:** шапка са кокардом, блуза са еполетушкама, панталоне са ципелама и мамузама, ешарпа, сабља, кајас, темњак и беле рукавице, а по потреби шињел, мекинтош и каљаче.

Код планинских трупа: шапка са кокардом, блуза са еполетушкама, панталоне са ципелама и мамузама, ешарпа, сабља, кајас, темњак и беле рукавице, а по потреби шињел, мекинтош и каљаче.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Карађорђева звезда IV реда (степен) са мачевима и IV ред Белог орла са мачевима носе се на празничној блузи и блузи свечане одеће о другоме дугмету озго.

Трећи ред (степен) свакога ордена носи се о врату. Ако официр има више ордена наших и страних трећег реда (степен) онда се најстарији орден носи о врату а остали ређају о првоме, другоме дугмету итд.

На свечаној одећи носе се сва одликовања.

На блузи свакодневне одеће носи се само 1 орден, односно медаља, о врату или на грудима према рангу одликовања, које дотични има.

Академски знак (школе, завода) носи се на блузи празничне и свечане одеће с десне стране груди, и то на 80 мм. испод доње ивице преклопца деснога џепа.

— Страна одликовања носе се према редовима (степенима) као и наша и то само са свечаном одећом, а са празничном онда, када се одаје почаст представницима дотичних држава и, када се нарочито нареди.

Одликовања грудна уопште носе се на левој страни прсију тако, да горња ивица дашчице (на којој су одликовања) буду испод горњег дугмета на блузи за 20 мм.

Југословенски ордени на дашчици носе се по овоме реду:

— Карађорђева звезда IV реда (без мачева),

- Бели орао IV реда (без мачева),
- Бели орао V реда (са и без мачева),
- Југословенска круна IV реда,
- Свети Сава IV реда,
- Југословенска круна V реда,
- Свети Сава V реда,
- Златна војничка Карађорђева звезда с мачевима,

— Сребрна војничка Карађорђева звезда с мачевима,

- Златна медаља за храброст,
- Сребрна медаља за храброст,
- Медаља Краља Петра I,
- Албанска споменица,
- Медаља за војничке врлине,
- Златна медаља за ревносну службу,
- Сребрна медаља за ревносну службу,
- Крст Милосрђа,
- Медаља за услуге Краљевском дому,
- Црвени крст,
- Споменица Српско-турског рата 1912 године,
- Споменица Српско-бугарског рата 1913 године,

— Споменица рата за Ослобођење и Уједињење 1914/1918 год.

Када је само једно грудно одликовање, онда се оно носи на одговарајућој пантљици тако, да горња ивица пантљике буде испод првога горњег дугмета за 30 мм и на средини леве стране прсију.

Ако је официр више пута одликован једним истим орденом или истом медаљом, онда носи само 1 орден (1 медаљу) а на пантљици тога ордена (те медаље) онолико позлаћених хрстових гранчица, колико је пута поново одликован.

2. Ваздухојловство:

— а. Службена одећа:

1. Службена одећа: капа, блуза с еполетушкама, светло-плава кошуља с оковратником и дугом краватом боје одеће, чакшире с чизмама или панталоне с ципелама и чарапама, сиве рукавице, бодж с темњаком и кајасом; по потреби ешарпа, шињел или мекинтош и каљаче.

Летња службена одећа: блуза и панталоне од платна исте боје као и зимска, без испуски и без лампаза, која се носи само на аеродрому.

Петровића орден

Службена одећа носи се:

I — са ешарпом:

- приликом Видовданског парастоса,
- при погребима и парастосима војних лица,
- при обичном јављању у команди старешинама према „Правилу службе”,
- на војничким славама за официре, који дотичној команди не припадају,
- за време дежурства, на смотрема, на рапортима и у опште када се нареди.

II — без ешарпе:

- при свечаностима летења, када лете и при одласку и повратку на аеродром.
- на свакодневној служби.

2. Свечана одећа:

Свечана одећа за строј: капа, блуза са еполетушкама, чакшире с чизмама, бела кошуља, с оковратником и дугом тамно-плавом краватом, беле рукавице, ешарпа, бодж с кајасом и темњаком; по потреби шињел или мекинтош.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Свечана одећа ван строја: као и за строј, ципеле.

Летња свечана: за строј као и ван строја: иста као и зимска, летња капа, летња блуза.

Свечана одећа се носи:

I — свечана одећа за строј:

- на парадама,
- при освећењу заставе,
- при претстављању и јављању први пут у новој команди старешинама, којима се јавља према „Правилу службе”,
- приликом славе своје команде,
- приликом војничких свечаности,
- при свечаностима, у којима учествују трупе, носе официри у строју и ван строја,
- за време државних празника док траје церемонија, иначе празнична.

II — свечана одећа ван строја:

- при појединачном јављању Краљу и на забавама, које се приређују у част владара или чланова Његова дома,
- при званичним посетама страним ваздухопловствима, као и при страним државним свечаностима и при дочеку званичних претставника страних ваздухопловства,
- при својим приватним свечаностима, по своје нахођењу,

— б. Неслужбена одећа:

1. Свакодневна одећа: као и службена без ешарпе.

Свакодневна одећа се носи:

- ван службе,
- при погребима и парастосима грађанских лица,

2. Празнична одећа: слична као код војске.

Летња празнична: иста као и зимска само од платна блуза и панталоне, летња капа.

Празнична одећа се носи:

- на забавама службеног и неслужбеног карактера,
- при државним празницима после завршетка церемонија,
- на славама,
- на свадбама,
- на претставама позоришта и свечаним скуповима,
- у посетама,
- на свечаним поселима и игранкама.

Одликовања се носе код ваздухопловства у свему као и код војске, стим што се III ред ордена носи на врци о првоме дугмету блузе.

3. Морнарица:

— а. Службена одећа:

1. Службена одећа: зимска: капа, сако с еполетушкама, панталоне, прслук, кошуља, крагна, кравата, чарапе, ципеле, бодеж с кајасом и темњаком или сабља с кајасом и темњаком и рукавице; по потреби и ешарпа, шињел, доламица, одећа за кишу, огртач и каљаче.

Службена одећа: летња: капа или тропски шлем, блуза с еполетушкама, канталоне, кошуља, крагна, чарапе, ципеле, бодеж с кајасом и темњаком или сабља с

кајасом и темњаком и рукавице; по потреби и ешарпа, одећа за кишу и огртач.

Службена одећа се носи:

I — са ешарпом:

- при Видовданском парастосу,
- при погребима и парастосима војних лица,
- при обичном јављању у команди старешинама према „Правилу службе”,
- при полагању прописних испита,
- при војничким славама за офицере ван команде,
- при дежурствима, на стражама, на смотрама, на рапортима.

II — без ешарпе:

- ван службе,
- на вежбама и радовима с трупом.

2. Свечана одећа: зимска: за строј: капа, редеденгот с еполетушкама, панталоне, прслук, кошуља, крагна, кравата, чарапе, ципеле, сабља с кајасом и темњаком, рукавице и ешарпа; по потреби и шињел.

Златна Обилића медаља

Свечана одећа: летња: за строј: капа или тропски шлем, блуза с еполетушкама, панталоне, кошуља, крагна, чарапе, ципеле, сабља с кајасом и темњаком, рукавице и ешарпа.

Свечана одећа за строј се носи:

- при парадама,
- при полагању заклетве,
- при освећењу заставе,
- при претставци и јављању први пут у нову команду старешинама, према „Правилу службе”,
- при слави своје команде,
- при свечаности све старешине с трупом и без (сем официра поморског ваздухопловства, који лете који су у службеној одећи), док траје свечаност.

3. Свечана одећа: зимска: ван строја: шешир, реденгот с еполетама, панталоне, прслук, кошуља, крагна, кравата, чарапе, ципеле, сабља с кајасом и темњаком, рукавице и ешарпа; по потреби шињел, огртач, каљаче.

Свечана одећа: летња: ван строја: као и летња свечана за строј.

Свечана одећа ван строја се носи:

- при јављању Краљу и на забавама у част владара или чланова Његова дома,

— при међународним контактима: измена званичних посета са страним командантима и цивилним функционерима и нашим дипломат. претставницима на страни, као и при страним државним свечаностима.

— при приватним свечаностима,

4. *Вечерња одећа*: жакет с еполетушкама, панталоне, бодеш с кајасом и темњаком, прслук, кошуља, крагна, кравата, чарапе, ципеле и рукавице; по потреби шињел, огртач, каљаче.

Вечерња одећа се носи: — свагда, када се за грађанска лица тражи фрак или смокинг.

— б. *Неслужбена одећа*:

1. Свакодневна одећа: зимска: капа, сако с еполетушкама, панталоне, прслук, кошуља, крагна, кравата, чарапе, ципеле, бодеш с кајасом и темњаком, рукавице; по потреби и шињел, доламице, мантил, огртач и каљаче.

Свакодневна одећа: летња: капа или тропски шлем, блуза с еполетушкама, панталоне, кошуља, крагна, чарапе, ципеле, бодеш с кајасом и темњаком, рукавице; по потреби и огртач.

Свакодневна одећа се носи:

— ван службе,

— при погребима и парастосима грађанских лица,

— за време службеног рада по канцеларијама и официри када су под пошtedом,

— за време полагања годишњих испита.

2. *Празнична одећа*: зимска: капа, реденгот с еполетушкама, панталоне, прслук, кошуља, крагна, кравата, чарапе, ципеле, бодеш с кајасом и темњаком, рукавице; по потреби и шињел, мантил, огртач и каљаче.

Празнична одећа: летња: као и свакодневна одећа летња.

Празнична одећа се носи:

— при забавама службеног и неслужбеног карактера,

— при државним празницима по завршетку,

— на славама,

— на свадбама,

— на свечаним претставама позоришта, на свечаним скуповима (ручак, вечера, концерат, посела, и гранке),

— при посетама.

Одликовања се носе као и код војске и то: — на свечаној одећи носе се сва одликовања,

— на празничној одећи носи се само 1 орден, односно медаља и то: о врату или на грудима, према рангу одликовања, које има дотични.

— на вечерњој одећи у свечаним приликама, носе се сва одликовања и то: звезде (плаке) и одликовања о врату у званичној величини, а грудне у минијатурној величини. Ленте се не носе. Иначе носи се само 1 одликовање о врату или на грудима.

Завршетак:

Југословенска одликовања врше се, дају се Краљевим указом начелно само о државним празницима.

Краљ је поседник свих одликовања, која Он може да подари заслужним лицима у свако време.

Кад постоје нарочити разлози онда могу ресорни министри са мотивацијом да врше предлоге за одликовања заслужних увек.

Према „Закону о орденима и медаљама“ од 23 јануара 1883 год. са допунама и изменама предлози за одликовање једнога истога нашега поданика за виши даљи степен не могу се чинити пре истека од 3 године од његовога последњег одликовања. Изузетне заслуге, и у рату, то време скраћују.

Када се предлажу страни држављани то треба чинити преко Министарства спољних послова, те да се добије пристанак дотичне државе.

Државни службеници не могу да приме нити да носе страна одликовања без одобрења свога надлежнога министра („Закон о чиновницима“ § 77).

Карађорђева звезда са мачевима и Бели орао с мачевима, као и медаље (Обилићева и за храброст) и разне споменице добијају се само у рату.

Карађорђева звезда и Бели орао не може се добити виши ред, ако се нема нижи. Код осталих ордена може.

Када се неко лице предлаже за одликовање треба унети ове податке:

1. Презиме, име с почетним словом имена оца,
2. Занимање,
3. Датум и место рођења,
4. Ранија одликовања која дотични има и када их је добио,
5. Мотивација зашто се предлаже за одликовање.*)

* Литература:

1. „Упут о Краљевским одликовањима, њиховом рангу и ношењу“, Београд 1939., допуњен многим званичним прописима и објашњењима,
2. „Decorations“ Paris 1933;
3. „Les Decorations de la Principaute de Montenegro“, Беч 1897;
4. Enrico Guadagni — „Origine degli ordini“, Venezia 1925;
5. Hermann Franke — „Handbuch der neuzeitlichen Wehrwissenschaften“, erster Band, Berlin 1936;
6. „Домовина“, месечни часопис, директор Жив. Ј. Ранковић, бр. 2 и 3 за 1937 — Београд.
7. Др. Лаза М. Костић — „Одликовања“, Суботица 1936.

Ранк.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Контрола јавне исхране и хигијена животних намирница у Београду

Правилна организација и рационални начин исхране сачињавају базу хигијенског и здравственог напретка становништва малих и већих насеља, градова и целог народа. Стога проблем јавне исхране као техничка и стручна организација саме контроле увек стоји у центру крупних и важних комунално-хигијенских задаћа савремених градова.

Агломерација (нагомилавање) становништва у већим градовима изазива потребу строге и стручне контроле животних намирница, како би се избегла несавесна трговина и уопште промет са животним намирницама које могу бити опасне и штетне по јавно здравље или пак које по својој хранљивој вредности не одговарају савременом начину исхране и пијачној вредности појединих производа. Контрола квалитета животних намирница је према модерним схватањима прави чувар јавног здравља и нужна мера обезбеђења хигијенске исхране, здравствених и економских интереса грађанства. Надзор над јавном исхраном за сваку варош у толико се повољније може решити, у колико се имају више сретства на расположењу, како у погледу техничке и материјалне опреме лабораторија, тако и у погледу потребног броја стручног и извешбаног помоћног особља.

Повећање лабораториских сретстава за рад специјално за контролу јавне исхране — мора да иде упоредо са урбанистичким развојем града и подизањем културног живота једне вароши, која се нагло развија и шири. У свим културним и напредним земљама се ово питање стално проучава, а уједно се усавшавају методе рада око испитивања квалитета животних намирница. Сви велики градови организовали су контролу намирница према стварним потребама и величини самога града, а неке опет вароши тек организују надзор према својим могућностима. Тако се и наша престоница налази у периоду организације свих грана своје комуналне делатности као и у погледу организације контроле јавне исхране преко стручних лабораторија, које се из године у годину све више развијају и заузимају све већи значај у низу осталих стручних комуналних институција Београда.

Контрола јавне исхране има за задатак да установи да ли су животне намирнице здра-

ве или штетне по људски организам, као и да установи квалитет, односно хранљиву вредност једне хране путем анализе. Све се животне намирнице могу према њиховој стварној вредности класифицирати у групе које према својој хемиском саставу имају сличности међу собом. Познато је да човечији организам захтева ради своје исхране све оне састојке из којих је и сам састављен, као што су: Вода, беланчевине, угљени хидрати, масти, соли, а осим тога потребни су организму витамини и хормони у довољним количинама, јер би се у недостатку истих јавиле извесне болести као и други поремећаји у унутрашњој секрецији организма. Показало се, да ако се човек храни летњом биљном храном, много мање оболева но када се храни конзервама, зимском или ма којом другом врстом хране. Као што се из овога види, питање исхране становништва у светлости теорије витамина од нарочитог је значаја и може се без претеривања рећи да се њему данас мора обратити прворазредна пажња. Ова тешка и озбиљна дужност, испитивање вредности једне хране, пала је у део хигијеничарима и хемичарима, њима је дата у процену вредност једне хране, они имају да кажу меродавну реч; они се не смеју зауставити на досада стеченим искуствима, већ се морају заинтересовати тим питањем што више, радећи на унапређењу науке и рационализацији животних намирница.

Да би човек могао бити здрав и отпоран, потребно је да се увек храни здравом храном. Колика се важност овог питања придаје види се чак и по томе што су се на извесним чувеним иностраним универзитетима на хемиским отсецима увела облигатна предавања из области хемије и бактериологије животних намирница.

Као што је већ напред назначено, контрола јавне исхране креће се у два главна правца, и то: Испитивање намирница за живот које могу бити штетне по људски организам, и испитивање и установљивање т. зв. фалсификата, који не морају бити штетни по човечије здравље али индиректно наносе штету обзиром на њихову умањену вредност односно хранљивост, а директно штете материјалним интересима и кеси грађанства. Фалсификовање животних намирница није ретка појава, та се

врста „индустрије” од великог светског рата на овамо почела нагло развијати у рентабилан посао. За време светског рата трошени су сурогати уместо појединих намирница, као на пр. маргарин уместо бутера, пржен и млевен јечам уместо кафе, сахарин уместо шећера итд. Ова се манија за сурогатима одржала и једно време после рата, али су у већини случаја сви ти производи потиснути, а њихово место су заузели производи на које смо били навикнути од пре рата. И код нас су се почеле одмах после рата нагло развијати мале индустрије за справљање и прераду појединих артикла и сурогата, које су затим стављене у промет под ознакама као „природни” и као „првокласни”, а у ствари то су били „фалсификати”. Ови се фалсификати нису увек могли голим оком препознати, нарочито онда када су били у већој или мањој мери додати правим производима, те на тај начин појефтињавали су трошкове продаваца, а уједно му повећавали зараду. Ови београдски „алхемичари”, како их је дневна штампа називала, имали су у већини случаја своје радионице на скривеном месту, наравно непротоколсане и непријављене. Тако су нађене

Општинска санитарска контрола млека на терену

радионице које су били смештене на спрату, у сутурену, вешерници, подруму, по шталама и по разним лагумима. Најчешће су такве мале „индустрије” биле инсталисане поред већ постојећих радионица и продавница животних намирница, те су им исте донекле служиле као нека врста заклона (да не би когод од надлежних посумњао да се у истој радионици фабрикују фалсификоване животне намирнице). Од такве једне радионице живеле су понекад и читаве породице, чији су чланови били уједно и помагачи у томе пословању. Те мале радионице су у већини случајева справљале свега по неколико разних производа, а понекад само један. Тако сам сретао мале радионице које су фабриковале зачине, као на пр.: алеву паприку, ситан бибер, ситан цимет, а понекад и ванилин-шећер. Други су опет имали читаву индустрију мленене кафе, коју су упаковали у укусне кутије са разним шароликим натписи-

ма као „најбоља, најароматичнија кафе, кафе са хигијенским додатком, мешана кафе” итд., док међутим у ствари то је био пржени и самлевени наут или јечам са извесним додатком праве кафе. Најчешће су се сретали, а и данас се сусрећу, тако зване мешавине са „хигијенским ароматичним додатком”; оне поред кафе садрже извесну мању или већу количину млененог наута или јечма, који се у млевеном или прженом стању голим оком не може препознати. Колико поједини продавци мешају процената јечма или наута, зависи од њихове добре воље, или боље рећи од „њиховог хигијенског појма”, тако да купац никада нема јасну слику шта је управо купио, да ли кафу са наутом и са колико процената „додатка” или чисту кафу. Продавац задовољно трља руке, јер је наивна муштерија купила на пример 1 килограм његове „кафе” у којој има рецимо 30% наута. Сада да видимо рачунски ефекат од тога мешања, који продавац кафе тако јавно публику препоручују: 1 килограм прже и мленене кафе продаје се, на пр. за 68 динара, а 1 килограм прженог и млененог наута за 6 динара. У нашој мешавини има дакле 700 грама чисте кафе, која стаје 47,60 динара, и 300 грама наута, који стаје 1,80 динара, што чини укупно: 49,40 динара. По овој рачуници значи, да је продавац, поред номиналне зараде, још у добитку за 18,60 динара на сваки килограм кафе (или процентуално 27,35%). Овако изгледа једна таква рачуница, која је врло реална и разуме се и рентабилна за онога који овако ради.

Други опет начин, где су фалсификатори показали сву своју вештину јесте фабриковање алеве паприке, млененог бибера, цимета и других зачина. Уобичајени начин фалсификовања алеве паприке јесте на бази брашна обојеног са црвеном бојом која садржи Бариум-сулфата натопљеног са обичним зејтином. Таква се справљени производ затим меша са правом природном алевом паприком у количини од 30–50%. Овако справљена смеша се не може увек на први поглед разликовати од праве паприке. Сличне методе фалсификација употребљавају се и код бибера и цимета, само разуме се бојадишу смешу са одговарајућом жутом или црном бојом. И ту је контрола јавне исхране својим будним оком мотрила шта појединци раде и шта се излаже продаји под именом „зачина”. То је било 1930 године када се у већим размерама почела развијати помешана контрола, као последица учестане фалсификације животних намирница, и када су се почели показивати први видни знаци ефикасности на делу. Разумљиво је да је за такво обављање посла био потребан извешбан кадар контролних органа, који је и створен. Нарочито је тешка служба органа санитарске контроле која врши преглед млека на улазним станицама, као и на покретној тако званој „летећој бригади”, која је смештена у један брзи ауто-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

мобил, који свако јутро почев од 3,30 часа, крстари кроз варош и зауставља млекације и прегледава им млеко на лицу места, а у сумњивим случајевима узима узорке и исте упућује на поновни преглед у Хемиску и Бактериолошку Лабораторију. Само по себи се разуме, да ти контролори често наилазе на разне тешкоће и незгоде приликом обављања тога деликатног посла, јер наше млекације не бирају увек начин да измакну органима, па се служе понекад и недопуштеним триковима. На тим „думруцима“ врло често долази до читавих сцена, тако да и полиција мора понекад да интервенише. Таквих млекација који доносе млеко у Београд има око 2000 регистрованих у Отсеку Јавне Хигијене Градског Поглаварства, а колики је број „дивљих“, тј. нерегистрованих, не може се тачно знати, јер има и таквих који сваке недеље свега једанпут долазе у град. Тим „дивљим“ и неуредним млекацијама, када се ухвате, одузима се млеко и упућује на преглед у Хемиску Лабораторију, како би се приморали да своје краве пелцују противу туберкулозе, као и да уопште испуне законске прописе који важе за продајце млека на територији града Београда. Што се пак тиче пи-

кобасице треба справљати без додатка презле или брашна. Искуство је показало да је ово гледиште било исправно, а резултат тога је, да се данас у Београду продају кобасице без и каквог додатка брашна. Разлози, зашто су заправо многи месари тражили да се то додавање и даље дозволи, лежи наиме у овоме: 1% додатог брашна или презле од хлеба у кобасицама дозвољава додаток од 8% воде, а то значи више воде, а мање меса, другим речима мање хранљивости и стварне вредности или простије речено: „подвала“. Од како се више не толерише додавање брашна и презле од хлеба, кобасице се теже кваре и према томе постоји знатно мањи проценат обољења и тровања од меснатих производа. Без обзира на то, што би се ова манипулација могла назвати подвалом и што је квалитет робе слабији, ова врста злоупотребе потрошачког поверења може, нарочито лети, да доведе до тако званог киселог врења у кобасицама, што омогућава брже и лакше развијање бактерија, које могу бити врло штетне по здравље, а које могу у тежим случајевима да изазову тешке појаве интоксикације, а понекад и смрт.

У својој пракси сам имао више таквих случајева да су кобасице висиле у излогу ашчанице и то на летњем сунцу. По прегледу тих кобасица у Хемиској и Бактериолошкој лабораторији установљено је да је кобасица била тотално укварена. Разумљиво је да је продавац одмах узет на одговор, а затим је строго кажњен. Оваквих случајева је било пре рата повише, а и донекле после рата; но кад је преуређен општински Санитет овакви су случајеви били врло ретки.

ПОСЛЕРАТНИ БЕОГРАД ПОСТАЈЕ МОДЕРАН ГРАД!

Још су у живој успомени Београђана масне мрље на чашама, читаве географске мапе на кафанским асталским чаршавима, — а што је најстрашније било турски клозети „чучавци“ по кафанама и ресторацијама, изузимајући мали број ресторана и хотела који су имали енглеске клозете. Ето то су биле карактеристике „старога Београда“ који полако нестаје. Ја сам се тада налазио са службом у Краљеву, где су хигијенске прилике биле знатно лошије но у Београду. Потајно сам у души гајио једну жељу, а та се састајала у томе да узнем активног учешћа у реформи хигијенских прилика код нас. Та ми се жеља испунила после непуне године дана, јер 1930 године будем постављен за хемичара Општине града Београда, где сам поред своје редовне дужности врло радо сарађивао са надлежним органима Отсека Јавне Хигијене на преуређењу и санирању хигијенских прилика у Београду. У свежој ми је успомени један случај када сам у својству члана специјалне комисије узапдио једноме трговцу скоро сву залиху у меснатим производима. То је било јуна ме-

Контрола млека на терену

тања снабдевања Београда млеком, оно се још увек разматра на надлежном месту и очекује своје што скорије решење, јер модернизовањем града потребно је и млекарство саобразити модернијим принципима хигијене но што су „млекациске чезе“ и данашњи начин дистрибуције. Ово је, свакако се мора признати, једно од крупнијих комуналних питања, за чије су решење потребни још многи елементи.

Што се тиче пак меснатих производа, ствар стоји знатно боље од питања снабдевања млеком. Наиме, у Београду постоји велики број радњи у којима се продаје, мора се признати, заиста првокласна месната роба и прераде од меса. Ранијих година, а нарочито пре рата, постојала је манија код многих месара и кобасиичара да у кобасице стављају презле или брашно, под изговором да то чине због „краткога прата.“ Ја сам у своје време заступао гледиште, а и данас га заступам, да

сеца 1931 године када је око 11 часова пре подне у Хемиској лабораторији зазвонио телефон, ја сам седео за писаћим столом и примио извештај од једног непознатог лица, које је јављало да се у једној улици близу Калемегдана налази једна радња са меснатим производима где је скоро сва роба неисправна и укварена. Примивши тачно овај извештај, пошао сам са још једним чланом комисије (бактериологом) да извидим случај. И заиста, не само што је пријава била тачна, него смо наишли на читаво слагалиште укварене робе, која је делимично била сушена на ваздуху. По узимању угледа и прегледом у Хемиској и Бактериолошкој лабораторији, нађено је да је сва роба из радње била неисправна, јер је већина била инфицирана бацилусом пратифус „В”. После тога открића, разумљиво је да смо морали испразнити целу радњу и сву затечену робу поништити. Ништење је вршено на тај начин, да смо сву меснату робу изнели у дворште — полили бензином и запалили.

Улични продавац сладоледа и бозе

Други један случај, одиграо се на једно месец дана после овога, а који је по својем типичном начину исто толико интересантан. Наиме, вршећи поменутога дана обилазак радионица са комисијом на територији X Кварта у Савамали наишао сам на овакву слику: Један бозација је у једном великом металном казану, који је према казивању комшилука служио и за прање веша, спремао и киселио бозу, коју је после намеравао да продаје. Чувши да санитарска комисија наилази, однео је казан са бозом у нужник и исти затворио. Нужник је био „чучавац”, комисија је, разумљиво, завирила и у тај нужник и како је било летње време у казану са бозом пливало је десетак угинулих мува. Бозација је, видевши те муве, захватио руком у бозу и избацио муве из казана. — Онако са прљавим рукама. На питање чланова комисије да ли зна да је овакав начин манипулација са животним намирницама забрањен, одговорио је: Да све то ништа не мари јер је он, вели, муве избацио. Тај бозација није имао пријаву о становању, нити лич-

ну легитимацију нити легитимацију о здравственом прегледу, ни дозволу за рад, ни пореску пријаву, нити пак пријављену радњу, него је као и многи његови другови радио „на мало” како они то називају, па када га ухвате онда се нема куд, него се мора платити казна. Прегледом помених бозе у Хемиској лабораторији нађено је да је иста, у место шећера, била слађена сахарином. Сада када се саберу сви иступи тога бозације види се на какав примитиван начин овај сталеж схвата свој посао и одговорност пред законом.

Овакав начин фабрикација животних намирница није био усамљен, било их је и много више, само су они строгом контролом санитарских органа онемогућени. Што се тиче пак употребе сахараина у безалкохолним пићима уместо шећера ствар је још пре неколико година стајала овако: У већим градовима, а нарочито у Шумадији, постојали су т. зв. тајни депозитери шверцера сахараина. Они су продавали сахарин, наравно небандеролисани-шверцован, обично из иностранства за 1000, а понекад за 1500 динара килограм, и то најчешће бозацијама „на мало” тако између 100 и 150 гр., како када. Ови су ми подаци познати са слушања и истраге које сам водио заједно са органима У.г.Б. Из ниже наведеног пасуса који је објављен преко „Политике” јасно се види како су ти шверцери похватани и кажњени:

„Управа града казнила је Три кријумчара сахараина”

У последње време Отсек јавне хигијене општинског санитета утврдио је прегледом безалкохолних пића већи број фалсификата сахараина. У прегледаним примерницама показали су се фалсификати процентуално од 20 до 25. Сахарин су нарочито злоупотребљавале неке бозациске и содациске радње.

Фалсификована безалкохолна пића појављивала су се на вашарима и по београдским улицама. Једна нарочита комисија за преглед образована је у Општини и на челу са г. Јованом Валдманом, хемичарем, ухватила је неколико продаваца безалкохолних пића и бозе да су употребили место шећера сахарин. О овоме налазу извештено је и Одељење Кривичне полиције Управе града Београда, које је ставило својим органима у дужност да пронађу канале, којима се кријумчари сахараина.

Органи Кривичне полиције са општинским чиновницима Јавне хигијене извршили су претрес стана Драгутина Петровића, код кога је пронађено близу пола килограма кријумчареног сахараина. Ухваћени кријумчар признао је да је бесправно продавао сахарин са Драгом Љубичић. Похватани кријумчари у току даље истраге открили су да се бесправном трговином сахараина бави и Тереза Бартоловић, која је такође пронађена.

Управа града Београда казнила је кријумчаре сахараина и то: Драгутина Петровића са 20 дана затвора или 5.000 динара, Драгу Љубичић са 1.000 динара или 10 дана затвора и Терезу Бартоловић са 5.000 динара или 15 дана затвора”.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Ето, овим новинарским билтенем завршена је прва етапа једне кријумчарске афере са шверцованим сахарином у Београду, која је доцније послужила као даља полазна тачка за хватање осталих шверцера сахараина, у целој држави. У неколико речи ћу изложити начин на који смо успели да их похватамо. То је било на дан славе Манастира Раковице 1935 године, кад сам у својству члана специјалне општинске комисије са још три контролна органа пошао из Београда аутомобилом за Раковицу око 5 часова изјутра. Дан је био изванредан, пут исто тако, тако да сам шо-

доброме пазару”, пошто су по свему били изгледни да ће тога дана бити велика врућина. Када се већ окупило око педесетак њих затражио сам од полицијских органа асистенцију како би могао извести поверени ми задатак. У међувремену смо већ били инсталисали малу покретну „Хемиску лабораторију” у самој аутомобилу за испитивање боза и лимунада на сахарин. Бозације су на широкој манастирској пољани заузели своја места, спремни да својим леденим пићем расхладе стотине и стотине Београђана, који су већ почели пристизати. Ми смо се нашом „ауто лабораторијом” били заузели добро место у хладу пред саме манастирске зидине. Полако и опрезно се најзад приступило послу. Прво су само два органа са жандармима који су били распоређени на путу почели са прегледом и узимањем узорака за анализу, док је један хемичар заједно са мном вршио последње припреме за хемиско испитивање на сахарин. У томе су почели стизати први узорци лимунаде, крахера и бозе на преглед. Резултати су, разуме се, били такви какве смо и очекивали, наиме, скоро у 60% прегледаних безалкохолних напитака констатован је сахарин. Дуге колоне бозација са количима чекали су на ред да им се роба прегледа. Од свих бозација нарочито се један чудно понашао, ја сам то одмах приметио и преко реда узео од његове лимунаде за анализу. Наравно да је и код његове робе констатован сахарин, а нарочито у два флашама од једног литра се налазио концентрисан раствор сахараина од кога је справљао и крахер. Видевши да је ухваћен, просуо је неприметно сво робу на земљу и готово задовољно рекао: „Е сада нека ме казне ако хоће”. Приметивши овај његов гест, наредио сам жандармима да га чувају док не завршимо са осталим прегледима. Тога дана смо прегледали безалкохолне напитке код неких две стотине бозација и других малопродаваца. По завршеном прегледу узео сам поменутог бозацију на испит и унакрсним питањима га дотерао да ми призна где и код кога он и његови другови набављају толику количину сахараина. Давши му обећање да ћу се за њега заузети да буде мање кажњен ако ми поткаже извор продаје сахараина, пошао је врло радо са нама аутом за Београд. Дошавши у хемиску лабораторију прво сам тачно прибележио улицу и број, затим име и презиме продавца сахараина. Добивши ове податке, као и обећање поменутог бозације да ће ме одвести на место где се могу и лично уверити да је све тачно као што ми је рекао, позвао сам одмах телефоном Кривичну полицију У.г.Б. и изложио цео случај, тражећи да ми се ставе потребни органи на расположење, који ће учествовати у истрази. За непуних 15 минута све је било спремно и, пошто је претходно једна стотинарка обележена у Кривичној полицији, кренуло се на посао. Дошавши заједно

„Последњи Мохиканац“ — улични продавци бозе ишчежавају из Београда

феру аутомобила наредио да вози сасвим полако према манастирском пољу, где су се већ почели скупљати продавци разних гурманлука, шећерлема и лецедерских колача, боза, содација и други. Нешто око 7 часова изјутра почеле су стизати прве колоне бозација, гуррајући колича чак из Београда; готово сви без изузетка са ладном-леденом лимунадом и бозом, справљаном разуме се са сахарином. Нико од њих није ни слутио да се већ на лицу места налазе органи санитета који ће их контролисати. Они су безбрижно и „уз песму” гурали своја колича испред себе и надали се

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

са органима власти у близину куће окривљеног шверцера, дата је поменута стотинарка томе бозацији да иде и купи за њу сахарин. По претходном споразуму органи власти су ушли у стан и исти претресли. Претресом стана нађено је одмах неколико килограма сахарина са иностраном бадеролом, која је, разуме се, одмах узапћена. Саслушавањем продавца-шверцера дознали смо да се у Београду налази једна добро организована дружина продаваца сахарина, која је, благодарећи енергичној и брзој интервенцији органа Управе града Београда, још истог дана била похватана. Количине заплењеног сахарина биле су знатне. Интересантно је напоменути да је готово већина бозација, који су радили на овај начин, били добро познати и добре муштерије ових шверцера. После тога открића могло се, наравно, констатовати рапидно опадање употребе сахарина у безалкохолним напитцима. После тога јављао се повремено и један други „специјалитет“, наиме, неки су поред сахарина у бозу и лимунаду стављали и известну количину шећера у уверењу да ће овим начином заварати траг, али хемиска анализа им је и овом приликом дала пуно доказа да је оваквим методама „одзвонило“ и да се врло лако, и поред шећера, хемиским путем може доказати присуство сахарина. Ако се упуштамо у разлоге који су руководили продавце безалкохолних пића да у место шећера употребе сахарин, видећемо да је и овде трговачка рачуница врло проста. Ако се на пример узме као јединица да је сахарин од 120 до 400 пута слађи од шећера, што значи да један килограм сахарина може по својој сласти да замени до 400 кгр. шећера, а то кошта око 1000 динара, онда је лако разумети разлоге који са примитивног становишта оправдавају употребу сахарина. Пратећи ту продукцију безалкохолних напитака кроз призму хемиске лабораторије стекао сам уверење да су се раније, док није постојала строга санитарска контрола, могле лепе паре да зараде.

Осим ових махинација са безалкохолним напитцима било је, разуме се, и других. Тако је на пр. једнога дана једна београдска фирма пријавила да једна друга фирма, којој је она дала право препродаје под њеном етикетом, продаје фалсификовано маслиново уље (зејтин). Разумљиво је да сам одмах такву пријаву узео у хитан поступак и преко надлежних санитарских органа тражио одговарајуће узроке за хемиску анализу, желећи да што пре установим истинитост наведене пријаве. У ствари, у укусном и лепим боцама са натписом „чист маслинов зејтин“ налазио се додуше зејтин, али не маслинов већ нека мешавина обичног зејтина само лепо дотераног на око. По окончању анализе покренут је надлежним путем поступак противу такве фирме. Сличан случај фал-

сификација нашао сам и у кутијама сардине, које су смело носиле натпис на етикети „сардине у чистом маслиновом уљу“. Анализирајући те сардине нашао сам сличну врсту махинација као и код зејтина, наиме и у сардинама се налазило јефтино уље а не маслиново, као што је то писало на етикети. И ту је, разумљиво, било зараде за продавца када се узме да је обичан зејтин много јефтинији од чистог маслиновог. Ове врсте сардина биле су једно време просто преправиле нашу пијацу. Ако се узме, на пр., да један килограм чистог маслиновог уља кошта од прилике око 20 динара, а обичан зејтин за јело много мање, онда се да лако израчунати зарада на хиљаде и хиљаде кутија сардина које се уз „добро пиће“ код нас поједу преко целе године.

Једно време су се на београдским пијацама појавиле јефтине чоколаде. Прегледом у хемиској лабораторији је установљено да су чоколаде, осим уобичајеним састојака, садржавале један знатан део брашна, који се, иако нешкодљив, ипак није толерирао, јер закон и ову врсту махинације забрањује.

Оваквим манипулацијама са животним намирницама свакако је најопаснији противник конкуренција, јер трговци врло често пријављују своје „нелојалне колеге“ да би заштитили себе и уједно да би се могла одржати цена на пијаци. Тако сам опет једнога дана био у највећем послу кад ме је један од трговаца обавестио да се у једној радњи у центру града налазе два велика сандука од по 50 кгр. фалсификованог чаја, који је вешто справљан у једној од београдских „алхемиских радионица“. Одмах по достави отишао сам са реонским лекаром и контролором по највећој киши и прегледом радње врло брзо пронашао оба сандука чаја. Оба сандука чаја носили су смело натпис „прима Теа-чај Бомбај Виа Триесте“, што би свакако требало да значи да је чај стигао чак из Бомбаја у Београд. На унакрсна питања, постављена сопственику, признао је исти да је чај справљен у једној радионици на Чукарици. Прегледом у хемиској лабораторији установљено је да је чај био једна мешавина од излуженог и добро сушеног резанца од шећерне репе са додатком око 30% правог чаја. По завршеној истрази и законским формалностима, оба сандука „прима Теа-Бомбај „Вија Чукарица““ конфискована су, а продавац је предложен за строгу казну. И после тога су се по некад сретале сличне мешавине чаја са разним лишћем, али су сви ти фалсификати сваким даном све ређи и ређи, јер и сама публика избегава робу која има сумњиви изглед. О овим случајевима је својевремено дневна штампа доста писала и скретала пажњу потрошачима на извесне чињенице давши им донекле упуства за распознавање фалсификата као и потстрек достављачима да овакве ствари одмах пријаве Отсеку јавне хигијене. Ово је, разуме се, и-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.malorsi мало си свога ефекта, јер су једно време овакве пријаве стизале скоро свакодневно, тако да смо имали пуне руке посла. Свакако смо у току рада врло често наишли на разне непредвиђене тешкоће и непријатности са којима смо морали рачунати. Исто тако смо имали, а и данас имамо, извесних тешкоћа са применом Закона о надзору над намирницама за живот од фебруара месеца 1930 год. као и са применом Правилника о ближим одредбама за извршење тога Закона од јуна месеца 1930 године. Тешкоће су поглавито у томе, што овим законом нису обухваћене све животне намирнице које се код нас троше. Такође се и у самоме закону сусрећу извесне недовољно јасне одредбе, због чега смо били принуђени да по некад тражимо извесна тумачења надзорних власти у погледу саме примене. Пожељно би било да се што пре донесе нови закон о животним намирницама, који би био израђен на бази данашњег искуства, као и на бази анализа и експеримената учињених од стране меродавних стручњака, како државних тако и општинских. Доношење овога закона диктују нам садање прилике као и културни напредак нашега народа. Исто тако, потребно је да се у закону исправе извесне омашке, као и да се допуни савременим принципима науке о хигијени животних намирница. Осим тога, неопходно је потребно да самосталне градске општине, које врше санитарско-полициску контролу на својој територији, добију по овоме новоме закону широка овлашћења у погледу доношења локалних прописа према својим потребама и приликама. Ти локални прописи би се односили у првом реду на квалитет млека и млечних производа, као и на остале намирнице анималног порекла које су лако подложне квару, а које се троше у великим количинама, те као такве чине главни део исхране грађанства тога краја или града. С обзиром на чињеницу да је Београд центар нашег културног и јавног живота, потребно би било овоме послу што пре приступити и окончати га, јер доношењем таквог једног закона уверен сам не само што би се олакшао рад органима који врше контролу намирница, већ би и само грађанство имало знатне користи, нарочито у погледу стандардизација појединих намирница за живот, које би се само као такве — прописне, могле продавати.

Мада се може рећи да је Београд одмах после рата знатно напредовао у погледу хигијене, ипак би било потребно још много штошта учинити што би задовољило модерне принципе хигијене и јавне исхране.

Ако би данашње хигијенско-здравствене прилике у Београду расмотрио један непристран критичар, који разуме ствари, — он би морао лојално признати да је данашње ста-

ње хигијене добро, разуме се у упоређењу према ранијим годинама. Вредно је напоменути да од личне културе и савести продаваца и продуцента много зависи шта ће ко јести, јер контрола јавне исхране, разумљиво је, не може свуда да допре. Ради примера наводимо један случај торбарења са сиром од стране једне сељанке на периферији Београда, која ни данас још није пронађена, а од чијег је сира око 30 људских живота било доведено у питање услед тровања. Дневна је штампа у своје време овај случај регистровала и јавно осуђивала.

С обзиром на изложено, било би потребно вршити интензивну пропаганду хигијене, што би, разуме се, било скопчано и са знатним материјалним издатцима, али би и само грађанство требало ову акцију свесрдно да потпомаже.

Београд је пре светскога рата била варош од око 80.000 становника, имао је свој санитет и своју санитарску контролу, али је све то било недовољно. Модерије се почело са уређајем Београда тек после рата. *Најори учињени у погледу побољшања хигијенских прилика у Београду само за последњу деценију претстављају једну културну тековину наше историје.*

Овај кратак преглед о борби против злоупотреба потрошачког поверења и о чувању народног здравља у Београду претставља само једну бледу слику свега онога што су поједини органи као „чуvari јавног здравља“ видели и доживели у борби за опште добро грађана — нашег дичног Београда.

Јован Валдман

Винко Грдан: Чубура
(Са изложбе у уметничком павиљону „Двијета
Зузорић“)

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Сиромаштина нашег града Београда

— Једна савремена социјална студија —

Општи историјат сиротињског питања у свету и код нас, његово уређење у модерним земљама и директиве за његово рационално решење код нас

(Студија награђена на књижевном конкурсy Градског поглаварства Београд)

Свакодневно се поставља питање сиромаштва и сиротиње са свима последицама које сиромаштво за собом повлачи.

Његово решавање свима нам задаје бриге. Друштво и држава старају се да га на разне начине ублаже или реше, али, врло често, не познавајући довољно суштину овог питања и не улазећи озбиљно у његово рационално и радикално решавање. Зато је једна веома важна социјална потреба да се питању сиротиње и сиромаштва (пауперизма) посвети нарочита студија у којој ће се ово питање расветлити са свих страна и помоћи да сви они који желе да се њиме озбиљно баве и раде на његовом решавању буду тачно обавештени, и нарочито да буду упознати са узроцима и начином — мерама, које треба предузимати да се ти узроци отклоне, бар делимично, ако не могу сасвим да се уклоне.

Питање сиротиње је једно врло сложено друштвено питање. На његовом решавању морају узети учешћа и општинске и државне и приватне установе, као и сви социјални и јавни радници и стручњаци: економци, техничари, лекари, правници и просветни радници.

Његово решавање, у првом реду, зависи од економске структуре друштва, па следствено се успешно може решавати само одговарајућим реформама и целисходним уређењем свих тих односа од којих зависи постанак сиромаштва.

Појам сиромаштво, сиротиња, немаштина, беда, оскудица — пауперизам, супротан је појму богатство, изобиље, благостање, и као такво је у разна времена било и различно дефинисано.

Д-р Мориц Фирст (Dr. Moritz Fürst)¹ назива сиромаштво народно-привредним појмом (Die Armut, volkswirtschaftlicher Begriff) У истој књизи дате су још неке дефиниције. Lösing га дефинише: „Сиромаштво у техничком смислу те речи постоји кад привредна сретства потребна за одржавање опстанка не постоје, или не могу да се прибаве.”

Пре свега треба да разликујемо појам сиромаштине (Armut, indigence) од појма оскудица Dürftigkeit, pauvreté — стање у коме постоје најнужнија сретства за живот, али су недовољна за друге личне и друштвене потребе, којих се оскудни морају лишавати.

Ове потребе су врло релативне. Оскудица је обично индивидуално стање из кога се појединац како тако може да ослободи својом снагом, не рачунајући на помоћ друштва или државе. У противном, оскудан се мора помирити са својим стањем и задовољити се оним што му стоји на расположењу, па ма како да је то недовољно.¹⁾

Само у оним случајевима где држава од појединаца захтева све његове снаге и да сав свој рад посвети држави, морала би се држава постарати да му задовољи све његове потребе и из разлога правичности и из опортунитета — у сопственом интересу, да омогући један, његовом положају, достојан живот. Помоћ родитеља деци није никаква помоћ сиромашним.

У немачком језику сиромаштина — Armut — је виши степен оскудице — Dürftigkeit —,

¹⁾ Интересантно је испитати етимолошки постанак речи „сиромах”. Он је вероватно постао од речи сиров — суров?

У народним изрекама огледа се мишљење које је створено о сиротињи и оскудици. Наводимо само неколико врло карактеристичних: Сиротињо и Богу си тешка. — Сиромах човек, готов ђаво. — Сиротиња није грех — Где је танко, ту се кида — Ишчупај ногу комарцу, одоше црева — Боље да те смрт пријека дигне, него суза сиротињска стигне — Боље поштење у сиромаштву, него богатство без поштења — На сиротнога је сваком лака рука — У стара оца сирота деца — Сиротињо и селу си тешка, а камо ли кући у којој си — Крпеж је сиротињска мајка — Сирака је ласно уцвелити.

Синоними за сиромаха су још: сирак, празник, потребит, танкијех ребара, љути сиромах, небог, ништ (ништи, и убоги Св. п.), гоља.

Убог вероватно долази од речи скраћене (сиромах у бога.) Бог и богат свакако да имају неке везе.

¹⁾ Dr. M. F. Stelling und Aufgabe des Azgtes in der öffentlichen Armenpflege. Jena 1903

док у француском и енглеском — indigent — значи нешто јаче него — pauvre или poor —.

Енглези разликују три ступња: povrety, want и distress, У нашем језику била би ова градиација: оскудан, сиромаш, убог, бедан.

Појам сиромашан је уопште врло релативан. Оно што се у једној средини или једном времену сматра за сиромаштво и оскудицу, у другој средини и у другом времену сматра се чак и за обиље. Стандард живота на пример, чак и малих фармера у Данској, Америци и Енглеској, много је виши него што је стандард живота наших најимућнијих сељака. А наш сиромашан сељак стоји често у бољем положају од кинеског кулија или египатског фелаха. Врло је добра констатација коју је дао још прошлог века на привредном конгресу у Мајнцу (1869) Др. Бемерт (Dr. Böhmert) „Сиромаштво је економска болест која се налази у сваком ступњу економског развића у већој или мањој мери, у тежем или блажем облику. Њена карактеристична ознака је недостатак добара (сретстава) за задовољење потреба људског живота.”

Сиромаштво је дакле појам једног стања, сиротиња су људи који се налазе у том стању — сиромаштва.

Др. Бемерт је још тада опазио „да слобода зараде и поседа свакако доприносе да се супротности заостравају. Њихов је резултат велики број пролетаријата на једној страни, и расипање и луксуз на другој страни”. Према тадашњем схватању исти аутор се труди да пронађе и узроке пауперизацији и налази их на једној страни у недовољној производњи и наводи читав низ непродуктивних чланова друштва (оно што ми данас називамо физиолошки и патолошки социјално слабији — видети доцније ову поделу) као што су стари, деца, болесни и инвалиди, као и они који избегавају рад — просјаци, скитнице, ленштинне и томе слично. Уз то долазе и економске кризе као повремени, локални узроци смањене производње. С друге стране као узрок сматра сувишну потрошњу. И према томе тражи лек и предохрану у повећању производње и смањењу и ограничењу потрошње, (расипања, луксуза и другог). Осим тога сматра за потребно да се заведе осигурање у несрећним случајевима и беспослици.

Интересантно је да се и код нас раније сматрало да је узрок оскудици и задуживању, нарочито на селу, расипање и немилице трошење на славама, свадбама и даћама и луксузу у одевању сеоског света, нарочито жена. И да би се према томе штедњом могло да поправи то рђаво стање — оскудица и сиромаштво на селу!

Наравно да нам такво схватање узрока и начин помоћи изгледају данас сасвим неозбиљни и нетачни. Куриозма ради помињемо и једно скроз реакционарно мишљење једног хамбуршког патриција, неког Карла Гodefроа

(Karl Godefroy) из половине прошлог века који је тврдио: „Да сиромаштво није случајно или тренутно зло друштвено, већ једно од провиђења и његове мудрости, уређено, конструисано, елементарно стање сваке државе”. Сиромаштво је дакле по њему, непроменљив природни закон. „Сваки покушај да га из света уклонимо, за државни организам је противничка акција, која на државну машину утиче слабећи је и разоравајући”.

На жалост, није ретко чути данас мишљење и чак убеђење: „Да је сиротиње увек било, и да ће је увек бити, да ништа не помаже, ма шта ми радили, и да је сиротиња незахвална, па чак и опасна по друштвени поредак.”

Поменути Годфроа „хуманиста” и патриције предлагао је као лек: „1) Ограничење слободних односа између послодаваца и радника, 2) ограничење слободног располагања радничке зараде, 3) ограничење уопште слободног кретања сиротиње присилним васпитањем од стране државе и 4) ограничење покушаја доњих класа за неморалне и зле радње.” То нам личи на оно фамозно мишљење: да, кад је неко у беди, не треба га помагати, већ га још више гурнути да сасвим пропадне (цркне), јер, да је што вредео не би дотле дошао, и Бог би га помогао!...

На против Минстерберг крајем прошлог века у својим списима¹⁾ тврди: да пауперизам (масовно сиромаштво) ни по чему не лежи у људској природи и да се може потпуно претпоставити стање у коме не морају постојати разлике између богатства (изобиља) и оскудице.

М. Фирст и сам, пошто је констатовао, да је сиромаштво једна чињеница, даје своју дефиницију: „Да је сиромаштво оно стање немаштине у коме појединац има мање, или мање привређује, него што је потребно за његов опстанак, дакле највећи степен оскудица за живот апсолутно најнужнијих средстава.”

Још се увек у прошлом веку истицало мишљење да постоји: једна сиромаштина која није крива за своју судбину и једна сиромаштина која је сама крива за своју судбину. У ову другу категорију дошли би: расипници, нерадници, док у прву групу долазе они који падају у немаштину због општег, тешког економског стања: криза, елементарних непогода, епидемија и другог, и због субјективних узрока: старости, болести, несрећних случајева, итд.

Најзад и Минстерберг даје једну дефиницију у својој књизи Помоћ сиротињи (Armenpflege): „Да се као сиромаш може сматрати сваки онај којима нема средстава да може према обичајима, навикама и своме друштвеном положају у коме живи, задовољити своје потребе.”

¹⁾ Münsterberg, Die Deutsche Armengesetzgebung 1887 Leipzig.

УЗРОЦИ СИРОМАШТВА

Данас кад говоримо о сиротињи, говори-мо о њој као о једној врсти социјално слаби-јих чланова људске заједнице.

Социјално слабији су сви они којима је угрожен опстанак, и који не могу да буду без социјалне помоћи. И пошто су узроци ра-зличити, то је различан и начин старања о њима.

Према узроцима дакле делимо их на: пр-во социјално слабије чија слабост произилази из њихове физичке-телесне слабости, друго из њихове економске слабости.

У прву групу долазе по природи сла-бији (физиолошки слаби): деца и стари, и због болести слабији (патолошки), било при-времено (болесни) било стално (инвалиди, рат-ни или други), а у другу врсту социјално сла-бијих дошли би сви они због економских уз-рока, т.ј. оскудице и немаштине, било зато што су недовољно награђени и експлоатисани, било да су уопште незапослени (наравно про-тиву своје воље).

Социјално слабији		
Узроци:	Врста	
Физички слабији	по природи сла-бији (физиолошки)	деца (недорасла) стари (изне-могли)
	због оболења слабији (патолошки)	стално слаби (инвалиди ратни и други неиз-лечиви)
економски слабији	незапослени (без своје воље)	
	незаштићени (експлоатисани)	

Између обе ове групе влада велика уза-јамност. Сви физички слабији су у исто доба и економски слабији, јер не претстављају пуну радну снагу, или уопште нису способни за рад (недорасла деца и изнемогли стари) и према томе неспособни да сами обезбеде радом своју егзистенцију.

А економски слабији (сиротиња), они ко-ји живе у сталној немаштини, врло лако по-стају и физички слабији — оболевају или по-стају стално болесни — неизлечиви и неспо-собни за рад (инвалиди), чиме се и њихова социјална слабост још више потенцира.

Наш задатак биће, пошто се упознамо укратко са историским развићем помоћи сироти-њи у разна времена, и код разних наро-да и држава, да испитамо и тачно одредимо место које сиротиња заузима у друштву, да испитамо какве последице има постојање сиротиње, да видимо крајње узроке постанка сиромаштине и да се забавимо питањем да ли мора постојати сиротиња и најзад да ис-питамо какви односи и какав поредак (со-цијални и економски) треба да влада у људ-ском друштву па да у њему не постоји та

рак-рана друштвена — сиротиња — његова највећа срамота.

Свакако је најважније питање, да види-мо колико има људи и породица које може-мо назвати сиромашним. Најповршније посма-трање показује нам да је много мањи број оних који су у стању да задовоље све своје потребе и жеље, а да огромну већину сачињава сиротиња, т.ј. они који живе у већој или ма-њој немаштини или оскудици. То површно по-сматрање потврђује се и статистичким подаци-ма, како у целом свету, тако и код нас.

Много нас више интересује да видимо ка-ко у погледу стојимо у нашој држави.

Према званичним подацима наше стати-стике у Југославији има око 20% градског становништва и 80% сеоског, према томе се-оско становништво чини и најважнији фак-тор наше производње. 70% целокупног изво-за чине пољопривредни производи. Због тога је потребно да видимо пре свега колико има сиромашних и оскудних међу сеоским станов-ништвом. Према државним статистикама рас-пореда обрадивог земљишта је таква да 97% домаћинства има мање од 10 ха земље, а од тих 69,8% домаћинства су без земље или са мање од 1,5 ха земље. Због тога ти приходи њихови једва да достижу од обраде земље 1.— динар на дан и на једно лице. Свакако да са таквим приходима није могуће обезбедити ни најнужније потребе за исхрану, а камо ли и друге животне потребе. Због тога је сеоско становништво упућено да у врло великом бро-ју иде у најамни рад у земљи или у иностран-ству, као печелбари, што такође много не побољшава њихово оскудно економско стање. Слободно дакле можемо рачунати да најмање 70% сеоског становништва трпи поред хронич-не глади и потхрањености и оскудицу у сви-ма другим потребама — становима, оделу, обу-ћи, а да не говоримо о задовољавању њихових виших културних потреба (види статистичке податке д-р М. Петровића „Народни подмла-дак” бр. 1—2, 1938). Из тих података се ви-ди да више од половине становништва једе кукурузни хлеб (проју), који у ствари треба да буде само сточна храна и који је посве нехигијенски и неекономичан. И у другим на-мирницама трпи оскудицу, као што су млеко, месо, јаја, поврће и воће, и да те намирнице за 50—150% просечно мање троши него што би била физиолошка потреба. У земљи се у опште не производе животних намирница ни толико, колико је потребно за исхрану станов-ништва, а стање још више погоршава у ко-лико се више животних намирница извози.

Ни градско становништво не стоји боље. Узећемо за пример само наш град Београд. Према статистичким подацима г. Слободана Видаковића у Београду је било по послед-њим прорачунима:¹⁾)

¹⁾ С. В. Станбена беда као узрок друштвене де-генерације. Б. 1935.

www.ub9.500 породица са просечним месечним приходом испод 1.000.— дин.

20.000 породица са просечним месечним приходом од 1.000 до 1.800.— дин.

13.000 породица са просечним месечним приходом од 1.800 до 2.500.— дин.

8.400 породица са просечним месечним приходом од 2.500 до 3.000.— дин.

8.600 породица са просечним месечним приходом преко 4.000.— дин.

Ако у породици има 4 члана (оскудне породице имају просечно више деце него имућне), онда би приход просечно на једног члана износио:

38.000 чланова са приходом испод 333.—

80.000 чланова са приходом од 333.— до 600.— дин.

58.000 чланова са приходом од 600.— до 883.— дин.

33.600 чланова са приходом од 883.— до 1.000.— дин.

34.400 чланова са приходом преко 1.000.— дин.

Ако узмемо да је минимум за издржавање једног члана само 633.— динара (а са том сумом у Београду једва да се могу подмирити најнужније потребе) то значи да око 150.000 чланова београдске општине су посве оскудног стања, тј. да имају мање прихода него што је потребно за њихово одржавање голог живота, а да још најмање 50.000 чланова ма у ком погледу трпе оскудицу.

То се види и по великом задужењу београдских грађана.

Из свега излази да је и Београд као и све други наши градови један поглавито сиротињски град и да више од половине његових грађана би требало да буде економски помоћно.

Овакво економско стање, односно подела добара, било је још од првих организованих људских заједница и зависило је свакако у првом реду од економске структуре, односно начина производње. И кад год је било говора о благостању једне државе или народа, никад се није ценило благостање свих чланова, већ увек само благостање и богатство једног малог броја владајуће класе, која је поред целокупне власти коју је имала у својим рукама, имала и сва национална добра. То су биле касте свештеника и племића заједно са владоцем.

Узрок оскудице у разним временима био је различит. У временима слабе производње уопште, а нарочито рђавог и недовољног саобраћаја, главни узрок стварне оскудице — недостатак хране и других добара — и осиромашења лежало је у општој оскудици која је често долазила и од суше, поплава и других елементарних непогода, а потом од ратова и најезда у којима је победилац уништавао поред побеђених и сва њихова добра. Тада се стварно није могло помоћи, јер примитивна саобраћајна сретства нису допуштала да се

храна и друге потребе могу ни са мањих даљине преносити а камо ли са једног краја света на други, као што је то данас могуће.

Међутим данас ти узроци више не постоје. Данас се може производити тако рећи неограничено, благодарећи усавршеној и рационализованом производњи у привреди и индустрији.

Тако на пр. срачунато је да би само америчке фабрике биле довољне, по свом садашњем капацитету, да произведу толико добара да би могле задовољити потребе целог света, чак и у случају кад би сви други извори снабдевања били ишчезли, јер је техника толико усавршена и у стању да производи невероватно велике количине са минималним бројем радника.

Лорд Ливерхолм, један од магната трустова, још одмах после светског рата, утврдио је да би благодарећи техници један час рада недељно био довољан да обезбеди живот свих људи у свету у храни, у стану, одећу и другим потребама, почевши од школског доба па све до старости.

Доцнија прорачунавања су показала да би се ово могло постићи само са пола часа рада недељно.

Напоредо са неограниченим могућностима умножавања средстава за живот, потпуно је одбачена као нетачна Малтусова теорија о несразмери умножавања људи и средстава за живот, јер се показало да, док се људство умножавало од 1900 до 1928 године са 11,6%, дотле се умножио само жетвени принос у свету са 147%, а све то успркос свих кочења која су чињена производњи.

И поред свих могућности у производњи индустријских и пољопривредних добара, видимо ипак да у целом свету влада оскудица. Слика те оскудице најбоље се показује у томе што 140 милиона људи у свету хронично гладује, од којих преко 2 милиона људи годишње умире од глади; што се поред тога налази око 25 милиона незапослених радника, од којих само у Америци — земљи свих могућности и изобиља, има преко 12 милиона, који свакако такође трпе велику оскудицу (поход гладних у Америци). Напоредо са том појавом видимо да се у свету уништавају огромне количине намирница и других добара, тако је само 1934 године уништено један милион вагона жита, количина која би била довољна да за годину дана исхрани 60 милиона људи. Даље се уништавају огромне количине шећера, кафе, памука и других сировина, и то чисто у спекулативном смеру, ради одржавања високих цена и обезбеђења огромних профита сопственика фабрика и великих поседа.

Према свету томе 90% целокупног становништва у свету оскудева у храни или у другим потребама, чему није узрок у недостатку ни сировина ни производа, ни намирница, већ једино у несмишљеном и неправичном уређењу друштва и поделе добара.

РАЗВОЈ И ИСТОРИЈАТ СИРОТИЊСКОГ ПИТАЊА

У примитивном комунистичком друштву у коме није постојала приватна својина, свакако да није било сиротиње у модерном смислу, јер није било ни богатих, ни сиротих. Могло је бити слабих, неспособних и старих. Са њима је брзо свршавано, они су или брзо пропадали, или су их чопори и хорде, нарочито кад су се селили, као болест просто остављали или уништавали.

Чак се и у нашим народним предањима сачувао помен о томе како се стари одводе у шуму и остављају да их дивље звери растргну.

У та прастара времена, кад су се јављали први облици приватне својине у виду већег плена, оружја, које је од непријатеља задобијено, и сам побеђени непријатељ је постајао нека врста плена кога су или јели, или им је служио као роб. И као такав могао је бити у једном горем положају, трпео оскудицу поред злостављања.

Тек код народа на вишем ступњу развитка са изразитим капиталистичким уређењем и установом робова, јавља се један слој чланова друштва оскудних и сиромашних, наредо са малим бројем људи који су у своме поседу имали земљу, људе — робове и друга добра. Тада се појавила и потреба да се таквим људима — оскудним и сиромашним, помогне. Мотиви за то могли су бити или самилост или интерес и бојазан од гладних и очајних људи. И доиста где год је било робова било је и побуна робова.

У једном египатском споменику који је био подигнут неком покрајинском старешини стајало је написано: „Нисам занемарио ниједног малолетника, ниједну удовицу нисам опљачкао. За време моје управе није било ниједног гладног, ниједног сиромашног. У гладним и оскудним годинама дао сам да се сва поља у покрајини преору и дао сам сиромашнима да живе, тако да није ниједног гладног било.“ Ово показује да је и у то старо време било озбиљно схваћено помагање слабих и оскудних.

Код Јевреја и данас постоји још нарочито развијено добротинство и старање о сиромашнима, наравно у повој реду својим једноверцима.

Још у најранија времена њихове историје наилазимо на ванредно практично организоване установе за социјалну помоћ.

Пре свега постојала је т.зв. јубиларна година сваке педесете године. У тој години би се сви дугови гасили, а продата и заплена добра враћана су без икакве накнаде бившим сопственицима или њиховим наследницима. Ово је била мера предохране противу осиромашења. Исто тако је лично ропство рђавих дужника као и њихове деце после њихове смрти, као и својевољно одлажење у ропство

сиромашних људи важило само за годину дана. Закон је наређивао човечно поступање чак и са купљеним робовима. Роб је био ослобођен ако би му господар само један зуб избио. Економски је важно да сиромашни нису плаћали никакав порез. Један део зиратног земљишта, т.зв. сиротињски кут припадао је увек сиромашним и оскудним. Тај део земљишта сопственик није смео да убире.

Тако исто је сиромашним припадао и један део бербе у винограду. Сваке треће године припадао је десети део жетве сиротињи, а сваке седме године цела је жетва била заједничка, т.ј. припадала је и сопственику и сиромасима.

Одређена је била и величина помоћи коју је могао да ужива сиромах који није био из места (странац).

Јеврејски сиромах по закону је имао право на потпору. Прилози за сиротињу нису давани општој каси, већ су је сопственици непосредно раздавали сиротињи.

У Талмуду, који је у исто време био и верски и економски закон, налазе се сви ови прописи тачно прецизирани.

Нико није смео више од једне петине да даје сиротињи да не би и сам осиромашао. Способнима за рад даје се поклон, а тек доцније позајмица. У верским књигама налазе се многе изреке које препоручују добротинства. И лепа реч „Љуби свога ближњег као самог себе“ налази се у трећој књизи Мојсијевој стих 19, 18, а откуп дужника сматрао се као нарочито добро дело. Милостиви Самарјанин је постао симбол милосрђа.

Данашњи Јевреји извесно се не придржавају свих ових прописа.

Има трагова да су постојали и нарочити лекари за сиротињу и у старом Египту као и код Јевреја. Код старих Феничана не налазимо никакве трагове сличних социјалних установа. Али зато се зна за велику побуну робова у Тиросу, којом су приликом робови све своје господаре побили а њихова добра и жене присвојили.

У Феничанској колонији Картагини напротив, изгледа да је социјална служба била врло добро уређена, и то на рачун богаташа. Ово се сазнаје из једне белешке Аристотелове у којој се помињу трпезе за сиромашне које пореди са спартанским сиситијама.

Старање о сиротињи код муслимана врло је слично јеврејском. Милосрђе је дужност. Дародавцу Бог плаћа двоструко, док напротив оном немилосрдном који трпи да сиромаш гладује, Бог не опрашта. Милостиња сиромашнима није се сматрала као њихов удео на земљи већ као испаштање за грехе дародавца.

Десетак припада сиромашним. Онај ко прима милостињу мора бити правоверни и не сме имати никаква друга сретства за издржа-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ване. Просити сме само онај ко нема за насушни хлеб.

Мухамед је у корану старање за сиротињу означао као најплеменитију дужност свих правоверника. Из општег пореза стваран је цео финансиски систем исламске државе. Исто тако се препоручује посета болесника. Милостиња чини један од пет стубова на којима Ислам почива. Од побожних дарова створене су многе задужбине „Анкафа“, као и болнице у којима су радили чувени лекари нарочито арабљански.

Молитва обдарених сиромаша сматрала се као накнада за добротинство.

По Рошеру, код класичних народа Јелина и Римљана, социјално старање заузимало је много мање места — вероватно да је томе био узрок у постојећој установи робова. Јер у таквим државама лако је било ограничити пауперизам пошто се и размножавање робова по вољи власника могло да регулише.

Једино Атинска демократија се старала да свима грађанима (наравно само слободним) у колико не би имала средстава за живот, обезбеди средства за њих и њихове породице.

Већ је Перистрат био завео обавезну помоћ свима који су у рату били настрадали или осакаћени — дакле ратни инвалиди. Доцније је таква помоћ давана и свима другима који би постали неспособни за рад, као и онима који су имали мања имања од три мине вредности (300 златних динара). Нарочита пажња и помоћ је била поклоњена удовима и деци погинулих ратника.

Има доказа да је постојала и нека врста међусобног осигурања противу осиромашења. Али онај који је помоћ примао, био је обавезан да је врати кад би му се стање поправило.

На далеко су биле чувене такве социјалне установе на острву Родосу и Таренту.

По Силбершлагу у Риму у старије време не налази се ни трага о каквој помоћи сиромашнима, али већ у време републике постојале су колоније у освојеним земљама за римске грађане, нарочито оне сиромашније. Доцније су донети били и нарочити закони (Lex fumentaria) 123 године пре Христа (Грач), по којима су сиромашним грађанима раздавали жито по ниској цени, а доцније и сасвим бесплатно. Наравно да је све ово важило само за римске грађане а никако за робове и провинцијалце. Доцније су цареви (Нерва и Трајан) установили били нарочите задужбине за помоћ сиромашним грађанима, како би се омогућило склапање бракова и умножавање становништва. Помоћ се давала и у виду позајмица са малим интересом. Оваквих уснова била је не само у Риму већ и у провинцијама, како царских тако и приватних.

У доба пропадања римског царства, римским грађанима давани су хлеб и игре (Panem et circenses и од њих стварана гомила гото-

вана и беспосличара коју су власници употребљавали као инструмент за преврате и тиме још више допринели потпуном распаду труле римске империје.

Како се уопште сматрала ова социјална помоћ сиротињи, види се из литературе цитиране код Бемерта, и у једној комедији каже Квинтилијан: „Зар се можеш тако ниско спустити да ти се од сиромаша не гади?“ У другој једној комедији Плаутовој „Тринумус“, стоји: „Не вреди се за просјака трудити и дати му да једе и пије, јер оно што му се даје, изгубљено је. Сиромашу се само продужава његов бедни живот.“

Појавом хришћанства настаје нова ера у свима схватањима па и у схватању социјалне помоћи. Сасвим је разумљиво да је и хришћанство, које је поникло из јевејерске средине, у којој се у толикој мери обраћала пажња на помоћ сиромасима и потиштенима, прихватило много од тих идеја и уснова. Од практичног је значаја учење апостола Павла. У његовим писмима налазимо многе савремене идеје о помоћи оскуднима. Опомињући на те дужности, он у исто доба опомиње да помоћ не треба указивати беспосличарима и скитницама, нити онима који хоће да је злоупотребе, нити треба да се од те дужности ослобађају њихови сродници. Мора се жалити да се хришћанска црква доцније веома много удаљила од ових готово модерних Павлових назора.

Првобитне хришћанске општине састојале су се већином од сиромашних људи, робова или оних који су се одрекли сваког земаљског блага и живели не само у верским, већ и у економским заједницама делећи међусобно све што су имали.

Христос је стварно проповедао, не само да треба имати сажалења према онима који пате, и да им дајемо само вишак онога што имамо, већ да све делимо. Ко има две кошуље да да једну ономе који нема ниједну.

Христос је учио да треба презирати сва земаљска блага, а не сабирати их и чувати. Христос бичем истерује трговце из храма Господњег а сам живи животом сиромаша и дружи се са радницима, рибарима и простим људима.

Хришћанска црква, кад се доцније организовала и постала државотворна, напустила је сва ова Христова учења, а од милосрђа створила средство за придобијање верних и стварање своје материјалне моћи служећи се при томе и „откупом грехова“.

Црква је захтевала „добра дела“ и завештања за сиромаше али увек сама руковала тим задужбинама, тако да је цела ова акција изгубила била своју првобитну социјалну и хуману важност.

Почетком IV столећа цар Константин донео је закон по коме су власти биле дужне да се старају да нико од глади не умре,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

а нарочито да се старају да родитељи не убијају своју децу. Средства за помоћ треба власти да прибаве из државних пореза — трибута.

Јустинијан није овај закон увео у свој корпус јурис.

Из његових зборника види се да су постојале и установе за сироте и немоћне. За разлику од тих државних установа црквене установе су се старале и за робове, чију је установу и званична црква признавала.

У Франачкој држави налазимо такође трагове државног и приватног старања о сиромашнима.

Карло Велики је наређивао манастирима да дају десетак на јавне добротворне установе. Велепоседници су били дужни да се старају о просјацима на своме поседу.

У средњем веку појам „сиромаш” (по Krick-у) имао је двоструко значење: бедан, оскудан и уопште неслободан становник села, који се сматрао као сиромаш. Средином Средњег века нарочито су калуђери били ти који су се бавили помагањем сиротиње и просјака, али и сами су живели од прошње — „калуђери просјаци”, нарочито у францисканском реду.

Напоредо с тим црква се старала и о подизању болница, које су биле добрим делом и склоништа за немоћне и неизлечиве, даље су подизана нарочита находишта за одбачену ванбрачну децу.

У XIII веку постојао је у многим државама и нарочити порез за сиротињу.

Крајем Средњег века кад се црква била скроз изопачила — период владавине покварених папа, грађанство је желело да се еманципује и у погледу помоћи сиротињи која је требало да постане општа грађанска брига.

Тако су постојале од црквених власти независне сиротињске касе којима су руковале грађанске власти.

Има покушаја да су се предузимале и превентивне мере противу осиромашења. У томе су се нарочито одликовале јеврејске установе за помоћ сиромашнима и састојале су се у томе да се сиромашнима нађе посла у, за то, нарочито основаним, радионицама. Средства за ово прибављана су од добровољних прилога грађана.

Реформацијом цркве извршена је и реформација у погледу социјалне помоћи.

У протестантским земљама, пошто су били укинута манастири, у којима је сиротиња налазила највише помоћи, али који су били и извори осиромашења, сва брига о сиротињи прелазила је на грађанске установе. Католичко учење о добрим делима, морало је бити напуштено, јер се није више радило само о томе да се бедни тренутно помогну, и да тиме дародавци стекну опраштање грехова, већ је требало да се нађе начина како

би се сиромаси стално ослободили своје оскудице.

Таквом рационалном акцијом доиста се смањио број сиротиње у протестантским земљама. Све више је преовлађивала идеја да се оскудним а за рад способним помоћ има давати на тај начин, што ће им се дати посла, а само они који су за сваки рад неспособни да се имају смештати у нарочите домове где ће се склонити и издржавати. У то време појављују се нарочите установе и за присилни рад и поправку (Korekzionsanstalten).

Средства за све ово прикупљана су нарочитим порезом од имућних грађана и појединих еснафа (гилде) који су се старали о међусобном обезбеђењу и помагању својим оболелим и изнемоглим члановима.

Уопште узевши разликовала се затворена и отворена помоћ. Прва се указивала у заводима, болницама, склоништима, находиштима и др., а друга, отворена, у виду обичне, тренутне и непосредне помоћи, која се указивала ван тих завода.

У своје време стекао је светски глас Елберфердеров систем по коме се у истоименом граду Немачке још од 1752 године спроводила социјална помоћ. Овај систем у ствари није ништа друго но стара хришћанска општинска помоћ, наравно прилагођена савременим приликама и потребама. Творац овог система је реформист протестант Данијел Ф. Д. Хајд.

Начело овог система су индивидуализирање и децентрализација. Цео град се дели на квартаве а сваки кварт на одељке, обично на 14, сваки одељак има свога старатеља (Pfleger), на кога највише долази две до четири породице за старање. Сви старатељи чине квартални збор, који испитује шта у сваком поједином случају треба урадити. Старатељ кварта заступа кварт код дирекције, којој је на челу претседник општине (града).

Дирекција доноси дефинитивне одлуке по предлогу кварталног збора, стара се о целокупном стању, испитује узроке беде и одређује начин помоћи, гледајући да та помоћ буде целисходна, не упуштајући се у поједине случајеве, већ водећи рачуна о целокупном стању и приликама места.

Појединачни случајеви су ствар старатеља и кварта. Помоћ се указује највише за 14 дана. За то време је старатељ у сталној вези са својим штићеником. Само у хитним случајевима указује помоћ сам старатељ, иначе се о свему заједнички расправља и одлучује. Сва места су почасна. Само изузетно су били упослени професионални, административни чиновници.

Овај систем најбоље се показао у Елберфелду, мада је био примењиван и у многим другим градовима.

Ипак, узпркос свих ових здравих начела није се успело ни помоћу овог система да се искорени сиромаштво, јер ни он није могао да

отклони његове најдубље узроке, и ако се као палијативно средство показало као релативно успешно и врло добро.

Као један од најважнијих датума у указивању социјалне помоћи, мора се забележити настајање младе француске републике, после Француске револуције. Први декрети који су донети о томе, односе се прво на организацију јавне помоћи сиромашнима, друго на сузбијање просјачења, треће на установљење књижице јавног добротинства и четврто на објављивање права човекова. Јавна помоћ је оглашена као света дужност (чл. 23). Друштво дугује својим несрећним грађанима издржавање, било да им нађе посла, а ако за рад нису способни, да им обезбеди средства за живот. Даље је одлучено да сваки срез добије лекара и бабицу, које ће држава плаћати, а исто тако да се на средокраћама оснују депои за лекове (апотеке). Ипак до потпуно практичног извођења није се могло доћи.

За време Директоријума и Царства, обновљене су старе установе — болнице као и депои за просјаче (Depôt de mendicité) т.ј. радионице за просјаче и скитнице.

Од интереса је да видимо у кратко и развој социјалне помоћи у још неколико других, већих, европских држава.

У Енглеској као и у другим земљама, после укидања ропства (у XVI веку) намножио се јако број беспослених и просјача, који су често образовали читаве дружине (банде) и које су властима задавале бригу и од којих су се морале бранити. Помоћ се указивала преко парохија, које су биле дужне да се старају и помажу сиромаше својих парохија. Издавано је више закона о сиротињи (Poorlaw).

У главном је то била затворена помоћ. Сиротињски домови су били у исто доба и присилне радионице. Наравно режими у тим домовима су били врло груби, чак и у сиротиштима за децу, јер су се ти домови морали издржавати од рада самих штићеника.

Напоредо са општинским и црквеним старањем, развијала се и приватна иницијатива у чијим је установама режим био много хуманији.

У Аустро-Угарској прилике су биле сличне као и у немачким земљама, али с обзиром да су то биле католичке земље није се могао развити парохиски систем помоћи. Сразмерно врло доцкан су доношени нарочити социјални закони.

ПОСТАНАК И ПОДЕЛА СОЦИЈАЛНОГ СТАРАЊА

У главном социјално старање делило се на неколико разних система.

1) Старање породично, суседско и племенско.

2) Јавно старање се јавља тек са урбанизацијом, кад су везе породичне биле о-

слабиле, суседи постали страни, а сироти људи постали опасност по поредак. Власти су установљавале јавне трпезе и друге установе за помоћ сиротињи.

3) Политичко старање било је развијено још у старој Грчкој, а нарочито у Риму, кад су грађанима римским раздавали хлеб и месо или давали земљу.

4) Узајамно старање (Mutualité) постало је кад су сами сиромашни и оскудни долазили до свести да се организују за самопомоћ. Ова врста помоћи најпре се појављује код организованих еснафа.

Код теократских народа, као код Јевреја, сва три прва облика су постојала и јављала се као верска дужност. Као што смо видели она је била нарочито развијена код првих хришћанских заједница које су биле руковођене старим јеврејским начелом љубави према ближњем. Из њих су се доцније развиле нарочите установе и редови који су се искључиво бавили оснивањем болница — Hôtel Dieu назив за болницу који се до данас задржао.

Фрања Асишки био је оличење ове социјалне акције. Међутим, сва ова помоћ била је само палијативна.

Још Аристотел је тражио реформу социјалне помоћи на тај начин што је захтевао да се сиромашни грађани настане као земљорадници или занатлије уместо што им се даје милостиња.

Почетком XVI века један хуманиста Хуан Луис Вивес (Juan Luis Vives) по народности шпањолац и пријатељ Ерасмов, који се пред крај свога живота био настанио у Буржу (1526), први је предлагао систематски организовану социјалну помоћ сиротињи на тај начин што би се извршило истраживање по свима улицама свих оскудних, бележећи свима имена, број деце, узрок њихове оскудице и њихово понашање. После тога да се предузму све потребне мере и да се поправи њихово стање.

Да се помогну стари, болесни, слепи и душевно оболели, (са овим последњим да се нарочито благо поступа — супротно дотадањем нечовечном поступању са њима), да се нађе посао оскуднима и здравима, ако су неспремни да се спреме и извезбају према својим способностима. Чак је тражио да се и код злочинаца испита степен њихове одговорности. Инвалиди да добију сталну помоћ за пристојан живот.

Наравно да су све ове идеје остале само лепе жеље и предлози који се у тадањем поретку нису могле остварити, па је чак и данас немогуће да се остваре, иако је од тога доба прошло више од 400 година.

St. Vincent de Paul користио је добру вољу верних и основао 1617 братство милосрђа (Confréries de la charité). Свака жена која би се уписала у ово друштво била је дужна да се стара о болеснима и сиромасима. Доцније је основао нарочити ред госпођа ми-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilib.rs

www.милосрђа (les dames de la charité) за оболеле по болницама и находчад. Својим помоћницима претходно је давао и потребна теориска и практична знања и његове кћери милосрђа (Les filles de la charité) биле су прве обучене посетиље које су изашле из најстарије школе за болничарке, а може се рећи и најстарије школе за социјалну службу.

Доцније је социјално старање све више прелазило у лаичке руке. Тако су постале установе лаичке болнице у Француској (Клемент V 1311). Све општине су имале сиротињске столове (Tables des pauvres). Варош Нирнберг је имала своје »Armenordnung«, и свој закон о сиротињи 1530 и 1548 године.

Године 1544 Париз организује »Bureau des pauvres« (сиротињски уред).

Почетком XIX века државе прокламују законско право на социјалну помоћ за децу, старе, болесне и инвалиде. И најзад долази се до увиђавности да је држава дужна да се стара о свима социјално слабијим а исто тако се и са развитком хигијене предузимају све превентивне мере и образују нарочита министарства здравља, (прво образовано у Енглеској 1919 године а исте године и у Југославији), као и министарства за социјално старање, социјалну политику, социјалну помоћ и т. сл. у другим земљама.

На том послу радио је и Биро за рад у Женеви, чији је рад помогнут моћним синдикалним и радничким организацијама. И тако се социјална помоћ развијала од индивидуалне и непосредне помоћи до социјалне помоћи; од милосрђа до социјалне дужности, од практичног милосрђа до организоване социјалне службе.

СОЦИЈАЛНА СЛУЖБА У МОДЕРНИМ ДРЖАВАМА

Три су чињенице које утичу на формирање социјалне помоћи: напредак идеја солидарности, усавршавање технике, социјалних наука и начина живота (урбанизације) и као најважније, начин производње (индустријализација). Ова последња је од куће и породице одвојила жену и децу и на тај начин загрозила њиховом физичком и моралном здрављу и њиховом економском опстанку а категорици наметнула потребу за нове социјалне интервенције.

Више се не може рачунати ни на рођаке ни на суседе, сваки је упућен само на себе и своја средства, која су све више несигурна и недовољна. Ни на селу није много боље, у колико су се готово изгубиле крвне задруге и масе сеоског становништва осиромашиле.

Према свим тим околностима и социјална помоћ је различна и на разне начине се указује. Видећемо неколико таквих разних типова.

По д-р Рене Санд-у (Le service social) постоје облици схематизоване социјалне помоћи — претставник Француска, генералисане —

Немачка, координиране — Енглеска, индивидуалисане — Сједињене Америчке Државе, систематизоване — Италија, и национализоване — СССР.

ФРАНЦУСКА — ПРИМЕР СХЕМАТИЗОВАНЕ СОЦИЈАЛНЕ СЛУЖБЕ

У Француској јавна социјална служба (Service social) и приватна потпуно су одвојене. Прва је до краја бирократизирана и схематизована и чини једну круту целину. Друга — приватна је потпуно слободна али и подвојена а главни јој је задатак да скупља потребна средства.

После Француске револуције покушало се да се спроведе прокламовање интегралне социјалне помоћи. Образовани су бирои добротинства, најпре кантонални, а потом комунални (општински), али због гломазне администрације и слабости малих општина, остало је само на ограниченој и палијативној помоћи. За извесне пак категорије изведена је делимична национализација као што је: помоћ болеснима, старање о трудним женама, потпора многобројним породицама, као и деци и жртвама рата. Средство за ово дају држава, окрузи и општине. Помоћ указује у првом реду место завичајности. Сваки болестан Француз који нема прихода има права на бесплатну лекарску помоћ и лечење у болницама. Свака општина има свој уред за помоћ, који води на списку све оне који имају право на бесплатну помоћ. Странци подносе половину трошкова. Наравно да за пуно спровођење ове помоћи има увек материјалних тешкоћа.

И старање о старима, инвалидима и неизлечивим болесницима дужност је овог бироа. Сваки Француз изнад 70 година и неспособан за рад, прима помоћ у свом дому или је смештен у нарочите установе.

Болнице и склоништа су потпуно аутономни и имају своје буџете које даје дотична општина. Оне општине које имају своје болнице, дужне су да другим болницама накнаде трошкове за своје болеснике. У колико општине не могу да издрже болнице, помаже их држава. У болницама се примају и полуплатежни и пуноплатежни пацијенти.

У сваком округу постоји душевна болница, општине плаћају за своје болеснике.

По закону Paul Strauss 1913, свака породица има право на потпору за четири недеље пре и четири недеље после порођаја. Све трошкове подноси држава. Годишње добија помоћ 30.000 жена а 265.000 жена које доје децу, добију награду.

Од 1930 године установљено је социјално осигурање за све раднике чији годишњи приходи не прелазе 15.000 односно 18.000 франака (у великим градовима) или већу суму (до 25.000 франака) ако имају већи број деце.

Осигурање обухвата све случајеве болести, инвалидитета на раду, порођаја, пензије за

старе (преко 60 година), инвалиде и удове, као и малолетну децу (испод 13 год.) и сирочад.

Држава даје извесну помоћ (додатак) за децу испод 13 година и за већи број од два детета. Помоћ се издаје и за децу до 16 година кад су у школи или на редовном изучавању заната. Окрузи помажу децу чији родитељи нису у стању да их подижу. Даље се старају о напуштеној деци и сирочади за које се установљава јавно скрбништво — туторство. Деца могу бити остављена код матере или се смештају у штитничке породице или у домове. Родитељи који напусте своју децу губе на њих сва права.

Инвалиди, удове и ратна сирочад примају од државе пензије. Ратна сирочад која се назива „народна зеница” (Pupiles de la nation) издржава се из народног офиса и окружних офиса. Министарство пензија води над свима надзор.

Приватне организације (Oeuvres privées) врше у главном индивидуалну помоћ. Оне су много еластичније и ефикасније него државне. Један велики део домова за децу и установе за обуку и васпитање држе приватне установе, оне примају или само децу припадника појединих вера или су верски неутралне.

Ради установљења међусобне везе и боље евиденције основан је у Паризу још 1890 године централни офис хуманих удружења. Сличне офисе имају и окрузи.

Организација хигијенске службе је слична организацији јавне помоћи с том разликом што мања места од 20.000 становника нису дужна да установе хигијенски биро. Међутим сваки срез треба да има свој санитарски савет, а сваки округ свој окружни хигијенски савет. У Паризу се налази врховни хигијенски савет а у окрузима и местима савети за окружну и месну заштиту деце.

Окружна јавна хигијенска служба разликује се од хигијенског социјалног офиса. Први се бави санитарским мерама и контролом воде, намирница, дезинфекцијом, вакцинацијом, и др., а други поглавито превентивним мерама и заштитом здравља матера и деце, борбом против алкохолизма, туберкулозе и венеричних болести. У много случајева су приватног карактера са државном субвенцијом.

Помогнута Рокфелеровим фондовима у много места остварена је кооперација обе службе као и сарадња са приватном иницијативом што је дало најбоље резултате. На тај начин је основано 112 домова материнства, 309 саветовалишта за матере, 3.715 саветовалишта за одојчад и 227 капи млека, 131 чувалишта, 108 средишта за одгој.

Закон Руселов (Roussel) прописује надзор над децом која се налазе у прехрани и претпоставља центре у којима се налазе скупљена деца у једном месту (селу) и која

стално обилази по једна сестра посетиља (Visiteuse).

Медицинска школска инспекција води рачуна о здрављу ученика и хигијени у школама, као и о оснивању школских диспансера и санаторија, који броје преко 20.000 постеља, а тако исто води рачуна и о ђачким колонијама. Важна је помена угледна школа за пурикултуру у Паризу на медицинском факултету.

Социјално старање обухвата такође политику станова, која се стара нарочито да унапреди подизање радничких станова и законске одредбе о урбанизму, као и о варошима са вртovima (Cités-jardins).

Радничко законодавство се бави инспекцијом рада, превентивним мерама противу несрећних случајева, потпором у случају болести, о радничким становима, плаћеном одмору, радничким пензијама и породичним потпорама (allocutions familiales), коју добијају породице са већим бројем деце.

Исто тако у оквиру социјалног старања долази и старање о физичком васпитању и спортовима.

Централни офис добротинства (office central de la bienfaisance) скупио је 10.000 организација само у париском подручју. Други офиси скупљају друштва у својим окрузима. Сви сачињавају једну федерацију. Закон Лушеров (Loucheur) о становима обезбеђује потребне кредите за јефтине станове, санаторије, болнице и школе, понеке у врло великој мери, и уопште унапређење социјалне службе у Француској. Седми народни конгрес јавне и приватне помоћи (Nancy 1927) прокламовао је следећа начела: потребу унификације, координације и кооперације свих јавних и приватних социјалних услова под јединственом управом, која ће водити заједничку борбу против свих социјалних зала и болести, служити се опробаним методама, са стручно спремним особљем, у првом реду нудиљама-посетиљама и социјалним помоћницима.

ПРИМЕР ГЕНЕРАЛИСАНЕ ПОМОЋИ — НЕМАЧКА

Немачка је раније имала у традицији тежњу за локалном и покрајинском аутономијом. Последњим својим корпоративним уређењем све је „поравнато” (Gleichschaltung).

Још у Вајмарском уставу је стајало:

§ 119 брак, основа породичног живота, основа обнове и пораста нације ставља се под социјалну заштиту устава. Он почива на равноправности оба пола.

Државе и општине су дужне да заштићују породице, да бде над здрављем њених чланова и да је штите у погледу социјалном.

§ 120 — За родитеље је највиша дужност и природно право да подижу децу тако, да се развију њихове најбоље телесне, духовне

и социјалне особине, над овим извршењем бди држава.

§ 121 — Закон обезбеђује и деци рођеној ван брака исте услове за физичко, морално и социјално развиће, које уживају законита деца.

§ 122 — Омладина треба да буде заштићена од свих злоупотреба као и од моралне, умне и физичке запуштености. Држава и општине морају да предузимају све потребне мере у том погледу.

§ 151 — Економски поредак треба да одговара начелима једнакости и да обезбеди свима достојну егзистенцију. У тим границама економске слободе треба да се обезбеди личност.

§ 153 — Својина садржи обавезе. Њена употреба мора да служи заједничком интересу.

§ 155 — Подела и употреба земље су под надзором државе која треба да спречи злоупотребе и да обезбеди сваком Немцу здрав стан, нарочито многобројним породицама, као и рад одговарајући њиховим потребама.

§ 157 — Радници су нарочито стављени под заштиту Рајха, који ће издати јединствени кодекс рада.

§ 161 — За одржање здравља и способности за рад, за спречавање последица старости, физичке слабости и порочности Рајх ствара потпуно осигурање уз сарадњу самих осигураника.

§ 163 — Лична слобода је сваком обезбеђена. Сваки Немац дужан је да употреби све своје умне и физичке способности на опште добро. Сваки Немац треба да буде у могућности да заради за свој живот. Ако не може да нађе подесног посла треба да прима потребну помоћ за своје издржавање.

После рата, Немачка као побеђена, запала је била у један страховито економски положај са милионима беспослених радника, са упропашћеним поседницима, масом инвалида и ратне сирочади. Ранија појединачна беда узела је била обиме опште катастрофе. У таквим приликама развила су се четири већ постојећа система социјалне заштите: социјална помоћ, социјално осигурање, националне пензије и заштита деце које нарочито датира од времена после рата.

Социјално осигурање обухвата све раднике и чиновнике, а то ће рећи 57% свег становништва.

Сваке године преко 20 милиона људи ужива ово осигурање, њиме се користе повређени на раду, болесни и инвалиди, породице, мала деца, стари, незапослени и породице без хранитеља.

Котизација се пење до 16% од надница. Држава узима са 14% учешћа у уплатама за осигурање. Имовина благајни пела се до 4 милијарде марака а буџет њихов до 6 милијарди. Болесничке касе (Krankenkassen) обезбеђују лекарску помоћ и лекове свима члановима

породице осигураника, болничко и санаториско лечење и сва друга помоћна сретства за опорављење и лечење.

80% лекара у Немачкој учествују у служби осигурања. Болесничке касе имају своје сопствене болнице, санаторије и домове за реконвалесценте. Као превентивне установе имају саветовалишта за одојчад, социјалну службу при болницама и станице за економску помоћ домаћинама. Дају се позајмице за подизање станова и врше организације хигијенских предавања и обавештавања.

Пензије даје држава ратним инвалидима, удовцама и сирочади као и друге повластице за лечење и помоћ.

Јавна помоћ, раније је била уређена посебно у свакој држави, сад је потпуно у целом Рајху изједначена. Циљ јој је више да ствара повољне прилике, да се људи оспособе и да сами могу својим радом створити себи егзистенцију, а не само да им се указује помоћ кад су у невољи. Помоћ не сме да понижава човека, нити да га остави својој злој судбини. Помоћ треба да дође на време и да буде ефикасна и економична. Помоћ мора да буде индивидуализована а никако једнолична. Помоћ не треба да буде само у новцу већ да се даје и на друге подесније начине. Сваки поједини случај треба да се проучи и да се на њега примене најподеснија сретства за помоћ.

Као помоћ служе и кредитне касе и заложнице. Социјална помоћ је:

- а) у материјалу (одело, рубље, намештај, храна), помоћ за кирију, позајмице, плаћање трошкова у болницама и санаторијима,
- б) лекарска помоћ у дому и у установама,
- в) пријем у склоништа бескућника,
- г) старатељства о деци и о морално угроженим лицима и отпуштеним осуђеницима,
- д) налаз посла,
- ђ) правна помоћ.

Ово је сходно модерном схватању, да се више не говори о сиротињи и о доброчинству, већ о оскудицама и старању о њима (Fürsorge) Оскудни сами треба да узимају учешћа у овој акцији и администрацији.

Све трошкове за болесне, глуве, неме, следе, душевно болесне и заостале, носе савези провинција или држава.

Нарочита пажња се обраћа старању о деци. Та је акција под управом уреда за младеж (Jugendamt) који има за задатак:

- а) да индивидуално заштићава свако дете које је у тешким приликама (Jugendfürsorge).
- б) настојање о развићу установа за заштиту детињства (Jugendpflege).

в) помоћ омладинским организацијама, које сама омладина оснива (Jugendbewegung).

Први задатак, помоћ деци испуњава уред помажући трудне жене, које у свом дому не-

мају доброг склоништа, даље ванбрачну децу којој се одмах поставља татор или се настоји да буду усвојена или усињена, или смештена у породицу на прехрану. О њима се води сталан надзор.

У погледу неге деце оснивају се или се помажу установе које се старају о физичком и моралном васпитању деце и младежи, почев од материнских домова па до читаоница за децу и омладину. (Разни диспансери, терени за игру, као и заштићивање омладине од свега што јој може бити од штете — штетне књиге, слике и биоскопи као и друге опасности у лице и рђавог друштва). Ове установе су у вези са судовима за младеж и са женском полицијом.

Омладинска друштва помажу се подизањем омладинских домова, прихватилишта и других сличних установа.

Хигијенска заштита деце концентрисана је у нарочитом уреду за социјалну заштиту деце и матера у коме ради један лекар, нудиља посетиља и други добровољни сарадници. Лекар се бави прегледом школске и ваншколске деце и популарном хигијеном. Посетиља има и куративну и превентивну дужност, свака има свој сектор рада.

Помоћ породицама подразумева се у свакој другој помоћи, оне уживају и повластице у добијању станова.

Приватна друштва за помоћ броје 30.000 установа са великим бројем добровољних сарадника. Највише издржавају склоништа, дневно-ноћна, са 500.000 места и дневна са 400.000 места. У овој акцији узимају учешћа и многа религиозна и национална друштва, као и Црвени крст, а раније и многа политичка друштва (сада потпуно укинута).

За спрему сарадника на социјалној помоћи постоје школе за социјалну службу, у Берлину има и једна таква виша школа. Овакве школе се налазе и при већим болницама, великим предузећима или другим школама.

Радне колоније, добровољне или принудне и концентрациони логори за политичке кривце врше јавне послове, често под врло тешким условима и нездраве.

Велика брига се посвећује становима. Све више се шире и подижу у близини великих градова мали раднички вртови.

С обзиром на велику оскудицу у животним намирницама држава интервенише и одређује максимум дозвољене потрошње и контролише цео промет намирницама.

Обраћа се велика пажња на занимања у слободним часовима, ради чега је основана велика организација „Снага и радост“ (Kraft und Freude).

Велики поборници расистичке теорије, Немци су предузели опсежне мере за заштиту и чистоћу расе (аријевске). Али оне се не могу ничим научно правдати и имају искључиво политички и партиски карактер и тенденцију а као последицу страховито гоњење и неправду који се чине неаријевцима.

Као једна расистичка мера спроведена је и принудна стерилизација свих наследно оптерећених лица. Ни ова мера нема пуно оправдање и може се сматрати као несоцијална и нехумана.

Тешкоће, нарочито економске, при свом обиљу установа и ванредно дисциплинованим социјалним организацијама, тешко да се могу савладати и постићи у масама минимум потребан за егзистенцију. Све већи напори за социјалну помоћ, зимску помоћ нарочито, очигледно показују да су потребе све веће, т.ј. да је оскудица све већа и да она то императивно захтева.

(наставиће се)

Д р Милош Ђ. Поповић

Давид Жак-Луј: Портре г-ђе Серизиа са њеним дететом
(Са изложбе „Сто година француског сликарства“)

НАЦИОНАЛНА УЛОГА ГРАДОВА

V

МУНИЦИПАЛИЗАМ И НАРОДНА ЕКОНОМИЈА

ПРОЦЕС УРБАНИЗАЦИЈЕ. — БИТНИ ЧИНИОЦИ И ГЛАВНЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ

Пошто смо тако проучили неке од најкарактеристичнијих елемената урбанизма Сједињених Држава, начин на који он делује на националној територији и моделира начин живота становника различитих врста градских заједница, остају да се испитају основни чиниоци који су определили разлике између села и града и између различитих врста градова, чиниоци који још и данас делују на ображај наших градова и нашег народног живота. Ако градови претстављају једно стање цивилизованог живота и имају значај који се констатује кроз целу историју, треба сматрати чиниоце који условљавају урбанизацију као идентичне онима који су дали облик самој цивилизацији.

ПОЉОПРИВРЕДНИ ВИШАК

Претходни услов за стварање и развој градова јесте да пољопривредна производња буде тако задовољавајућа, да се велики део становништва може ослободити сваког пољопривредног рада и да се омогући концентрација по градовима људи који се посвећују непољопривредним радовима, који су се раније обављали на фармама и на селу. Али, пошто скоро у свима индустријализованим деловима света треба, скоро увек, по три земљорадника да задовоље потребе једног лица које се одаје непољопривредним радовима, урбанизација је напредовала лагано у већини крајева, изузев у западном делу. Ако се изузме неколико пристаништа и неколико престоница, урбанизација се у њима развила врло слабо, кад се направи упоређење између западне Европе и Сједињених Држава.

Општи закључак, по коме урбанизација зависи од вишка пољопривредних производа, који превазилази основне потребе самог сеоског становништва, не може, ипак, да послужи да се из тога закључује, да само оне земље које имају вишак пољопривредне производње на својој територији, имају могућности да се код њих развија тип градске цивилизације. То је можда било тачно онда када је пољопривредна производња била примитивнија, а исто тако и техника транспорта и чувања намирница; али то није више тачно за земљу, која може да додони производе из целог све-

спорта и конзервирања производа потребни за живот. Такав пример нам даје у томе погледу Енглеска, која је јако урбанизована и индустријализована и која даје могућности за живот релативно огромном становништву на веома тескобној територији, размењујући своје индустријске производе за пољопривредне производе из својих прекоморских колонија и из других земаља света.

Још погрешније би било веровати да градови зависе од пољопривредних вишкова свога залеђа на које они имају непосредни утицај. Благодарје модерној техници и веома развијеним трговачким односима, база снабдевања градског центра често је удаљена, она је посредна и има више светски него локални карактер. Постојање и развој града не условљава толико пољопривредна ситуација њене непосредне околине, колико она зависи од светске пољопривредне производње. У Сједињеним Државама, које су до скоро биле скоро недирнута територија, развијена пољопривреда могла је да пружи велике вишкове производа. Та велика несразмера између људи и природних богатстава важан је фактор у беспримерној брзини урбанизације наше нације. Благодарје примени технике, која је постала у граду, производна способност пољопривреде повећана је и ниво градског живота подигнут.

ЦЕНТРИПЕТАЛНИ УТИЦАЈ ВОДЕНЕ ПАРЕ

Развијање градова од почетка XIX столећа, од прилике, у западној Европи и специјално у Сједињеним државама приписује се на другом месту научним открићима и механичким проналасцима који су омогућили развој машинизма. Међу тим новитетима који су изазвали поремећаје, сигурно да нема важнијег од употребе водене паре као извора енергије за индустрију и транспорте, допуњујући и замењујући изворе енергије којима се располагало раније, специјално воду. Пре појаве водене паре мало је вароши имало више од 100 хиљада становника и сумњиво је да би вароши, па чак и чувени центри као Рим, Пекинг и Нанкинг, икада имали више од милион становника. Пре великих поремећаја, економских и социјалних, који се називају индустријском револуцијом, никада велики мо-

града постала је такође и сама битни чинилац преображаја човечијег живота.

Водена пара је не само омогућила знатно повећање средстава за човечији опстанак, па према томе и повећања броја људи, него је, индиректно, ослобођавајући све већи број становништва од обраде земље, постала главни фактор градске емиграције и играла важну улогу у унутрашњој структури града и економској организацији, чије је оно постало језгро. Пре ере водене паре снабдевање градова намирницама било је тешко, а исто тако добављање сировина и разношење готових продуката на једној одређеној територији. Према томе већина производње била је локална.

Сем потребе војничке природе, да сконцентрише највећи број становника и грађевина на територији опасаној зидом, што је могуће више ограниченој, град пре доба водене паре није имао потребе за јаком концентрацијом у облику централног дела послова, чиме се одликују модерни градови. Водена пара била је фактор концентрације услед њене директне употребе као енергије. Пошто је пара много јевтинија када се производи у великој количини и пошто се она мора употребљавати близу места производње, услед чега енергија коју она производи не може бити транспортована, сем на ограничена одстојања помоћу цеви, она је развила концентрацију послова производње и концентрацију великих инсталација производње. Али, како се она није могла економично искористити за локалне транспорте, њена употреба, као енергије при фабрикацији, допринела је концентрацији управних органа и продаје на велико, а нарочито становништва у близини радионице. Поред тога, велике уштеде, које је водена пара омогућавала да се остваре у области транспорта на великим одстојањима, убрзале су концентрацију индустрије и становништва у великим градским центрима, који услед њихове повољне ситуације у погледу производње и пијаце настављају да и даље привлаче све више индустрију, трговину и становништво. Велики град, јако изграђен и са брзим развитком, са јединим центром коме теже саобраћајне и транспортне линије, дугује битне карактеристике своје структуре центрипеталном утицају водене паре.

ЕЛЕКТРИЦИТЕТ И АУТОМОБИЛ

У току последњих година, док је водена пара давала облик урбанизацији, појавила се једна нова врста енергије. Док је водена пара деловала концентришући, електрицитет и мотор са унутрашњим сагоревањем, који су се могли употребљавати већ пошто је тип америчких градова био изграђен, тежили су да имају обрнуто дејство. Такво дејство електрицитета има се приписати чињеници, да се он може економично транспортовати на даљине од преко 300 миља и да се као енергија може употребити са готово истом добити како

у великим тако и у малим предузећима. Он има такође истакнута преимућства над воденом паром у брзом локалном саобраћају. Он врши центрифугални утицај на градове супротно центрипеталној акцији водене паре. Ипак до сада, благодарећи примени његовој за покретање брзих лифтова и код подземних и надземних железница, електрицитет је нарочито убрзао концентрацију, као што је случај код облакодера и у централним деловима, пословним, јако развијеним и пренатрпаним.

Поред његове употребе као енергије, електрицитет има и особину коју треба сматрати као један саставни елеменат градског живота, градске структуре и целокупног нашег друштвеног стања, а то је његова употреба у обавештајној служби. Та употреба у облику телеграфа, телефона и радија распростра се и добила је своју праву вредност тек недавно. Изгледа да ће електрицитет имати у току XX столећа, на изглед наших градова и наше цивилизације исто тако велики утицај као што га је водена пара имала у току XIX века.

Ако се утицају електрицитета дода гипкост, брзина и могућност личног транспорта која се има да заблагодари мотору са унутрашњим сагоревањем, употребљеном код аутомобила и авиона, може се рећи, да су ове техничке новости у стању да дубоко промене структуру градске заједнице и националног живота.

ТЕХНОЛОШКА РЕВОЛУЦИЈА

Једна од маркантнијих последица транспорта, трговине и модерног саобраћаја јесте чињеница да је свет, и поред удаљености, и поред националних граница и разлика од једног сектора до другог, стекао једну једнообразност, бар у погледу технолошком и да се међусобна зависност повећава. Из тога проистиче да се напретци, остварени у једном делу света, распростиру брзо на остале делове. С погледом на градове то значи да њихова величина, њихов проценат развоја, њихова структура и њихова делатност зависе мање од локалних прилика, него од општег нивоа, који је постигнут у науци и цивилизацији у једном даном моменту.

Механизација је остварила у нашим данима такве напретке, да је један добар део онога што се може оквалификовати као чиста пољопривредна производња и пољопривредни рад ствар градских заједница. Уопште, може се рећи, да сељак не производи сам пољопривредне справе које употребљава, већ их купује у градским фабрикама и посредством комисионера по градовима. Наше жито претвара се у брашно и у друге производе, одређене за исхрану човека и људи, у огромним градским фабрикама и враћа се великим делом фармеру у облику завршних производа. Исти је случај са месом. Јасно је, дакле, да град

више не заслужује своју традиционалну репутацију похлепног паразита, који се задовољава тиме што троши производе сеоске, не дајући ништа у замену. Постоји нова подела рада између града и села, у коју ни једно ни друго не може да дирне, а да не нанесе штете безбедности и благостању.

ХИГИЈЕНА

Развој модерне хигијене други је значајни фактор који условљава постанак модерног града. Живот широких маса становништва, удаљених, а ипак тесно зависних од извора снабдевања водом, намирницама, горивом и сировинама, стоји под утицајем високог развоја технике и савршене административне организације. Много ће се боље моћи оценити значај борбе која је предузета противу болести међу густим становништвом великих градова ако се зна, да је пре увођења модерних прописа хигијене број смртних случајева по великим западним градовима редовно био већи од броја рађања. Ако се сетимо, поред тога, да је становништво западних земаља било често десетковано епидемијама, које се и сад дешавају у заосталим земљама, можемо створити слику о значају који има модерна хигијена за градски живот. Обилно достављање свеже воде, усавршавање система канализације и искоришћавање отпадака, гарантовање здраве исхране, спречавање и контрола заразних болести главни су фактори, који, скоро више од једног столећа, омогућују већини западних градова да сачувају своје становништво снижавањем процената морталитета. То је остварено упркос штетног утицаја јаког усељавања на здравље градског становништва.

ЧИНИОЦИ КОЈИ ДЕЛУЈУ ПОВОЉНО НА СТВАРАЊЕ ГРАДОВА И ГЛАВНЕ ТЕЖЊЕ ГРАДА

Пошто смо тако прегледали главне чиниоце који условљавају урбанизацију, можемо сада испитати оне који делују на њен садашњи развој и, обраћајући нарочиту пажњу садашњим градским тенденцијама, сагледати будућност градске Америке. Основни чиниоци који доприносе постајању града, који му дају његов карактер, доприносе да се одреди његов развој и да се појаве проблеми који му се постављају директно, а индиректно нашој земљи, ти чиниоци имају два битна изгледа: 1) национални или међуградски; 2) унутарњи или чисто градски. Градови постају као производи и огњишта друштвеног и економског живота једног народа, који је достигао извештан степен развоја. Подела рада, која је његова резултанта, претпоставља и фаворизује урбанизацију. Кад једна цивилизација доспе до таквог степена зрелости, да престаје да буде локална и да буде довољна сама себи и кад се она присаједини националној и свет-

ској трговини, техници, демографском кретању, социјалним и интелектуалним разменама, а исто тако културним и политичким, онда се рађају градови, јер они врше извесне виталне функције. Са своје стране, пак, постојање и развој градова ослобођава оне силе које постављају проблеме како за сам град тако и за целу земљу.

РАЗВОЈ И БРЗИНА УРБАНИЗАЦИЈЕ

Оно што карактерише урбанизацију, у Сједињеним Државама, то је брзина њеног развоја. Поред тога, урбанизација Сједињених Држава наставила се брзо чак и после пошто су главни индустријски крајеви на западу остварили скоро солидну равнотежу између града и села. То се може приписати нашим огромним резервама у неискоришћеним природним богатствима, што је припомагало порасту урођеничког становништва и привлачило исељенике европских земаља које су економски заостале. За само једну генерацију, од 1900 до 1930, градско становништво Сједињених Држава попело се од 39 на 69 милиона становника, што значи једно повећање од прилике 130%. У току последњих 10 година које су служиле као основа попису (1920 до 1930) градско становништво смањило се за 26%, а за периоду 1930/35 настало је ново смањење које се цени на 3%. Ако то значи знатно успорење ритма градског развоја, стоји ипак чињеница да је проценат повећања укупног броја становништва премашен и да стоји у супротности са релативном стабилношћу сеоске Америке.

Велики градови у целој земљи развили су се брже него мали, што показује једно учвршћење градског изгледа земље. Већина великих градова чије се становништво смањило у току последњих десетина година налазе се у Новој Енглеској. Градови који се налазе на Атланској обали, који су се уопште најбрже развили у току једне старије периоде народног развоја, увећали су се са 25% од 1920—1930; градови из околине Великих Језера са 36%, они на југу са 53%, а они на западној обали са 65%.

Колонизација западних крајева и распрострањење пољопривреде, привлачност коју има клима Флориде, Калифорније и југозапада како за пољопривредника специјалисту, тако и за катеогрије људи, чији је број све већи, који имају средстава за живот и могу да се повуку где им се допада, феноменални развој индустрије петролеја, развој велике индустрије у крајевима Великих Језера који симболизује цветање околине Детроита, у вези са аутомобилском индустријом и Гарица, у вези са индустријом челика, све то објашњава скорашње измене градског развоја који се дешава у новим крајевима и на територијама које су економски интересантније и имају специјална преимућства.

Имајући у виду релативно ограничену количину пољопривредних производа, које национално и светско тржиште може да потроши и релативно неограничену моћ човека да троши индустријске производе и ако се узме у обзир вероватни развој механизације пољопривреде, треба очекивати да ће крајеви, у којима постоји снажна индустријска и трговачка активност, привлачити све већи и већи број становништва, нарочито у градске зоне. Према томе, услови живота, који су карактеристични за велике градове и који обухватају све већи број становништва, могу се сматрати да ће се распрострети све више и више на целу земљу.

КРЕТАЊЕ СТАНОВНИШТВА

Пошто градови нису повољни за породични живот и за васпитање деце важно је да се проуче фактори који су основа развоја градског становништва. Доказ неспособности градова да одрже свој број становника дат је чињеницом односа између деце испод 5 година и жена од 20 до 44 године. У 1930 години само три града са више од 100 хиљада становника имали су индексни број прираштаја становништва већи од 1.0. Вишак рађања над умирањем, који постоји у другим градовима, треба приписати једино чињеници, да је данас састав њиховог становништва, с погледом на узраст, повољан за проценат ниског морталитета и високог наталитета, што ће се у наредним годинама мање осећати. Позно склапање бракова, услед продужења година школовања и услед економских сметњи, већа вероватност раскида бракова, еманипација жена и њихово улажење у занате и професије, распрострањење контроле рађања, ограничења рада детета и постепено смањење економске активности његове, преимућство које имају малобројне породице, с обзиром на економску несиурност, и спојено са потребом високог стандарда живота, а исто тако и брзо опадање броја породице уселеника, све су то фактори опадања процента рађања у варошима, а специјално у великим градовима, и то у великој мери да недозвољава више развој становништва.

Ова чињеница добија национални значај, данас већи него икада, имајући у виду да она сада интересује већину америчког становништва. Из тога произилази, да ако се велики градови треба да развијају, или бар да се одржавају на садашњој висини, они своје становништво треба у будуће да одузимају све више од других заједница. Како је уселјавање са стране практично укинато, једино остају сеоски крајеви као места за регрутовање тога становништва. Али, како сеоско становништво претставља много мање од половине укупног становништва, и како проценат рађања на селу такође брзо отпада, претстоји једно јасно успоравање развоја града. Пораст наших градова у току прве десетине неће, вероватно, прећи ни половину пораста у претходној десетини.

Поред тога, наше градско становништво регрутоваће се, вероватно, све више и више од сеоског становништва, у крајевима који су економски и културно заостали и у којима проценат рађања остаје и данас велики. То је у стању да неповољно утиче на квалитет људског капитала градова, да проузрокује нове терете градским институцијама и да изазове нове издатке социјалног прилагођавања.

Изгледни на знатно смањење повећања становништва, специјално оног по градовима, претскажују велики број значајних измена у економском и друштвеном животу градова и целе земље. Предузећа, како јавна тако и приватна, чији развој одговора повећању становништва, постаће стабилнија. Дакле, ми можемо предвиђати мању потребу за експанзијом и потребу и веће могућности побољшања квалитета јавних служби, добротворних и васпитних установа и поступније измене цене земљишта.

Са спорим развојем и slabим досељавањем градско становништво тежиће да стари и према томе, снага и интереси старијих људи имаће вероватно значајније место у будућности. Посао око настава за децу биће лакши, чињеница која се већ показује у многим градовима, у којима је упис деце у основне школе мањи, а већа потреба за наставом за одрасле. Индустрија и трговина мораће се прилагодити да искористи старије раднике, или ће заједнице морати да приме на себе веће терете за помагање старца. Оскудица у деци и младим људима учиниће да ће се већа пажња обратити на одржавање ових људских богатстава. Ако се настави са нашом данашњом политиком усљављања, наше бело градско становништво тежиће већој културној хомогености. У исто време можемо очекивати, да ће наши градови имати већи проценат Црнаца који долазе из села са Југа. Ако на крају крајева слаб проценат рађања постане карактеристика за живот у граду, морамо да предвидимо опадање становништва, не само у граду већ исто тако и у целој земљи, или пак да покушамо да спречимо тежњу за настањивањем у граду. Ако је, пак, слаб проценат рађања у граду последица чињеница чија се акција осећа у градском животу само случајно, потребно је предвидети такву социјалну политику, која ће створити повољне услове за умножавање људске врсте. Опадање процента рађања на селу, које је постало карактеристика модерних индустријских земаља уопште, показује да је могуће да разлика између града и села у погледу наталитета долази од акције коју врши индустријска цивилизација на начин живота и став модерног човека уопште. Ова се акција манифестује очигледно на првом месту у градовима, али се неће ту ограничити. Не треба сматрати да је стационаран број становништва, или чак и опадање броја становништва непожељно било у погледу индивидуалном, би-

Ово је погледу друштвеном. Исто тако не треба сматрати да је тенденција смањења броја рађања непоправима, ако једном почне да се испољава. Значај и квалитет становништва целокупне земље и градова интересују у највећој мери градове будућности и треба да буду узети у озбиљно разматрање кад се буде утврђивала народна политика.

МЕТРОПОЛИТЕНСКЕ ТЕРИТОРИЈЕ

Постоји у урбанизацији једна значајна чињеница, која се јасно испољила у току последњих деценија. Она је обележена необично брзим развојем малих градова — сателита и сеоских заједница у сфери метрополитенских центара, у упоређењу са развојем централних градова. То је у неку руку резултат све веће распрострањености употребе аутомобила, електрицитета, телефона и распрострањања јавних градских служби на околну територију. Последица тога била је постанак једног новог типа градске заједнице, метрополитенских крајева.

Метропола не црпи само свој опстанак од своје позадине, већ је она постала такође један битан чинилац у светској размени добара; с тога се саобраћајне и транспортне везе, које спајају метрополитенски центре између себе, могу сматрати као велике светске артерије. Имајући у виду да је тежња за све већом концентрацијом становништва и индустрије у великим метрополитенским центрима само спонтана резултанта комбинованих снага којих ми нисмо свесни, можемо из тога извући закључак да метрополитенске заједнице врше прворазредну улогу у националној и светској економији и да оне дугују свој постанак и свој развој својој виталној делатности у модерној цивилизацији.

За време последњег пописа, скоро половина становништва Сједињених Држава живела је у реону 20—50 миља по градовима са више од 100.000 становника. Ове метрополитенске територије гутале су све већи број целокупног броја становништва земље, прелазећи од 46,4% у току деценије 1890—1900 на 74% у току деценије 1920—1930.

Развој 96 метрополитенских крајева показује природу њиховог распрострањања у Сједињеним Државама. Од 1900 године процент прираштаја становништва био је већи на територијама суседним овим великим градовима, него у самим њима. Док су централни градови имали повећање свога становништва 22,3% у току последње деценије, у деловима ван центра метрополитенских градова проценат повећања био је двапут већи. Може се рећи такође, да је проценат прираштаја био шест пута већи за неметрополитенски део Сједињених Држава. Централни градови обухватају један мањи део укупног становништва из метрополитенских крајева, што показује да распрострањање метропола показује данас више него раније теж-

њу за стварањем сателитских насеља. Али оно што на први поглед изгледа као децентрализација становништва, појављује се после дубљег испитивања, као расељавање градског становништва по метрополитенским крајевима или као растурање централних градова на суседне ванградске периферије. То није неко опште напуштање градова или бежање ван града. То што се сада дешава пре значи, да се грађанин претвара у становника предграђа. Док се у току последњих 100 година вршила видна централизација становништва, градови-сателити и сеоски крајеви, који су у непосредној зависности од градова, развијају се сада са таквом брзином, да испољавају у градским крајевима снагу која жели да становништво разреди. Тај покрет за разређивањем становништва још није неки центрифугални покрет, али би он могао врло лако то да постане.

Далеко од тога да је град дошао до свога опадања, али његово рашћење у току ових година показује, да он празни свој центар и растура своје становништво ка својим административним границама. На основу ове центрифугалне тежње, постоји ватрена жеља оних који имају средстава, да избегну пренапраност, разоравање породичног живота, и нездраво и скупо становање и, услове живота, а исто тако и високе намете, који тако често прате градски живот. Ово иселавање има своје објашњење у лакоћи саобраћајних средстава, која дозвољавају да се уживају техничка и културна преимућства града. Овој чињеници треба додати мање намете и јевтиније терене, удобније становање, породични и заједнички живот пријатнији и хигијенскије услове живота који постоје у предграђу.

Расељавање градског становништва по периферији метрополитенских крајева има за последицу да стави приградске заједнице под непосредну зависност и сталну економску техничку и културну акцију метрополе. Макар како предграђе, било да је оно индустријско или за становање, замишљало да је одвојено и удаљено, дугује свој постанак и великом делу своје изворе приходе вароши, хучној и мрачној, чији је оно саставни део у погледу економском и културном, а од које се учинило политички независним.

Речено је да становник предграђа иде тамо и онамо, од једног места где неће да живи или од места где неће да ради. У своме кретању, свакодневном или периодичном, путник из предграђа показује разлику која постоји између рада и индивидуалног живота, тако карактеристичног за модерно градско друштво. Спаваће собе америчких градова све више се претварају у колоније заједничких спаваоница по предграђима. Становник предграђа, чији се свакодневни живот дели на његово занимање које показује знаке монотоније, брзине, трговачке или индустријске делатности, обављања његове професије у центру метрополе

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

и његове разоноде, које се састоје од аматерског занимања вртарством и других сличних пољских занимања па до политике предграђа, није изузетак од типа грађанина, већ је само једна врста. Тај начин живота проистиче из жеље да се избегну непријатне стране градског живота, а да се не изгубе његова економска и културна преимућства. Облик и функције града на тај начин су из основа измењени.

ГРАД КАО ПОТРОШАЧ ЉУДИ

У току 140 година наше националне историје, оне која је обележена пописима у Сједињеним Државама, наше сеоско становништво попело се од 3,7 милиона на 53,8 милиона, док је број градског становништва од непуних четврт милиона порастао на 68,9 становника. Изгледа, дакле, да је град главни потрошач људи. Његову улогу у народној економији узету у најширем смислу, интересује, дакле, у првом реду употреба људског капитала.

Док на постанку градова наилазимо на тврђаве, на војничке и административне центре, на храмове и на вашаре који показују постојање индустрије, трговине и транспорта, у индустријализованим деловима света њихов развој био је условљен аграрном реформом, вишком рађања на селу и политиком светске експанзије. Изванредно брза урбанизација Сједињених Држава била је под јаким утицајем огромне несразмере која постоји између природних извора богатстава и радне снаге, што је изазвало покрет усељавања према пространим територијама које нису биле искоришћаване и што је фаворизовало индустрију, услед тежње да се што више уштеди у раду. Престанак страначког усељавања може се сматрати као знак да су се прилике промениле и да је прилив према градовима почео. Према томе, за будућност наших градова биће значајнији покрети становништва у унутрашњости саме земље, него страначко усељавање. У току деценије 1920—1930 у близу две трећине држава опало је сеоско становништво. Земљораднички крајеви Југа и Средњег Запада, нарочито, послали су толики број младих људи у градове, да нису могли да одрже ниво свога становништва. Без овог усељавања, које је одузело земљорадњи 6 милиона лица у току последње деценије, амерички градови не би се могли развити, као што су се развили у прошлости, и без ње они не би могли да одрже цифру свога становништва у будућности. Од 1930 кретање сеоског становништва ка градовима осетно се смањило, што је вероватно последица кризе. Цени се да је у току последњих 5 година свега 600.000 лица напустило сеоске крајеве да се настане у граду, што значи да су градови, привипут од свога постанка, зависили у погледу прираштаја свога становништва од вишка рађања над бројем умрлих. Претпостављајући да ће се дужина живота по-

већати, да би изнела 5 година више него данас и претпостављајући успоравање у смањењу броја natalитета, наше градско становништво, ако буде било лишено усељавања, достићи ће у 1945 години максимум, од прилике, 71 милион становника, нешто мање од 2 милиона више него што је данас, а потом ће опадати, да би у 1960 години достигло цифру за 600.000 мању него у 1930.

Претпостављајући чак да градови привуку исти број сеоског становништва као и у току последње деценије, они у 1960 години, под истим условима, неће достићи цифру већу од 82,4 милиона становника. Ако узмемо у обзир да су се наши градови, а специјално наши индустријски центри, развили у прошлости благодарећи обилној и јевтиној радној снази и новом становништву које је долазило с поља, несумњиво ће ово опадање прираштаја и ова претећа стабилизација дубоко утицати на будућност градова и земље. Наша земљишна и индустријска политика, наше социјалне установе, наша управа и наша народна економија уопште морају се прилагодити промени ситуације, да би одговориле новим потребама, које ће се појавити са новим саставом и новом расподелом становништва. Слепо поверење у бескрајну експанзију, које је карактеристично за једну младу земљу и наивна вера у цифре и димензије, морају уступити место, ако смо довољно паметни, пажљивом истраживању стабилности, безбедности и квалитета.

ГРАДОВИ КАО ЦЕНТРИ ТРГОВИНЕ И КАНЦЕЛАРИЈА

Национална тежња за урбанизацијом само је једна фаза у развоју нације као целине. У прошлости та је тежња била под одлучним утицајем националних тежњи у индустријском погледу. Ипак, од скоро, брзи пораст великих градова истакао је све већи њихов значај као трговачки, него као индустријских центара. Ова се промена види у све већој сразмери, по великим градовима, радника који се могу сврстати под именом радника са белом крагном. Механизација индустрије у Сједињеним Државама извршена је брже него што је растао број најамних радника у земљи. Од 1900—1929 број коњских снага по једном раднику запосленом у индустрији удвостручио се, док се број радника повећао за свега једну трећину. Док је пораст индекса производње за ово време достигао скоро 100%, пораст становништва био је свега 29%. Када се индустрија и становништво једнога града развијају и када су територије ван града стављене под његов утицај, функционисање служби изискује више персонала. Кад индустрија и трговина доспеју до стадијума масовне производње и расподеле добара, службе по бироима и управне функције у предузећима изискују релативно многобројнији персонал. Различитост занимања, прихода и према томе различитости у ни-

воу живота, теже да се појачају са величином града, што за собом повлачи велике варијације и велике разлике између разних делова градског становништва. Град је, дакле, у исто време резултанта и узрок поделе рада и специјализације.

ТИПОВИ ГРАДОВА

На сличан начин извесни градови доспевају да играју нарочиту улогу у народној економији. То је једним делом резултат разлика у природним богатствима, средствима транспорта и радној снази са којом они располажу. Поред ових природних и технолошких чинилаца, разлике између градова стварају се у току времена, услед иницијативе извесних људи од акције и услед преимућстава која проистичу од каквог срећног почетка у неком предузећу, чему се додају традиција и репутација, што чини да извесни градови стичу престиж и реноме у производњи извесних артикала. У току година ови чиниоци учвршћују карактер индустрије града. Напротив, извесне индустрије могу се развити само тамо где су се друге индустрије, од којих оне зависе, већ развиле и учврстиле. Према томе, извесни градови имају јако специјализовану привреду, док други, чији положај пружа више општих преимућстава, привлаче различите индустрије и постају тако боље уравнотежене привредне целине.

Различитости у делатности између градова не зависе само од индустријске специјализације, већ такође и од њихове трговачке, политичке и социјалне улоге. Ми имамо, дакле, у Сједињеним Државама извесне градове, чија

је привреда заснована битно на експлоатацији природних богатстава, која се налазе у непосредној близини или у околини. Градови рударски, градови петролејски, рибарски градови и они који лиферују дрво за конструкције, дају најбоље примере специјализованих градских заједница. Други имају свој специјализовани индустријски карактер постојању преимућстава која нису локализована. Избор места Гари за центар производње челика показао се као веома срећан и поред тога што на средној територији нема ни угља ни гвоздене руде због лакоће да се рентабилно довлаче сировине за израду челика; то место, наиме, налази се између угљем богатих крајева и крајева са гвозденом рудом, а у близини је једне велике пијаце и потрошача. Исто тако економски чинилац налази се у основи развоја једног града као што је Чикаго, који је центар транспорта и претовара, исто онако као што се развили и други градови око каквог пристаништа. Други градови су битно трговачки, неки су васпитни центри, политички центри или места пребивања. Неки градови, који су у своје време били напредне и богате заједнице, променили су своју активност у току времена и опали су, било услед исцрпљења блиских природних богатстава, услед развоја на другом месту нове индустрије, која је учинила да стара пропадне, услед промене у фискалној структури, или услед појаве каквог града на води који има специјална преимућства. Многе градске заједнице долазе у хроничне депресије услед промена ове врсте, које их лишвају њихове економске основе.

Н.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Купопродаја имања у Сједињеним Америчким Државама

— Пример којим би се и Београд могао користити —

Наша је домовина за последњих двадесет година показала напредак у свим правцима рада и народног живота, па и пораст и изградња наших вароши, а особито Београда, показали су напредак колосалних размера.

Београду, као престоници и центру наше државе, претстоји још већа будућност, али да његова изградња и напредак пођу оним правцем, који му као центру Југославије доликује, потребно је на време поклонити велику пажњу том питању и користити се свим сретствима данашње технике и светског развоја урбанизма.

Пораст и правилан развој сваке вароши зависи од неколико услова.

Први је услов добар и на време израђен генерални план.

Друго. Приватна иницијатива личног и удруженог капитала, који врши изграђивање вароши и тиме иде у помоћ држави и комуналним властима са једне, а и грађанству, са друге стране, јер капитал искоришћује и најбоље техничке силе за изградњу зграда и целих делова вароши са парковима, булеварима, артеријалним путевима, итд.

Треће је темпо промета некретнина, који је омогућен кад се има стручан посреднички персонал, који ће задовољити купца и продавца, који ће створити велику и солидну рекламу, и који ће садејствовати капиталу, да што боље задовољи културне потребе грађана у смислу уређености зграда унутра, као и спољашњим украшењем не само зграде, већ и њене непосредне околине.

Прва тачка, т.ј. разграђени генерални план за изградњу Београда, још није остварена, али је та потреба достојно схваћена од наших комуналних власти, и спрема се расписивање конкурса за његову изграду. Вероватно је да ће се то питање достојно решити.

Да напоменемо, да је у прилог правилнијег решења питања генералног плана било недавно одржано једно интересантно предавање у Српском културном клубу у Београду, у коме је врло лепо расветљена потреба целог урбанистичког проблема Београда — питање транспорта и саобраћаја, у ком правцу треба Београд да расте, као и неопходност паркова и зеленила околу и пред кућама. Верујемо, да ће ово бити узето у обзир и да ће бити и реалних резултата од ових стручних савета.

Друго питање — приватна иницијатива при грађењу зграда од стране удруженог капитала код нас је унеколико у пракси примењена, али не у потребним размерама.

Што се тиче трећег услова — промета некретнина, то наш Београд нема довољно, нити надлежно спремног персонала посредника купо-продаје.

Значи, овом последњем питању би требало да поклонимо највећу пажњу, те да не останемо неспремни и за будућу активност, изградње и пораста наше престонице.

Пре него што би се код нас приступило достојном решењу ових питања, потребно је да се погледа, шта су у том правцу урадиле друге земље, а на првом месту Сједињене Државе Северне Америке.

У тој прекоокеанској земљи, већина вароши, ако не и све, врло су недавно порекла. У стварању тих вароши имали су највећу улогу — капитал, у лицу банака и финансијера, а на другом месту они који се баве као посредници купо-продајом некретнина.

Посредницима је призната од свих фактора заслуга, што су из пустиња и празних утрина створили цео низ дивних места и вароши, и по том примеру су се почеле улепшавати и старе вароши.

Они су, како американска штампа увек тврди, направили Америку — Америком, јер су благодарећи њиховом студирању и знању, као и познавању потреба и укуса грађана, стварани планови зграда, као и планирање не само нових, но и целих делова старих вароши.

Ови посредници, уједињени у целу касту у свим центрима Америке дали су не само импулс грађењу и улепшавању вароши, већ су дигли на достојну висину важност непокретности и створили темпо купо-продаје колосалним, те је поток малог капитала малог човека стварно пораст и улепшавање вароши.

Разуме се, почетак су створили везом са организованим капиталом, искоришћавањем техничког особља — инжењера и архитекта, које су позвали на сарадњу из круга најспремнијих, и израдили су целе крајеве, потенцирали извршење и увођење у живот генералног плана.

У тим крајевима пре почетка продаје плацева и зидање кућа, определили су сами, без обавезе од стране власти, места за паркове

и одмах исте израдили, спровели воду, електрику, канализацију, телефонске мреже, изградили улице, тротоаре, определили плацеве за школе, трговине, као и строго определили реоне искључиво за грађење кућа за једну фамилију, у другим крајевима за станове, при којима мора да буде много зеленила — траве и дрвећа, итд.

Тиме су унапред предестинирали намену зграда, те је онај који је купио земљиште за кућу за уживање био сигуран, да нико не може да дође и да поред њега лупара чекићима или другим алатима, да нарушава његов мир, а да буде и обезбеђен сваки да се његова уштеђевина уложена у кућицу не може да претвори у отров, свађу, немир и суђење са суседима.

Тако су се у старим варошима разрађивали детаљи на основу генералног плана, а у новим варошима, или у појединим местима, која су саставни делови постојећих вароши, стварале су се нове формације кућа за живот, а и за дућане и друго, а све скупа приватном иницијативом, у којој није главну улогу играо специјалиста техничар, већ капитал удружен са посредницима за купо-продају некретнина.

Ови градиоци су у сваком из ових реона установили одборе за одобравање пројеката фасада зграда и аксесоара, што има великог утицаја на естетску страну овог питања. Ови њихови одбори за одобравање фасада склапали су друштва која су вршила парцелацију и продају земљишта, уз кооперацију капацитета архитектонске и техничке струке и других познавалаца ових питања, који су суделовали и у извођењу општег урбанистичког програма и у другим радовима који су у вези са интересима целе вароши, артеријских булевара и улица, итд. У овим реонима није било могућности да се мешају комуналне власти, већ су ови Одбори из властите иницијативе радили у интересу целине.

Ти посредници купо-продаје некретнина, којих нажалост код нас има тако мало, и који овде у већини немају надлежне спреме нити много смисла за опште добро, — тамо, у Америци, учинили су једну велику услугу целој нацији, па и држави, која је поред осталих бенефиција повећала и пореске приходе благодаревћи наглом порасту непокретности и улагању капитала у исте, уместо да тај капитал стоји без боље или икакве употребе и користи.

Ови су људи створили мале кућице за уживање, са зеленилом и цвећем, како близу центра, тако и на периферијама вароши, чиме се Америка горди исто тако као и великим зградама и небодерима. Тај персонал посредника за купо-продају обавезан је да се налази у свом Удружењу у свакој вароши где је запослен; Управа тога удружења је прва контрола над својим члановима и њиховим радом; приморан је сваки од њих да

се придржава извесних писаних закона свога пословања и етикe. Њима је законом обезбеђена зарада, а интереси сваког купо-продаца су осигурани.

Тамо су ови људи, из ове групе пословања, највиђенији грађани и достојни учесници у најактивнијем грађанском животу, уживају велики углед као најбољи пословни организатори. Тамо сваки посредник купо-продаје некретнина, који води радњу на своје име, мора претходно да положи велики новчани депозит код државног Комесара, који је постављен само за ове врсте пословања, и тај депозит је гаранција за правилан рад, као и обезбеђење за новац који посредник има право да прими од купца као капару за неко имање, да би у име купца завршио куповину са продавцем, а по жељи и инструкцијама и условима добијеним од купца.

Помоћно особље ових посредника исто је регистровано и мора да има легитимацију потписану од комесара, по претходној писменој молби послодавца. Ови агенти могу да се науче обављању овог пословања у школама и на курсевима, које велике посредничке радње воде.

Да подвучемо, да се у Сев. Америци ово пословање, посредовање купо-продаје некретнина, сматра тако важним радом да у свакој држави постоји. При Гувернеру државни Комесар за ове посреднике; Закони и правила су за ово пословање веома прецизно разрађени, и осим контроле над овим посредницима, Комесар је у сталном контакту са њиховим удружењима. Кооперација међу овим посредницима је савршена, односе се један према другоме са великим поверењем и свакодневно закључују заједничке послове, кад не могу сами; њихово разрачунавање је просто — пола и пола зараде; у том пословању не закључују међу собом писмена саглашења, већ усмено, па чак и по телефону, и никад немају спора, јер би изгледали као беле вране пред својим удружењем и друговима.

Рад ових посредника изазвао је и створио још једну врсту пословања ради олакшања њиховог рада, а то су пословања Бонд-компаније, које дају потребне гаранције за ове посреднике код Комесара ради њиховог правилног вођења послова.

Кад овакав посредник нема довољно новца, или просто неће свој новац да искористи за неки промет, он може за малу награду, коју плаћа сваке године Бонд-компанији, да од ње добије потребну новчану гаранцију код Комесара.

Ове су Бонд-компаније свој посао даље развиле и дају гаранције у потребним сумама и предузимачима за зидање кућа, без обзира да ли раде за приватна лица или установе или државу.

Разуме се, да се добије оваква гаранција, човек мора имати некретнине, посао или

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

новац негде уложен, или мора да ужива поверење и кредит као исправан грађанин код финансијских кругова.

Има још један посао који је уведен благодарећи великом темпу купо-продаје некретнина, заштите купаца од могућности постојања дуга на имању, који није увек лако и брзо пронаћи.

Често се може догодити да се, кад купац исплати погођену суму продавцу и добије тапију, доцније открије на имању још неки дуг или забрана, о којима купац није био обавештен. Тад купац мора да поднесе штету, мада има право да се суди са продавцем; али је у питању да ли ће и кад ће ту оштету да добије.

Међутим, он је оштећен, а понекад може да буде и упропашћен, ако нема готовог новца којим би могао да се ослободи од те забране или дуга.

Ето због тога је у Америци уведена једна врста осигурања при куповини некретнина, да на њима нема неког сакривеног дуга или забране.

Тај посао је преузет од стране капитала и посредника купо-продаје; установљене су специјалне институције у свакој већој вароши Северне Америке, а у неким местима има и по неколико ових установа; дозволу за њихово отварање даје Гувернер државе у споразуму са Комесаром за купо-продајне посреднике.

Ове установе имају преписе баштенских књига свих имања дотичног реона њиховог рада, и у тим књигама су уведена имена свих власника појединих имања, са свима постојећим интабулацијама и забранама на њима, о којима они воде сталну евиденцију свакодневних промена преко својих извежбаних чиновника.

Свака промена власништва и сваки терет нови или ослобођени на свим овим имањима ове установе прате и уносе у своје баштенске књиге, па зато је и врло zgodно да се свака куповина која се закључује проведе преко ових установа. Њима се оставља новац у чеку за исплату продавцу по купо-продајном договору, и исплата се врши преко ове установе тек после преноса имања на ново лице.

Ове установе за врло мало награду — $\frac{1}{2}$ промиле, врше исплате и дају гаранције, да осим код њих регистрованога дуга нема апсолутно никаквих терета на купљеном имању. У случају да се доцније покаже да има других дугова, ове установе морају те дугове да покрију из својих сретстава чему служи као гаранција огроман депозит уложен од ових компанија у новцу и државним хартијама од вредности у департману надлежне државе.

Осим тога, када се преноси имање са продавца на купца, регистрација нове тапије врши се у баштенском Одељку вароши или реона, и овај одељак на новој тапији озна-

чује пренос и на штамбиљу истог пише година, месец, дан, сат, минут и секунд извршења преноса, јер је тај печат са аутоматским сатом. Исто тако и свака се интабулација региструје у овом баштенском Одељку, и на њој мора да је овакав печат, те не може неки дуг старог власника да важи ако је регистрован доцније.

Тај акт преношења имања на ново име врши у баштенском Одељку компанија која даје гаранцију да нема других дугова; она то извршује преко три чиновника, који су у сталној телефонској вези у моменту преноса ради проверавања стања дугова и забрана до самог момента преноса.

Од те тројице чиновника, један је у Суду, где може судским путем да буде примљена забрана а да није у тај моменат унесена у баштенске књиге, али је од важности. Други је код самог чиновника извршитеља који врши регистрацију у баштенским књигама, и он пази да пред саму регистрацију продаје и преноса тапије неко не регистрира тога дана забрану. Трећи, са новом тапијом, стоји у реду лица која су дошла да региструју тапије или забране у баштенским књигама; кад он дође пред регистратора, онај други чиновник компаније, који је вршио надзор код регистратора, саопштава да је све у реду, и регистрација нове тапије се извршује. Ако се за то време деси нека нова забрана, онда ови чиновници не извршују пренос, већ долазе у додир са продавцем, да овај стање рашчисти.

Још један важан факт у Сев. Америци, олакшава купо-продају некретнина, а то је врло мала државна такса за пренос, која није већа од $\frac{1}{2}$ про миле. Само је велика такса преноса на наслеђена имања.

Ова баснословно мала такса преноса чини да је темпо куповине огромно. Имања прелазе лако и често из руку у руке, и нека имања мењају власнике чешће него код нас покретне ствари, а држава надокнађује свој приход од честог преношења тапија због оваквих малих такса куповине помажу веома пораст вароши, а са друге стране презадужени кућевласници се врло лако и брзо ослобађају терета, јер могу брзо да продају своје некретнине имућнијим лицима.

Да илустрирамо још и то, да су ови посредници купо-продаје најпосле извели и у старим варошима, на основу прерађеног генералног плана, веома крупне регулације и рушење целих квартова из врло важних општих комуналних и саобраћајних разлога. Осигурали су финансирање целог овог програма, као и изградњу нових и скупочених зграда у тим реонима. Решили су једним потезом питање комуникације, које власти нису биле у стању, може бити за низ година, да изведу, као и створили могућност аутомобилског паркирања на крововима и специјалним склоништима, где аутомобилисте могу на сат, два или

више, за мали новац да оставе аутомобиле на чување за време пословања у вароши, јер на улицама, због јаког саобраћаја, нема места за све. Удесили су огромне, по дужини и ширини, друмове у центрима вароши милионског становништва, и нема спора ни грешака, све иде у прилог прогресу и ради као часовник.

Разуме се, генерални план вароши је решио генерална питања, а детаљи су остављени приватној иницијативи и приватним капиталом.

При парцелацији појединих већих делова слободног земљишта на плацеве за зидање кућа, ови су посредници, уношењем свих плацева у баштенске књиге, унели у исте нотицу, да се намењени циљ плаца не може променити без одобрења свих власника свих тих плацева. Овим се путем, и без званичних власти, решило питање од велике важности, јер клаузула о намени плаца налази се и у тапији, и само ако интереси свих власника на једном терену захтевају, може се измена извршити. Мада ретко, али до тих промена у Америци ипак долази.

При завршетку, пре него што изведемо закључке, да напоменемо да код нас, у Београду, има један фактор који би у будућности могао да користи изградњи и напретку вароши који је у томе већ имао учешћа и оставио лепе трагове, али је заборављен од многих, а то је, цела група презадужених бео-

градских кућевласника. Њихово стање кочи данас напредак наше престонице, и ако бисмо решили њихово питање, помогли бисмо целу нашу заједницу.

Један део тих власника одавно је пропао и изгубио иметак уложен у зграде.

Један други, велики део, кућевласника и данас је само орган за сакупљање прихода и исплате дугова и обавеза. Још нису пропали, али су на рубу пропасти; њихово стање омета промет некретнина и као рђаве платише компликују рад пореских органа.

Ови власници, већином национални елементи и многи од њих стари Београђани, могли би да се спасу када би била организована купо-продаја на један ефикаснији начин, о коме смо напред говорили.

Завршујући, да подвучемо ону тесну кооперацију у Сев. Америци између власти, техничког персонала, финансијера, трговаца, купо-продајних посредника, и многих других фактора који стоје у вези са грађењем зграда и улепшавањем вароши, и да приметимо да је све то довело до корисних резултата не само за појединце, него и за заједнице, па и саме државе.

Надајмо се, да ће и код нас временом све поћи напред, ако применимо оно што видимо код других, доводећи то у склад са нашим приликама.

А. Настовић.

Л. Безереди: лево: Младенци; десно: Кљусе (Керамика)

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Спортска сезона је у пуном јеку Утакмица са Италијом и успеси у Средњоевропском купу

Ускоро ће се приступити изградњи Олимпијског стадиона

После победе над Енглеском највећи спортски догађај у престоници било је гостовање италијанске репрезентације. „Азури” су први пут играли у Београду, непосредно после најбољих фудбалера на свету и због тога је за овај сусрет владало огромно интересовање. Као никада дотада стадион БСК-а био је препун. Два дана пре утакмице није се могла добити улазница ни за троструку цену.

*

Италијани су нам дошли као званични двоструки прваци света. Већ осам година они успевају да одрже своју превласт у фудбалском спорту у званичном такмичењу. Због тога су они, где год гостују, првокласна атракција.

је прижељкивала да ће асови југословенског фудбала поновити своју игру са утакмице са Енглецима и да ће успети да победе и званичне прваке света.

Ова скривена нада, која је испуњавала сваког навијача, привукла је на спортски стадион преко тридесет и пет хиљада посматрача. То је био рекорд који је надмашио све раније у погледу посете на фудбалским утакмицама код нас.

У почасним ложама запажене су и многе угледне личности, међу којима и претседник Београдске општине, индустријалац г. Влада Илић.

*

Утакмица са Италијом завршила се победом „Азура” од 2:1. Резултат је нерезалан,

Фудбалска репрезентација Југославије, која је изгубила незаслужено утакмицу са Италијом

Пошто су наши фудбалери победили енглеску репрезентацију, која се у свим спортским круговима сматра као најбоља и недостижна у фудбалској вештини, наша публика

јер Италијани нису заслужили победу. Код стања 2:1, на пола сата пре завршетка утакмице, наши фудбалери, који су од почетка диктирали страховито темпо, заиграли су свим срцем, да-

јући све од себе, исто онако као против Енглеза. Навала за навалом су се ређале и сваког минута се очекивало изједначење. Тада су се догодили немили инциденти који су покварили ову лепу утакмицу и ускратили нашем фудбалу још један значајан успех.

Највећи кривац за све оно што се догодило на терену био је белгијски судија Лангенус. Њега, иначе, сматрају за једног од најбољих судија на свету, али овога пута он није оправдао своју репутацију. Судио је веома лоше и то на штету домаћих играча, што је много огорчило гледаоце нарочито када је досудио једанаестерац против нас, који је, срећом, Меаца промашио.

Сама утакмица била је веома узбудљива, као ретко која. Док су Италијани у првом полувремену водили главну реч, наши фудбалери су у наставку игре извели безброј успешних и лепих комбинација и знатно су својом извршном игром надмашили званичне прваке света. Они су последњих пола сата играли тако лепо, брзо, ефикасно, свим срцем, да је публика била одушевљена.

Италијански фудбалери нису могли да издрже паклени темпо. Они су тада почели да примењују разне професионалне трикове како би сачували своју победу. У томе су успели захваљујући слабом судији, који није био довољно енергичан и није умео да спречи све оно што се доцније догодило.

Против Италијана играо је исти тим који је савладао енглеску репрезентацију. Најбољи су били оба крила Глишовић и Перлић, који су били носиоци свих навала наше екипе. Штета је што се још у првом полувремену није играло против њих, јер би у том случају резултат био сасвим другојачији.

Одличну игру дао је и центар-халф Драгићевић. Он се развио у одличног фудбалера, иако од скоро игра у првом тиму БСК-а. Њему је ово била друга утакмица за државни тим, па ипак је био један од најбољих на терену. Славни Пиола, један од најбољих вођа навале у Европи, није могао поред Драгићевића скоро ништа да уради. То је толико нервирало овог одличног играча да се често забрављао и правило инциденте, због којих је требало још у првом полувремену да буде удаљен са терена.

Победе у Средњоевропском купу

Тек што се завршила сезона међународних утакмица отпочело је важно интернационално клупско такмичење за средњоевропски куп. У овој конкуренцији учествују ови клубови: из Италије: Болоња, првак и Амброзијана, куп победник; из Мађарске: Ујпешт, првак и Ференцварош, други клуб на табели; из Чешке: Спарта, првак и Славија, другопласирани клуб на табели; из Румуније првак Венус и наш државни првак БСК.

Са утакмице БСК — Славија, други гол за БСК који је постигао Божовић

*

Иако је резултат негативан 1:2 наша репрезентација је, не само пред гледаоцима који су присуствовали утакмици већ и пред скоро целом Европом, изишла из овог сусрета као морални победник. То је била сатисфакција нашем фудбалу који се налази у сталним и брзом напретку.

У првом колу наши фудбалери састали су се са прашком екипом Славијом. Прва утакмица требало је да се одигра у Прагу, али су немачке власти биле забраниле одржавање спортских утакмица у Прагу за извесно време због утакмице Берлин—Праг, коју су Чеси добили са 2:0. На овој утакмици Чеси су тражили још голова и то је био разлог забране

www.спортских такмичења за извесно време у Прагу, јер је овакво понашање публике, истакнуто је у званичном образложењу, вређало понос присутних Немаца.

Због ове забране прва утакмица је одиграна у Београду, што је пореметило цео распоред такмичења, наравно на штету БСК-а. Лакше је, наиме, играти прву утакмицу на туђем терену, а другу код куће. „Плави” су због промене распореда морали да играју и утакмицу са Славијом прво код куће и у другом колу са Ујпештом прву утакмицу у Београду, што им, свакако, није одговарало.

*

Утакмица између БСК-а и прашке Славије завршена је у Београду убедљивом и заслуженом победом нашег првака од 3:0. Резултат не претставља верну слику игре, БСК је био надмоћан и требало је да победи бар са шест голова разлике, а у најсрећнијем случају могао је да постави рекорд у голдиференцији у такмичењу за средњоевропски куп.

Да је БСК искористио све повољне ситуације резултат би био најмање 11:0 за „плаве”, толико су Београђани били надмоћни и супериорнији од својих противника.

Утакмица је иначе у техничком погледу била врло лепа. Играчи БСК-а изводили су врло успешне комбинације у пољу. Лопта је летела од једног до другог играча, а да је ниједан чешки фудбалер није ни дотакао. Ми смо навикли да гледамо чешке играче да овако играју, а били смо сведоци измењаних улога: ученици су надмашили учитеље.

Тим Славије је чувен и славан. У њему играју многи асови чешког фудбала. Најбољи и најпопуларнији је безумње центар-фор Бицан за кога је Хуго Мајсл једном изјавио:

— Бицан је најбољи фудбалер кога сам икада видео. То је класа каква се рађа једном у сто година.

Славни Бицан није могао у Београду ништа да уради, исто као још чувенији Енглез Лаутон и Италијан Пиола. Наш центар-халф Драгићевић показао је још једном да је играч светске класе: онемогућио је потпуно Бицана, а када он не може да игра како уме, онда је цела навала Славије паралисана.

*

БСК је, међутим, и у Прагу заиграо одлично. „Плави” ни овога пута нису имали среће са судијом. Румун Ксифандо сељачки је навијао за Славију. Досудио је један гол, победоносни, за домаћи клуб, иако лопта није прешла гол линију, јер ју је Мркушић ухватио пола метра од гола. Поред тога судија је неправедно искључио из игре Ваљаревића и лишио БСК-а његових одличних способности. Најзад, судија Ксифандо досудио је и један једанаестерац против БСК-а и то у најкритичнијем моменту, код стања 2:1 за Славију, на

пола сата пред крај утакмице. На нашу срећу Мркушић је успео да одбрани оштар шут Бицанов и да тако спасе свој клуб од евентуалног испадања из такмичења.

Славија је незаслужено победила у Прагу са 2:1. Победа је ипак била недовољна и БСК се квалификовао за друго коло.

Из даљег такмичења у првом колу испала су два прашка клуба Спарта и Славија. Првака чешке елиминисао је будимпештански Ференцварош. То је било највеће изненађење првог кола, јер је Спарта успела да победи Мађаре у Будимпешти, са 3:2. Неочекивано, Ференцварош је победио у Прагу са 2:0 и тако се квалификовао за даље борбе. Славију је, као што смо већ рекли, елиминисао наш првак БСК.

Испали су још италијански куп победник Амброзијана. Меацина чета савладала је Ујпешт на свом терену са 2:1, али је изгубила у Будимпешти са 3:1. Румунски првак Венус такмичио се с најбољим италијанским клубом Болоњом. У Букурешту Румуни су победили с 1:0, али су изгубили у Болоњи са 5:0 и тако испали из средњоевропског купа.

Остали су још да се боре: БСК, Ујпешт, Болоња и Ференцварош.

Од како наши клубови учествују у такмичењу за средњоевропски куп први пут ове године једна наша екипа пласирала се у друго коло. Тај велики успех постигао је БСК, наш првак, моментано заиста најбољи тим у држави.

*

Прва утакмица другог кола између Ујпешта и БСК-а одиграна је у Београду пред 16.000 гледалаца. То је била велика борба, једна од најлепших утакмица које је Београд досада видео. Мађари су одлични фудбалери, снажни, добри техничари, мајстори у полувиској игри, веома опасни и продорни пред голем. Публика је често уживала у њиховим мајсторским потезима, које су они изводили највише у другом полувремену.

Али ма колико да је Ујпешт играо добро, БСК је играо још боље. Због тога је утакмица била толико узбудљива, занимљива и лепа. Иако је врућина била несносна, иако је сунце немилосрдно пекло, играчи су форсирали веома оштар темпо и издржали га свих деведесет минута. Муњевитом брзином лопта се преносила од једног гола ка другом, тако да су гледаоци вриштали од емоција.

БСК је победио потпуно заслужено са 4:2. И овога пута наш првак није имао среће, јер је имао много врло повољних ситуација и право је чудо како поједине од њих нису искористишћене. Сем тога БСК је примио један гол из једанаестерца који је судија престрого досудио. Хендс је био у казненом простору, али није био намеран, а најстрожија казна досуђује се само онда ако је прекршај намеран. Тако је судија, Чех, Ейба, који је иначе одлично водио утакмицу, оштетио „плаве” с једним голом.

На овој утакмици још једном се показало да је БСК достигао интернационалну класу, да се развио у екипу која с успехом може да се такмичи у свакој конкуренцији. То је леп резултат напретка нашег фудбала.

Београд ће добити олимпијски стадион

Одавно већ постоји идеја да се у Београду подигне олимпијски спортски стадион. Још прошле године ова идеја отпочела се приводити у дело, па је у два маха боравио у Београду г. Марх, градитељ берлинског олимпијског стадиона.

Место у Доњем Граду на коме ће се подићи Олимпијски стадион

Недавно професор Марх дошао је поново у Београд, по чему се закључује да ће се остварити сан свих наших спортиста, да ће Београд, по угледу на многе европске престонице, добити репрезентативан спортски стадион на коме ће се одржавати највеће спортске манифестације.

Сада се зна као извесно да се приступило најозбиљнијим припремама за изградњу олимпијског стадиона. Професор г. Вернер Марх вратио се у Берлин с дефинитивним инструкцијама за израду плана београдског Олимпијског стадиона који ће бити подигнут у Доњем Граду. То је најидеалније место за извођење једне овакве грађевине, такво место не постоји нигде у Европи и Београд ће бити поносан да на једном тако идеалном природном положају има Олимпијски стадион.

Поред Олимпијског стадиона, чије ће грађење трајати око три године, донесена је одлука да се и за соколе и војску подигне стадион на Бањици. Овај изванредни стадион биће готов до прославе пунолетства Њ. В. Краља Петра II, до 6 септембра 1941 године. За грађење оба стадиона образован је већ државни одбор у који су ушли претставници Министарства за физичко васпитање народа, Министарства грађевина и финансија и Београдске општине.

Највећа аутомобилска трка на Балкану одржаће се у Београду.

Београд све више постаје центар целокупног нашег спортског делања. После многих спортских манифестација, које су организоване с много успеха, на јесен ће се одржати и велике аутомобилске трке, највеће које су досада организоване на Балкану. Ову сјајну трку организује „Политика“ у заједници са београдским Ауто-клубом.

Подухват кога су се прихватили организатори није ни мало лак. До трке преостало је мало времена, а има још много ствари да се посвршавају и доведу у ред. Па ипак, према ономе што је досада учињено, можемо спокојно очекивати ово узбудљиво такмичење, јер су претставници листа „Политика“ и Ауто клуба у свом досадашњем раду показали да су кадри да изведу с пуно успеха организацију овог великог такмичења.

Главна обележје ове значајне интернационалне аутомобилске трке је учешће великог броја страних возача на аутомобилима и моторциклима; велико учешће наших возача на разним маркама; велики значај ових трка за нашу националну моторизацију; велики публицитет у иностранству и прилив туриста у земљу која овако великим аутомобилским тркама приказује пуну аутомобилску зрелост; чист приход иде у корист поплавлених из свих крајева Југославије.

*

Аутомобилске трке су један од најузбудљивијих спортова. Гледаоцима застаје дах у грудима када пред њиховим очима пролети стреловитом брзином тркачки ауто вођен вештом руком возача, који често изводи праве бравуре да би постигао, нарочито на опасним кривинама, потребну брзину како би освојио победу. То је смела и опасна вођња при којој се возач стално налази између живота и смрти. Једна ситна погрешка, мало јачи окретај волана, довољан је да се ауто разбије о неко дрво или да се преко баријере сурва у дубину.

Због опасности која стално лебди над животом смелих возача, аутомобилске трке су популарне у целој свету. Публика уме да цени напоре вођње, њихову вештину и храброст и због тога аутомобилске трке свуда изазивају пажњу које оне заслужују.

Интернационалне аутомобилске трке у Београду већ сада су изазвале незапамћено интересовање. Очекује се да ће такмичењу присуствовати преко 100.000 гледалаца, што претставља рекорд у погледу присуства посматрача на спортским такмичењима на Балкану.

Интернационалне аутомобилске трке значајне су и због тога што ће на њима узети учешћа најчувенији страни возачи. Организатори су већ сада ступили у преговоре с појединим

најистакнутијим аутомобилским фирмама и добили су начелан пристанак да се пошаљу на ове трке најбољи и највештији возачи. Више је него извесно да ће узети учешћа велики мајстор Рудолф Карачиола, победник највећих европских аутомобилских трка, један од најславнијих асова аутомобилског спорта. Очекује се исто тако долазак Хермана Ланга, нове звезде немачког аутомобилског спорта, који је ове године постигао најлепше и највеће победе.

Меч је успео у сваком погледу и задовољио је потпуно око три хиљаде посматрача. По овако великој посети, усред лета, види се да Београд не заостаје за другим европским спортским центрима ни у погледу броја посматрача на боксерским такмичењима.

*

Меч се завршио победом Тикана Павловића, који је добио првих седам рунди. Тикан

Поглед из авиона на аутомобилску стазу на којој ће се одржати друге интернационалне аутомобилске трке

Поред страних такмичара узеше учешћа на овим тркама и наши најбољи возачи из целе Југославије. Већ су поднесене многе пријаве. Конкуренција ће бити веома јака, награде скупоцене и замашне у новцу и поклонима.

Једном речи, друге интернационалне аутомобилске трке у Београду претстављаће највећу и најуспелију спортску манифестацију коју смо досада имали у престоници.

Усјео бокс меч

На Сајмишту је одржан и веома успели интернационални бокс меч између Тикана Павловића, нашег боксерског аса, и одличног Чехословака Храбака. Гост је познат као један од најбољих боксерских техничара у Европи. У пуној мери он је то доказао београдској публици, која је била одушевљена његовим способностима.

Павловић је много научио у иностранству, нарочито у Паризу, где је неколико месеци боравио, боксовао и тренирао. Тикан Павловић је сада много офанзивнији, бржи и енергичнији у навалама. Он је већ у почетку борбе навалио с много пожртвовања и борио се изванредно тако да је средином меча већ обезбедио себи победу. Чех је могао да се спасе од пораза само победом нок-аутом. Он је настојао да је постигне, али није имао много успеха, јер се Тикан Павловић изврсно држао при крају, када је Храбак био бољи.

Борба је била врло интересантна и узбудљива. Гледаоци су напуштали Сајмиште потпуно задовољни приказаним спортом. Због тога ће Чех Храбак увек бити примљен у престоници с много симпатија.

Љ. Вукадиновић.

Књижевни додатак

Силуета Београда*

Као људима, тако и градовима треба приступати с обзиром на њихову старост, прошлост, улогу коју су имали у историском животу народа, на њихов актуелни значај, карактер, менталитет и духовну физиономију. Долазећи у додир с њима, као и са људима, живећи у њиховој средини, ми их почињемо боље разумевати, осећати, затим саосећати с њима, најзад волети.

Београд, у својим историјским перспективама, и аспекта садашњице, није ни мало баналан.

Од београдске тврђаве, идући тргу Славије, и даље, ка Авали, земљиште на коме се подиже данашњи Београд засејано је костима многобројних племена и народа. Трагови људскога рада и културе на његовом тлу простиру се до давне, неиспитане и тамне прошлости, о чему сведоче прастари авалски рудници цинобарита и олова, остаци оруђа, темеља, водовода, гробова у његовим дубинама.

Изузимајући класичне градове старих Грка и Римљана, Атину, Рим и друге, Београд је један од најстаријих градова Европе. Али, по својој немирној, бурној историји, он је можда најинтересантнији и на првом месту. Налазећи се на једном од најлепших природних положаја, његов геополитички значај био је узрок те драматичне и чудне историје. Насељен старим Сигинама, Београд, некадашњи Сингидунум, утврђивали су још ратнички Келти у III веку пре Христа. Доцније, после њиховога повлачења, он је био на путу римскога империјализма и вековних инвазија. Утврђивали су га Келти, Римљани, Јустинијан Велики, Срби под деспотом Стеваном Високи, Турци. Рушили су га Хуни, Сармати, Готи, Авари, Мађари. Гледао је охولة келтске ратнике, легије римских императора Флавија, Трајана и других, Атилине хорде, витезове цара Душана, деспота Стевана, Сибињанин-Јанка, алаје Ахмета III и Сулејмана Величанственог, војске Евгенија Савојског и маршала Лаудона, устанике војда Карађорђа, армије маршала Макензена, витешкога краља Александра и Франшеа Депереа.

У њему су се рађали римски цареви, умирали хришћански мученици. Ту су дочекивани словенски просветитељи Св. Ђирило и Методије, збегови патријарха Арсенија III; ту је спаљено тело Св. Саве, и ту су се одигравали догађаји историјског значаја старијега и новијега доба.

Кроз своју дугу повесницу Београд је, наизменично, имао дане свога цветања и славе, и периоде тешких борби, искушења, пропадања. Константин Филозоф, биограф деспота Стевана, описује Београд као престоницу овога српског владоца који га је утврдио, уредио, подигао цркву Успења Богородице, са чудотворном иконом Мајке Божје (радом Св. Луке) и моштима Св. Петке, цркву Три Јерарха и цркву Св. Николе. Он говори о лепоти и значају тадашњег Београда, о његовим социјалним установама, болницама, купатилима. И доцније, у XVI и XVII веку, под Турцима, Београд је насељен град са 12.000 кућа, са колонијама дубровачким, млетачким, јеврејским, јерменским. Јер Београд је, поред свога политичког и војничког значаја, имао и један други, привредни и трговачки. „Кућа ратова”, како су га називали Турци, био је истовремено и „капија Истока и Запада”, неизбежна станица и раскрсница саобраћаја, трговине и привредног живота на континенту. И тако ће остати све дотле док поред њега буду протицали Сава и Дунав, док се у његовом подножју буду простирале плодне равнице Срема и Баната, а иза њега водили путеви у живописну Шумадију, Моравку и Вардарску долину, и даље.

Јер оно што су Бог и Природа дали, људи не могу уништити. Отуда је овај град, толико пута паљен, рушен, уништаван, увек, као легендарни феникс, васкрсавао из свога пепела.

Још пре нешто више од једнога века, 1820, Београд је био мали град. То је доба када се, после народних устанака под вођом Карађорђем и Кнезом Милошем почела стварати наша данашња велика и уједињена Отаџбина. Место на коме се, господо, налазимо у овоме тренутку, било је центар града. Одавно, силазећи Дунавом, био је турски крај вароши; на супротној страни, идући Сави, српски. Рејон града се није простирао даље од Народнога Позоришта и споменика кнезу Михаилу, до некадашње Стамбол-капије, једне од неколико

*) Предавање г. Симе Пандуровића, књижевника, одржано приликом отварања I конгреса југословенских градова 16 јуна 1939 у већничкој сали Општинског дома.

www.kroa.co.rs
 кроа које се улазило у град. Изван градских бедема, (палисада), на терену Теразија, Старога Двора, Народне Скупштине, простирале су се голе ледине и баре, куда се ишло у лов на дивљач.

С прелазом Београда у српске руке, он мења своју друштвену и духовну физиономију, тежећи да постане модеран, европски град. Већ 1830 талентовани Јован Ст. Поповић пише своју успелу комедију „Београд некад и сад”, у којој, из разлике схватања и живота тадашњих и ранијих генерација, извлачи много комичних ефеката. Уосталом, кад је реч о новом Београду, то би могла бити повремена тема разних студија, расправа, мемоара, драма и комедија. Као што су осећали многи, а међу њима и други наш велики комедиограф, Нушић, који је, сто година после Стерије, писао свој „Београд сад и некад”.

Јер, још пре непуних сто година кнез Милош је морао употребљавати изузетна сретства да се београдски колари и ковачи иселе у данашњу Дечанску Улицу, где се сада, за квадратни метар земљишта, тражи 10.000. Или да грађани своја бесплатно добијена имања у данашњој лепој улици Краљице Наталије — просто оградe. Зна се да је општински одбор у том патриархалном Београду расправљао питање да ли је потребно да се варош ноћу осветљава; јер, по тадашњим схватањима, „поштен свет ноћу спава”, а тражити да се улице осветљавају за сумњива лица која ноћу тумарају, за бекрије и њима сличне, изгледало је тим добрим људима неразумљиво. Ако је баш реч о одласку на какво јавно посело, забаву, бал, лако је понети фењер и видети пут. Пре седамдесет година Београђани су се чудили зашто се Народно Позориште подиже пет стотина метара одавде, „на крају вароши”, а пре педесет зашто је место за ново гробље изабрано тако далеко, кад је старо било око цркве Св. Марка, ту, у близини новог Парламента. Они су, на неки начин, желели да буду близу својих живих и својих мртвих, знајући да су то две компоненте здраве и правилне оријентације у свету и животу. 1884 године пуштен је из Београда први железнички воз у унутрашњост Србије и, с друге стране, преко савског моста, у Европу. Још пред крај прошлога века биле су у данас најлепшим партијама града војничке касарне, а у позоришту на Врачару мањез за војничку обуку у јахању. Људи од педесет година памте кад у Београду није било ни трамваја, ни електричног осветљења, ни водовода, ни модерне калдрме. Изгледало би да је његов урбанистички, социјални, културни напредак био доста спор. У ствари, кад се сетимо да су почетком прошлог века у Коларчевој улици људи набијани на коље, на Стамбол капији код Кнежевог Споменика вешани о ченгеле, а да је ниже хотела „Палас” отсечена глава Хаџи Рувима, онда је Београд, сто година доцније, са

својих 100.000 становника, својим сеновитим улицама засађеним липама, кестеновима, јабланима, са својом напредном трговином, својим елегантним светом, својим чистим кућама, лепшим изнутра него споља, својим баштама и својим духовним животом, показивао стваран, видан и неоспоран напредак.

И још нешто. Тај напредак је био значајнији, већи но што је изгледало. Историјска „јабука раздора” између појединих народа, разних националних аспирација, завојевачких тежња, економских експанзија, наш град је задржао свој међународни значај, наравно.

Постоје међутим градови који, поред те интернационалне важности, или и без ње, имају и једну другу, националну, на изглед, ужу, али у ствари вишу, духовну, на супрот оној коју бисмо назвали материјалном, и који су у политичком, културном, социјалном и васпитном погледу играли тако пресудну улогу, да су постепено и у неку руку — како смо једном рекли — постали нераздељиви од судбине читавога народа. Грчка се готово не може ни замислити без Атине, ни Италија без Рима, ни Француска без Париза. Они су у својим народима освојили један морални престиж који им се не може одузети и који, разуме се, не треба схватити буквално и уско. Тај морални престиж не долази од пуританских „нарави”, идилности живота, социјалне хармоније, отсуства престапа, злочина и трагедија. Свих социјалних недуга и мана има у тим градовима више но на другим местима. Али, по укупној разноврсности и снази живота, са свима његовим пороцима и врлинама, недостацима и лепотама, са његовим перспективама прошлости и актуелним пулзирањем, они су репрезентанти духовнога стања и психе читавога народа, било целокупног живота — каткада здравије, неки пут болесније, то је све једно.

Као такви, ти градови улазе у литературу и уметност, постају извор мотива за романсиере, драматичаре, комедиографе, хумористе, сатиричаре, сликаре и карикатуристе, дају инспирације песницима, бивају предмет пажње и љубави уметника, а преко њих освајају срца целога народа и будућих покољења.

Београд је, још пре историјских догађаја између 1914 и 18, освојио тај морални престиж у југословенским земљама.

У њему су се школовали синови не само Србије већ и свих земаља и крајева наше данашње Отаџбине. У њему су се одржавале националне и културне манифестације свих Југословена. У њега су упиране очи револуционарне омладине и целога народа далеко изван граница Србије. Он је био центар националног живота, жив, слободан, примамљив — предодређена престоница целокупног народа нашег. Судбина је хтела да он и у последњем Великом Рату поднесе прве и најтеже ударе. Свршетак велике европске кон-

флаграције он је дочекао порушен, запуштен и расељен. Свега 30.000 душа било је још у њему. Са својим мостом срушеним у Саву, својим мрачним улицама, пустим кућама, разривеном калдрмом, остацима борбе, материјала, нереди, правио је утисак достојан сажаљења.

Али, као чудом, он се поново и нагло дизао из рушевина и запушености. Већ две године доцније он је по броју становника дошао на „статус кво анте белум.“ Отада, па до данас, тај се број више не утростручио. Његова витална снага била је обновљена, освежена, потенцирана. Он се брзо ширио и постајао је европски град, напредан, модеран. Приливом становништва, природним спајањем са Земуном (старим Таурунумом) он је данас са својих 400.000 душа, на обема обалама Саве, и широким, мирним или валовитим Дунавом што протиче поред њега.

Несумњиво, аспекти Београда су друкчији но пре четврт века. Ко га није видео двадесет година, био би изненађен, готово га не би познао. Пре свега по његовом данашњем обиму, димензијама. Према предратној дрестоници Србије, престоница Југославије добила је једну импозантну ширину. Можда се у том правцу отишло даље него што је требало. Разлози су економски и психолошки. Наглим приливом становништва, економски слабијег, и радништва, које је било упућено на заузимање периферије Београда, његов се рејон стално ширио. Предграђа су брзо постајала саставни део града. Поред тога, Београђани су сачували једну индивидуалистичку црту свога карактера, љубав према личној слободи, независности, и наклоност према уређењу свога дома по своме укусу. Стога су и имућнији грађани претпостављали излазак из центра града и подизање домова, у виду вила са лепим баштама, по ближеј околини. Из тога разлога изгледа да грађани Београда прихватају тешко етажну својину.

Уз то, модерни живот, са својим неочекиваним техничким полетом и напретком, захтевао је нове, велике комплексе земљишта за изградњу железничких и радио-станица, аеродрома, стадиона; економски, трговачки индустријски разлози диктовали су подизање сајмишта, фабрика, добрих саобраћајних веза; социјални, хумани и здравствени изградњу болница, санаториума, излетишта и летовалишта, за децу, омладину, одрасле. Око тих објеката, повезаних саобраћајним сретствима, по могућству што јефтинијим, стварале су се нове агломерације становништва и у некада удаљеној и ненасељеној околини града.

Разуме се да је разлика између старог и новог Београда и у темпу модерног живота.

Као свуда, тај темпо је знатно убрзан, и нашим старим Београђанима изгледао би неразумљив. Време је постало скупље. Дистанције су се смањиле. Тамо где се некада ишло у излете и на обданицу налазе се станови чиновништва и радништва, које свакога дана прелази по два, три и четири пута тај простор идући на свој редовни посао. Повезан добрим путевима и саобраћајним сретствима са Топчидером, Кошутњаком, Авалом, а мостовима и железничким пругама са Земуном и Панчевом, нови Београд је не само центар политичког, привредног, економског и културног живота, већ је и место од интереса за странце и туристе. Долазећи у Београд, грађани и војници свију великих народа Европе — Немаца, Француза, Италијана, Руса — наилазе, поред лепоте природног положаја, поред многих остатака прошлости, и на гробља својих ратника који се одмарају у његовој земљи, извршивши дужност према Отаџбини, и која Београд чува са поштовањем и пијететом, као храбар према храбрима.

Ту дужност према Отаџбини, према целом нашем народу, Београд је увек неговао и увек вршио. У својим широким природним видцима, он је увек тежио да прошири и своје унутрашње хоризонте. Подизан на опороме искуству прошлости и великим жртвама, он је научио да буде достојанствен без охолости, слободан и толерантан, приступачан и гостољубив, знајући да се не треба заваравати илузијама, али да је народни живот без идеала ход ка сигурној и недостојној смрти.

Он је, господо, искрено радостан што се први конгрес Савеза југословенских градова одржава у њему. Градови су увек били и остали нервни чворови свакога народа. Укупно, они претстављају његову душу и његову свест. Прошлост је хтела да се наши градови развијају одвојено и без узајамне сарадње. Садашњост, која их је повезала у велику Отаџбину и заједницу, скупо плаћену, респектовану у иностранству, налаже да се њихови претставници заједнички заложе за њихов будући напредак и благостање. Темпо модерног живота упућује и на темпо у том правцу. Многобројна питања, финансијска, економска, социјална и културна биће предмет ваше просвећене пажње и стручне расправе на посебним конференцијама.

Београд, који се данас развија на простору између своје старе тврђаве, на којој је статуа „Гласника Победе“, и величанственог споменика Незнаком Јунаку на Авали у његовом залеђу, — посматраће ваш заједнички рад са пуно љубави и поверења.

С. Пандуровић.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Опленац над Тополом

ПРЕДГОВОР:

Београдска туристичка околина обухвата:

— Топчидер, значајан парк с лепим уређајима Гардиског дома на десној обали Топчидерске реке и Двором кнеза Милоша Великог у коме је он умро 14 септембра 1860 год., где се сада налази „Шумарско-ловачки музеј”,

— Кошутњак, густо и добро однеговано шумско излетиште на левој обали Топчидерске реке с просеченим асфалтираним изврним путевима, где је поред железничке пруге подигнута „Ковница новца”, а на падини према Бановом Брду особито уређено гробље Немаца погинулих у Светском рату, док је у средини обележје где је убијен кнез Михаило Обреновић 29 маја 1868 год.

— Дедиње, пупчасти врх изнад Топчидера посут раскошним и љупким вилама, где се истиче прекрасни Краљев Дворац, који је у српско-византискоме стилу саградио Витешки Краљ Александар I Ујединитељ, као и у близини вила Дома Карађорђевића „Бели Дворац” у модернизованом бароку.

— Торлак, бојиште из Светског рата са Спомен капелом, коју је подигла Перса уд. Ристе Миленковића,

— Кумодраж, китњасто село на северној падини Торлака у коме се родио Војвода Степа Степановић, чувени командант II Армије Српске војске из ратова Србије 1912—1918 год.

— Авала, купасти пошумљени врх (507 м. надморске висине) са кога је изврстан видик, на коме се раније налазила стара тврдиња, коју је направио Мухамед II у 1458 год.; познат као град Порче од Авале и по руднику живе на западној падини.

На Авали је подигнут гроб и сјајан споменик Незнаком јунаку (о чему ће бити посебан и одвојен чланак) удаљен од Београда 16.200 м.

— Бели Поток, груписано село између Торлака и Авале у коме се родио чувени јунак Васа Чарапић, војвода из Првог устанка.

— Космај, шумовит врх, на коме и око кога је било поприште јуначних бораба Српске и Аустромађарске војске у Светском рату, на коме је према Младеновцу, подигнут и леп споменик,

— Борак, лепо село на путу Београд—Лазаревац, где се родио Симо Марковић кнез, војвода из Првог устанка. Био од 1807 год. Председник Правитељствујућег совјета и при уставној промени 1811 год. поштител (министар) финансија, док 1813 год. заповедник војске према Босни до напуштања Србије са Вождом Карађорђем.

— Варовница, скоро паралелна коса према железничкој прузи Београд—Ниш изнад Младеновца, где

су се истакли у борбама у Светском рату „Београдски трећепозивци”,

— Рогача, збијено село на северној падини Космаја у коме се родио славни јунак Јанко Катић војвода из Првог устанка.

— Винча, ушорено село на десној страни Дунава а на левој страни при ушћу Болечке реке, где је манастир Ваведње, који је подигнут под деспотом Стеваном Лазаревићем и био на гласу у XV веку. Ту се налазе и чувене ископине из римског доба.

— Глибовац, село близу Смедеревске Паланке, где се родио чувени јунак Станоје Главаш, који је био кандидат за народног вођу.

— Смедерево, лепа варош окићена дивним виноградима на Дунаву при ушћу реке Језаве, где је град који је сазидао деспот Ђурађ Бранковић и жена му Јерина,

— Опленац над Тополом, а и с њим Орашац и Аранђеловац и уз њих Вишевац, Вољавча и Крћевац „са којих се чудан мирис кроз поља проспе и бледа светлост странама оспе и звук се чује — али тихо: „Чувајте Југославију!”... — дивна су места, чак и света, историска места, која треба упознати.

УВОД:

Топола, изнад које се налази Опленац, варошица је, среско место среза Опленачког Дунавске бановине. Она се некада звала село *Каменица*, због речице Каменице која утиче у реку Јасеницу. Она је добила име по једноме дрвету „Топола” која је била на самоме друму за Београд, где су се заустављали путници и кириције за одмор и састанке.

Топола је добила значај, од кад се у њој настанио *Вожд Карађорђе*, који се родио недалеко од ње у селу *Вишевцу*, а у близини овога је и село *Маслошево*, у коме се родила мати Војда Карађорђа *Марица*.

Топола с Ойленцом значајно је место. Она је била центар државнога живота у доба Војда Карађорђа, престоница и тврђава. Она је била скуп многих знаменитости:

— Вождов Конак са 7 соба, трпезарија, сарачана и гостински конак;

— Вождова Црква на источној страни града Тополе, зидана на свод, са 1 кубетом и 1 звонаром у југоисточној кули од тврђаве;

Црква је покривена ћерамидом а кубе клисом, у њој се налази гробница уз инонастас.

Кнез Милош Велики, после убиства Војда Карађорђа у Радовањском Лугу 12/12. (25/26) јула 1817. год, допустио је те је Кнегиња Љубица пренела посмртне остатке свога кума Војда Карађорђа (који ју је венчао 1807. год.)

главу из Београда и тело из Радовања у Тополу. Чак је направио био и нову грубницу у југозападном делу цркве;

— Вождова Школа, као и стан за учитеља.

Топола је 1813. год. запаљена. Све знаменитости у њој (конак, црква, школа, тврђава) Турци су порушили. Србима је било дозвољено само да могу нешто мало цркву да оправе, док је остало тек оправљао Књаз Александар Карађорђевић 1842. год., иако Топола није била више престоница.

Топола је тада, поред тога што је обновљена тврђава и конак, добила нову гостионицу за путнике на западној страни тврђаве, а јужно подигнута је касарна за кавалеристе, док северно од тврђаве среска и општинска кућа.

Вождова Црква обновљена је и украшена. Топола је била често посевиђавана од стране Књаз Александра Карађорђевића, који је волео да са чардака посматра народно весеље и игре. Али, она почиње да опада од 1858. год. кад долази Династија Обреновића, док 1877. год. за време Тополске Буне тврђава буде порушена.

Топола је тек, 1882. год. проглашена за варошицу. Тако је дочекала 12. јуни 1903. год. долазак на престо Србије за Краља Петра I Великог Ослободиоца.

Топола је економски центар за околину. Али, у исто време она је историска жижа свих покрета за Ослобођење и Уједињење, прв Срба, потом Југословена.

У њеној су близини:

1. Орашац:

Орашац је село на северу Аранђеловца, у коме су се састале 2(15) фебруара 1804 год. старешине Српског народа (Ђорђе Петровић, Станоје Главаш, Петар Јокић, Танаско Рајић, Јанићије Ђурић, Арсеније Ломо, Теодосије Марићевић трговац из Орашца кнез јасенички, Марко Савић кнез Орашачки, Милутин Савић из Гараша, Јанко Катић из Рогаче, Матија Јовичић кнез Тополски, Хајдук Вељко Петровић, Вуле Илић-Коларац, Михаило Баџак из Јагњила, Матија Каратешки из Копљара и, други око 500 оружаних устаника), где су уговорили и подигли „Први устанак“ на Турке, избравши Ђорђа Петровића-Карађорђа за „Вожда Срба“.

2. Аранђеловац:

Аранђеловац варошица на крају које се у подножју планине Букуље налази „Буковичка бања“, чувена „Кисела вода“.

Аранђеловац је на прузи ускога колосека Младеновац—Ваљево, док Буковичка бања чија је надморска висина 270 м. удаљена је од железн. пруге 300 м.

Буковичка бања је модерно уређена, чија је клима субалпинска, која има изврстан парк густе шуме четинарске, букове и храстове. Њена минерална вода долази у ред алкално-киселих, која лечи: хроничне катарне носа и

грла, душника и плућа, хронична запаљена плућне марамице, сувишну киселину, катар желутца, болести црева, јетре и жучне бешике (запаљење, камен), хронично запаљење бубрега и мокраћне бешике, мане срца, артерио-склерозу, женске болести, шећерну болест, гихт.

Буковичка бања као климатско место и опоравилиште врло је подесна за болеснике са функционалним болестима живчаног система и рековалесценте, као и за летовалиште и одмор здравих лица.

Аранђеловац и његова Буковичка бања у одличној је путној вези са Опленцом и Орашцем и има све удобности за модерни туризам.

3. Вољавча:

Вољавча, манастир, у коме је била прва и највећа управна и законодавна Српска Скупштина „Правитељствујушчи Совјет“. Тај савет, кога је и Вожд Карађорђе прихватио, требао је да одржи први састанак у манастиру Боговађи 15.-VIII.-1805. год., али то не буде због недоласка Вожда Карађорђа, већ је одржан 1-IX-1805. год. у селу Борку, па је пренет у Вољавчу, по том у Смедерево кад је било ослобођено, док 1807. год. са свим је пренет у Београд.¹⁾

4. Крћевац:

Крћевац, засеок у близини, у коме је било пољско добро Вожда Карађорђа, на коме су биле зграде и трла за чување: 300 оваца, 300 свиња, 70 говеда и 16 коња.

5. Венчац:

Венчац, врх и испод њега село Бања према Опленцу у коме је рудник мрамора камена и чувена „Виноградарска задруга“.

Топола је добила значај, који данас има када је изнад ње на Опленцу подигнут маузолеј Династије Карађорђевића. Према томе, а и као туристичко излетиште изнећемо:

I — Шта је Оплепац за Југословене,

II — Како је подигнут Оплепац и шта на њему има,

III — Како изгледа црква Св. Ђорђа на Опленцу, и, њен кратак опис.

I — Шта је Оплепац за Југословене:

Оплепац над Тополом, некада незнатан вис од 337 м. надморске висине, хаџилук је за све оне, који осећају значај Србије као Пијемонта Југословена и, за све, који знају и треба да знају шта су вредели Вожд Карађорђе, Краљ Петар I Велики Ослободилац, Витешки Краљ Александар I Ујединитељ, и, сви њихови помагачи при стварању Краљевине Југославије.

Оплепац је маузолеј Династије Карађорђевића, на коме је Краљ Петар I Велики Ослободилац почео да зида задужбину, цркву Св. Ђорђа, 1. маја 1910. год. Јер, Књаз Алек-

¹⁾ Ј. М. Продановић — „Устаски развитак и уставне борбе у Србији“, Београд 1936. стр. 10.

сандар Карађорђевић на смрти (24. IV. 1885) дао му је завет: „*Да, ако постане Краљ Србије, њво поидиће сјомен цркву, задужбину, и да је посвети Св. Ђорђу*”, и он је тај завет испунио, што је на вису малог Опленца почео да зида цркву, задужбину.

Опленац над Тополом је свето место (Лурд — Француска, Мека и Медина, Јерусалим — Азија). Он је жариште патриотизма, љубави према Народу и Отаџбини и, потстрек на велика и славна дела.

На Опленцу на југоисточној падини налази се летњи Двор Витешког Краља Александра I Ујединитеља. Недалеко од њега а према Венчацу налази се „Престолонаследника Петра (краља Петра II) кућица”.

На Опленцу на источној падини налазе се лепо уређени Краљеви виноградни, које је почео да подиже још Краљ Петар I Велики Ослободилац, када је започео и цркву да зида.

II — Како је поидићут Опленац и, шта на њему има:

Опленац над Тополом подигнут је на каменој основи, стена издубљена. Њен архитекта био је Коста Јовановић инжињер из Београда.*

Опленац је грађен доста брзо. Зидање је почело 1(14) септембра 1910. год. и већ до краја те године озидано је до доњег сокленог реда, па је 1911. год. *продужено* и пред крај године црква је била под кубетом, кад су Књаза Александра Карађорђевића и Књегиње Персиде посмртни остатци пренети из Беча у крипту.

Црква је довршена 1912. год пред почетак Првог Балканског Рата: озидана, обложена мермом са Венчаца (тада први пут прорадио), покривена бакром, постављена звона, стубови монолити из Караре уређени унутра.

Опленац није био са свим довршен. Али, Краљ Петар I Велики Ослободилац желео је и црква је била освећена 23. септембра (6. октобра) 1912. год.

Краљ Петар I Велики Ослободилац, после освећења и говора митрополита Димитрија, и пријема кључева од цркве од председника одбора (Добре Ружића)²⁾, одговорио је овим *словом*:

„Примајући из Ваших руку кључеве Моје Цркве, дужност ми је изјавити Своје топло признање свима, који су се трудили да се она сагради.

Поред те захвалности, врло ми је мило изразити и Своје велико задовољства, што ми је задужбина испала овако лепа.

Ја сам на њу много полагао и, наде су ми се испуниле,

*) Види: „Црква Св. Ђорђа на Опленцу”, задужбина и маузолеј Карађорђевића, Београд 1935.

2) Одбор је био: Јован Томић, директор Народне Библиотеке, Милоје Васић, професор, и Илија Ђукановић, државни саветник.

Хвала још једном нека је свима од оданог скромног радника, па до архитекте и одборника.”

Тада је раздата заслужнима и медаља споменица освећења — од белог метала, округла, на једној страни слика задужбине у рељефу, а на једној натпис.

Краљ Петар I Велики, Ослободилац, за време закуске у подне истог дана (десно од њега Престолонаследник Александар, лево од њега Љуба Јовановић министар просвете и цркв. послова, док преко пута митрополит Димитрије, а десно од њега Добра Ружић и т. д.) одржао је овај говор:

„Браћо,

Завет, са којом сам се пре десетину година вратио у своју Отаџбину, ево ми се данас испунио,

Окружен пријатељима и вредним помагачима у овоме послу, усред мога верног народа, Ја се могу данас, Божјом милошћу, поклонити сенима мојих драгих покојника, који ће сад почивати под сводовима овог Господњег храма, сви заједно око родитеља *Карађорђа*.

На заранку свога живота ову Своју задужбину Ја поверавам своје породи и своје народу.

Моји Срби и моји потомци присно и неразлучно скопчани, нека се у њој крепе вером у Бога, и нека у тој вери налазе снаге за нове напоре за добро Србије и Српства.

То је аманет, који Краљ оставља васколикој српској деци.

Освећење ове цркве пало је у тешка времена. Али ће од овога дана бити још један храм више у нашој земљи, из кога ће се уздизати молитва за праведну српску ствар.

Дижем чашу молећи се Свевишњем за покој душе мојих покојника и, за срећу сваком брату Србину”.

Опленац за време Балканских Ратова 1912./13. и 1913. год., као и за време Светског Рата 1914. и 1915. год. био је у фази одржавања грађевине.

Краљ Петар I Велики Ослободилац отпутовао је у Врање у почетку као Врховни Командант, а доцније кад је предао власт, на лечење. Али, кад је Србија 1915. год. била заузета, тада је Аустроугарска много цркву оштетила; скинули су бакарни покривач са цркве, однели звона, оскрнавили крипте и тако даље.

Краљевина Југославија када је створена 1. децембра 1918. год. после Светског Рата, тада је Краљ Петар I Велики Ослободилац одмах помишљао на обнову цркве на Опленцу. Али, није доживео да види своју задужбину довршену — умро је 16 августа 1921. год. у вили на Топчидерском Брду и, оставио у аманет сину Витешком Краљу Александру I Ујединитељу: да задужбину, цркву на Опленцу доврши.

Витешки Краљ Александар I Ујединитељ по смрти Краља Петра I Великог Ослободиоца обновио је Опленца: наместио громобран, покрио цркву поново бакром са позлаћеним ребрима на кубетима, оправео прозоре, звона набавио из Француске и унутра цркву украсио

стакленим мозаиком, преуредио крипте и у њих сместио посмртне остатке Династије Карађорђевића: Војда Карађорђа као оснивача династије и Краља Петра I Великог Ослободиоца као ктитора задужбине ставио је горе у цркви — у јужну и северну певницу.

Пројект је био: да се на мермерним стубовима при улазу у цркву урежу имена носилаца ордена Карађорђевог Звезде с мачевима (по рангу ордена).

Опленац је поново освећен 9. септембра 1930. год., кад су све крипте попуњене и, кад су старе заставе (61) славне Српске Војске постављене у нарочите декоративне обруче на стубовима, пошто су Југословенској Војсци раздате нове заставе 6. септембра 1930. год. на Бањичком Пољу (Београд).

Витешки Краљ Александар I Ујединитељ приликом раздавања југословенских пуковских застава на Бањици 6. септембра 1930. год. упутио је војсци ове речи:

„Јунаци,

Од овог тренутка наше старе славом увенчане заставе припадају нашој светлој националној историји. Под тим заставама су наши прослављени пукови кроз дуге ратове летели из боја у бој, са фронта на фронт, из победе, у победу, кроз најжешће буре из најтеже патње ка највећој војничкој слави.

Њиховим копљима обележене су границе Краљевине Југославије, из њихових бојних набора завејао је снажно и за увек завладао дух националног ослобођења и уједињења.

Мушким срцем и са дубоком поштом и љубављу свијмо, јунаци, наше старе заставе славе, оне су најсјајније испуниле свој завет.

Нека нове заставе, које вам предајем, буду од сада света знамења наших пукоза, знак јуначког зборишта и залага наше војничке части.

Са вером у Бога, за Краља и Отаџбину, уприте у најтежим часовима своје погледе у њих; њима дугујете последњи дах и последњу кап крви своје. Уздигните их високо и браните их јуначки као светињу, као част своју, у њима је Краљ и Отаџбина, над њима су сени палих витезова и победника.

Са том заповешћу и вером Мојом у ваше јуначко срце, нека ваше пукове под новим заставама, са Божјом помоћу, вазда прати јуначка срећа и слава.

„Живели јунаци!”

III — *Каква изгледа црква Св. Ђорђа на Ојленцу, и, њен кратак опис:*

Црква Св. Ђорђа, маузолеј Династије Карађорђевића, налази се на самоме врху Опленца са кога је видик на стотине километара. Она има 4 фасаде:

— западна, главна израђена најдекоративније, на којој је главни и једини улаз у цркву са пространим степеницама и са малим одморником.

На средини фасаде је простран монументални портал завршен полукругом у коме је икона Св. Ђорђа, коме је посвећен маузолеј (задужбина).

Са стране улаза су стубови мермерни, као што је и цела црква (венчачки), на којима има „у знак признања и захвалности Најхрабријима међу храбрима-носиоцима ордена Карађорђевог Звезде с мачевима („Закон чл. 2 од 1937”) да се упишу имена одликаних лица.”

— јужна, где су мали прозори,

— северна, где су као и јужна лепо стубићи у дводелним прозорима украшеним орнаментима,

— источна, симетрична западној, која има олтарску апсиду.

Црква Св. Ђорђа има централно кубе, са 4 мања околу, на чијем обиму је мозаички натпис: „Пути твоји Госјоди скажи мње и ставам твојим научимја. Настави ме на истину твоју и научи ме јако ти јеси сјас мој и тебје терјих вес ден”.

Црква има облик централан и крстообразан са нартексом, 3 апсиде и 5 кубета, чија унутрашњост има:

1. — *унутрашњост храма*, где су гробови:

— Карађорђе 1762—1817 и, Петар I, — 1844—1921.

Више гробова су кандила од бронзе.

У храму су апсиде са по 2 стуба од карарског мермера, стабла из 3 комада:

— заставе ратне намештене на бронзани декоративни обруч притврђен на стаблима стубова северне и јужне апсиде,

— иконостас у византиском стилу са дверима и вратима обложеним сребром и шарама од Охрида до Суботице,

— полилеј и кандила, где над гробом Карађорђа виси орден Карађорђевог Звезде с мачевима,

— Краљев престо уз западни зид јужнога крака,

— пулт за свеће и сто за књигу у дрворезу при улазу уз главна врата,

— хор на који се улази лево од улаза.

Мозаик храма чини реткост уметности и прелази Рим, Цариград, Равену, Венецију, Сицилију по величини простора.

У њему су:

Пантократор (Сведржитељ: Исус Христос) у главном кубету,

Ширшија (Св. Богородица у молећем ставу) у олтарској ниши.

Еухаристија (Христово причешће апостола) у олтарској ниши, а испод ње „тајна светог причешћа”,

Свети Бојослови у олтару,

Велики архистратези у северној апсиди, док су на ступцима који држе велико кубе: Св. Сава, Св. Симеон (Стеван Немања), а дуж 4 главна стуба престављен је цео живот Св. Саве у 24 слике,

Свети Арханђел Михаило на улазу у Крипту, док су више хора: *Успјење Богородице, силазак Св. Духа на апостоле и свадба у Кани*,

Свети Ђорђе у целој западној краку цркве испод хора,

www.unilib.rs Галерија владара српских средњовековних:

— *Стеван Немања* (Св. Симеон), *Стеван Првовенчани*, *Стеван Радослав*, *Стеван Владислав* муж краљице Јелене Анжујске, *Велики Краљ Урош*, *краљ Драгутин*, *краљ Милутин*, *Стеван Дечански*, *Цар Душан*, *цар Урош*, сви они у јужној апсиди стоје на јастуцима украшеним двоглавим орловима,

— *Кнез Лазар*, *деспот Стеван Лазаревић*, *деспот Ђурђе Бранковић*.

Изнад краљева и царева налазе се мозаичке слике из живота Исуса Христа.

Ктигорска слика захвата цео јужни зид западнога црквенога крака:

— Богородица с Исусом Христом на престолу окренута десно, којој Св. Ђурђе приводи Краља Петра I Великог Ослободиоца држећи га за десну руку.

Унутрашњост храма сва је покривена по византиском начину сликања саркалних грађевина живописом. Можда одвећ великим бројем, да се нестручњак сав занесе.

2. — *унутрашњост крипте*, која је обложена мозаиком, у којој су гробови:

Витешки Краљ Александар I Ујединитељ рођен на Цетињу 17-XII-1888, погинуо 9-X-1934, у Марсељу (Француска), сахрањен 18-X-1934 год.

Кнез Арсен Карађорђевић, отац Кнеза — Намесника Павла, а син Кнеза Александра Карађорђевића, рођен 4 априла 1859 год. у Темишвару, умро у Паризу 19-X-1938, а сахрањен 23-X-1938 год.

Марица мати Карађорђева умрла 1809.

Јелена супруга Карађорђа рођена 1772 год., умрла 28-I-1842 год.

Александар кнез, отац Краља Петра I Великог Ослободиоца и кнеза Арсена, рођен 29-IX-1806 а умро 21-IV-1885 год.

Персида супруга кнеза Александра а кћи Јеврема сина војводе Јакова Ненадовића рођена 2-II-1813 а умрла 29-III-1873 год. у Бечу.

Зорка мати Витешког Краља Александра I Ујединитеља а супруга Краља Петра I Великог Ослободиоца, рођена на Цетињу 11-XI-1864 а умрла 4-III-1890 год.,

Клеопатра кћи кнеза Александра, рођена 14-XI-1835 а умрла 30-VI-1855 год.,

Алексије син кнеза Александра рођен 1835 а умро 1840 год.,

Јелена кћи кнеза Александра рођена 15-X-1846 а умрла 14-VII-1867 год.,

Андреја син кнеза Александра рођен 18-XI-1848 а умро 15-V-1864 год.

Светозар син кнеза Александра рођен 15-XII-1841 а умро 5-III-1847 год.

Јелисавета кћи кнеза Александра рођена 10-IX-1851 а умрла 24-VI-1852 год.,

Ђурђе син кнеза Александра рођен 29-XII-1856 а умро 12-XII-1888 год.,

Милена кћи Краља Петра I Великог Ослободиоца рођена 14-IV-1836 а умрла 10-XII-1887 године.,

Андреја син Краља Петра I Великог Ослободиоца рођен 25-II-1890 а умро 19-III-1890 године.

Унутрашњост крипте има у источној ниши капелу и у њој све потребе за богослужење.

Двери и врата на иконостасу су од ораховине и липовине на којима су позлаћени мотиви српске средњовековне уметности.

Над гробовима постављена су кандила од бронзе у византиском стилу.*

ЗАВРШЕТАК:

Топола с Ойленцем ма како посматрана има свога чара и значаја:

— било као збег, када су Србију бегови под криву сабљу стављали и на колац патриоте Србе набијали,

— било као место рођења Оца Отаџбине, бесмртног Војда Карађорђа, кога је чак и Наполеон I највећи војсковођа света ценио и издизао,

— било као маузолеј, где су покопани Краљ Петар I Велики Ослободилац и Витешки Краљ Александар I Ујединитељ,

— било као уметничко место, где је у византиском стилу са најлешим и по простору највећим у свету мозаиком подигнута црква,

— било као туристичко место где нас поред задовољства у околини свако место потсећа на некакву славу, величину и знаменитост,

Топола с Опленцем... јесте и остаје жарите патриотизма, пред којим путнице стани... Размисли и, знај: да у њој лежи *Отац Краљевине Југославије* — Вожд Карађорђе, *крај Унука* и *крај Праунука*.

„На колена ниче! Ту леже Вечни, што својим срцем и духом пробудише мртве.

Ту су југословенске лавре и олтари, Путнице, њиховим светим сјајем се озари, И чело своје приклони и, дај завет:

„Чуваћу Југославију!“**

*) Види: „Црква Св. Ђурђа на Опленцу“, Београд 1935.

**) Види: Алекса Шантић — „На старим огњишћима“, Сарајево 1920., Д. Ј. Филиповић — „Моравске даворије“, Београд 1930., А. Чичић — „С Вардара на Сочу“, Београд 1935.

Жив.

Шумадија у пролеће

Зими природа је строга, понекад и немилосрдна према нама. Рекло би се да она тада сву своју стваралачку моћ употребљава само на то, да људима и свему што живи у њеном широком наручју нанесе што више патње и бола. Под зимским вихором се савијају и ломе оголене гране дрвета на зимској цичи, смрзавају се и гину незаштићене животиње, ишчезавају, као да у њима никад и није било живота, нејаке биљке, а људи са страхом провирују из својих склоништа.

Намучени дугом зимом, људи већ почну и да сумњају у доброту природе, скоро престају да верују да она може да не буде опора и строга као зими. И баш тада, кад је њихово стрпљење на измаку, а њихов скептицизам у природу учвршћен, природа, у једном призору неупоредиве лепоте, пружа и дарује људима пролеће.

Прво нам из даљине допре само животворни дах пролећа и његов скори долазак нам најави лаки и разиграни поветарац, а затим се и само пролеће појави, у победоносном и сигурном ходу, расипајући на све стране лепоту и светлост, та своја главна обележја. Под његовим зрачењем све ствари постају светлије и лепше. Оно улепша и оживи суморна градска предграђа, унесе ведрину у монотони живот паланке, исуши блатњаве сеоске путеве и голо жбуње крај њих одене у цвеће, а зимом осиромашене шуме и поља покрије бујним зеленилом и испуни песмом птица.

Кад пролеће као годишње доба стваралаштва и обнављања природе свуда тако моћно одише лепотом и бива праћено одушевљењем и радошћу, како ли тек мора бити узвишена лепота његовог буђења и рађања у Шумадији, тој нашој покрајини Богом обдареној свим красотата и плодностима.

У Шумадији пролеће се најпре буди кроз њене шуме. Оне су први весници шумадијског пролећа. Зима их покрије огромним снежним теретом, који оне подносе стрпљиво и без роптања. Та њихова снажно бела одећа је тако мирна и уједначена да изгледа као да је испод ње живот изумро, као да је престало свако животно струјање у утроби планинској. То је зимски сан шума шумадијских, из којег их буди пролеће. Буђење је постепено и матерински нежно. Пролеће прво лагано, својим дахом, отопи са њих снегову и слије воду на оранице у подножју. Ослобођене снежних сметова шуме одахну и почну да удишу пуним грудима благу пролетњу свежину. Тад настаје у њима убрзано струјање сокова, од чега забрекну стабла и гране шумског дрвећа и нађу одушку у пупљењу и листању. Листање је, као први ход детета, под нежном бригом пролећа. Оно бди над њим, дајући му час благост свога сунца, час полет свога ветра или

свежину своје плахе кише. Тако се на гранама храстова, букава и другог шумског дрвећа ствара од оних прво нежних, бледо зелених листића богато и густо зеленило, које ће, све до нове зиме, бити у покрету и преперењу и на тај начин одати хвалу пролећу — свом неуморном ствараоцу.

Те шуме, оденуте у немирно зеленило, претстављају главну црту lika Шумадије, по њима је она и своје име добила. Данас су шумама покривене само њене планине, које у виду дугих зелених венаца опасују Шумадију и са својих висина ћутљиво бдију над њеном плодном земљом. А у прошлости, не тако далекој, шуме су је целу покривале и она је пружала слику правога мора сачињеног од зелених китњастих грана. То море усталасаног зеленила скривало је тада у себи живот хајдука и устанака — тих неустрашивих бораца против турских зулума над поробљеним српским народом. Хајдуци — хероји народни, не могући да поднесу јарам турски, у рано пролеће, о Ђурђев дану, чим олиста шума, напуштале су своје домове и са примитивном пушком о рамену одлазиле у шуму, да се из ње свете непријатељу за недела његова. Под немим и сигурним окриљем тих шума изведена је организација првог народног устанка и из њих је планула прва пушка која је најавила рађање слободе српске.

Ову Шумадију, земљу недогледних шума, сагледао је, пре нешто више од сто година, велики француски песник и државник славни Ламартин. На повратку са пута по далеком истоку нашао се у мору шумадијских шума и био дубоко инспирисан њиховом питомом лепотом. У свом путопису, у низу блиставих редова, у којима је тако пророчански проникнуто и срећна будућност нашег целог народа, Ламартин је овековечио Шумадију.

Дуге дане хода, како пише Ламартин, пролазио је кроз величанствену самоћу, а ако ма где гледао само је видело једнолику и тамну устрепталост храстова лишћа, које је покривало и долине и планине, прави океан лишћа, из којег не избија шиљати врх минарета, ни црквеног звоника.

Срби су, износи даље у свом делу Ламартин, налазили заклон иза стабла ових храстова, њихове шуме биле су им тврђаве, свако од ових дрвета представља за њих једног ратног друга и они их воле као браћу. У Србији дрвета и људи су пријатељи.

Зато планински венци данашње Шумадије — варошки углађена Авала, благи Космај, питома и топла Букуља, нешто сетан Венчац и горостасни Рудник, на којима се још једино очувала њена шума, својим замагљеним плаветилом, пуним лепоте и мистерије, представљају живе, вечне споменике у славу оне историје

www.unk.rs Шумадије — мајке хајдучке и колевке слободе наше.

И поља шумадијска, добро заливена отапањем снегова, под благим сунцем пролећа одишу једним новим, бујним животом. На страним ливадама таласа се већ свеже зелена трава, она приметно израста и њено зеленило је увек ишарано другим цвећем, час црвеним булкама, час белим радама. У њој се скрива читав распевани свет инсеката, који наизменично смењују своје веселе арије. У то зелено распевано царство, једног раног јутра, изненада продреће снажни косачи и немилосрдно ће размахивати својим оштрим косама. За трен ока они претворе зелену цветну ливаду у суморно покошено поље, натеравши у панично бегство све оне њене мале доскора безбрижне становнике. Али ускоро, тек што се сакупи сасушено сено, а ливада наново зазелени бујном травом, и из ње се опет разлегне песма оних каприциозних и непобедивих веселјака.

Њиве шумадијске су као извори неисцрпне у давању плодова. Зрно пшенично с јесени у земљу бачено, у њеној утроби, као дете у матери, започне живот, храњено њеним соковима и загревано њеном топлотом. Пролеће скине са њега снежне сокове и омогући му несметано растење. И тако од оног зрневаља, баченог руком сејача, у пролеће постане жито зелено, чије нежне стабљике јачају, уобличавају се, да ускоро из њих избије и класје пуно плодова, које земља шумадијска стотруко узврћа за оно што је у себе примила. Кукурузи су у почетку бојажљиви и рекло би се да страхују и од пролетњег ветра, који се игра њиховим лаким и прозирним лишћем, једва уздигнутим изнад земље. Али се они нагло гранају и снаже, зеленило њиховога лишћа постаје све изразитије и наједном, нарочито после киша, претварају се у праву шуму, која се опире и пркоси и најјачем ветру.

Шумадија је и земља воћњака. Њиховим плодовима шумадијски сељак се заслађује у дугој и опорној зими. Тек што гране пролеће а ови воћњаци својим белим цветањем најаве нове бербе плодова. Тада изгледају као прави вртови, из којих се надалеко шире и развијају опори мириси. Та цветна белина воћњака је краткотрајна, разнесе је, као пахуље снежне, први налет пролетњег ветра и открије под њом зачете плодове, који за даље развијање, уместо оне ишчезле белине, налазе заштиту у зеленилу грана. Неки од тих плодова сазру још на пролетњем сунцу. Како је око пријатно изненађено кад немиран ветар, покрећући лишће, открије њихово зрело руменило. У китама начичкани по гранама ти зрели плодови су крај једног стваралачког дела, које се у целом свом току, у целом свом стварању увек одликовало лепотом: То

дело било је започето у нежном цветању; настављено у бујном листању и најзад окончано у руменом сазревању.

Цело пространство Шумадије само је оквир у коме њен човек — шумадијски сељак развија своју неуморну и неисцрпну активност. Свуда: у шуми, у пољу, на њиви и реци, на целом пространом тлу Шумадије опажа се траг његовог рада, печат његових снажних руку што незнају за одмор. Он је у сталном додиру са мајком земљом и као да из ње црпи своју животност, као да му она надахује ону непресушну виталност којом одише цео његов живот од раног детињства до позне старости. Шумадијски сељак још као нејако дете види рад својих старијих, постепено им се примиче и једног дана нађе се у раду сврстан са њима. На тај начин се овде врши смена старијих и млађих, на раду, без предаха и зато фаланга шумадијских радника, као нека река, не зна за застој и остаје вечно млада и живахна.

Смењују се генерације, старији измичу пред млађима и задовољни уступају им своја места, преносећи на њих, као свети аманет, безграничну љубав према земљи. Као што столетни храст шуме шумадијске, погођен громом или оборен олујом, не оставља празно место за собом, него читава група његових потомака, удружујући своја млада стабла и зеленило, одмах му попуне место, тако и шумадијски сељак, одлазећи на вечни починак, увек бива замењен у млађима чије удружене мишице накнаде изгубљено искуство старијега.

Као што у животу њене шуме имамо вечно зеленило, које стара дрвета предају младима и пре него што положи на земљу своја дотрајала стабла, тако и у животу Шумадије — од Вождових и Милошевих устаника, преко оних њених првих неустраних бораца за слободу и независност српску, преко свих оних хероја које је она дала у доцнијим ослободилачким ратовима, до њених данашњих становника — смењивали се људи, низале се генерације али њен човек остао је увек исти — трудољубив и родољубив.

Познати Шумадију значи завоleti је, видети њену питому лепоту значи одушевити се њом и зажалити на расанку са њом. Оно што се буди у осетљивости сваког путника, кад пуна срца и очију оставља живописни шумадијски пејзаж, песнички је изразио још пре сто година генијални Ламартин у ових неколико редова:

„Путник не може без жаљења и благослова да напусти те неизмерне девичанске шуме, те планине, долине и реке које као да извиру из руку творчевих и везују снажну младост земље са младошћу једног народа.”

Љубомир Ж. Јевшић

Три виђења Свете Петке

— Фрагменти хронике једне београдске породице —

— Наставак —

ДРУГО ВИЂЕЊЕ

Прође од пропасти Карађорђеве Србије педесет година...

Како је Београд изгледао другачији но данас, оне страшне и сада тако далеке 1862 године, у време бомбардовања вароши, пуне џамија, текија, башта и доксата, оне старе оријенталске вароши, рушене топовима Турака из хиљадугодишње тврђаве, коју су Срби, а и други становници београдских махала, Грци, Цинцари и Јевреји, само по злу памтили и запамтили.

Тамо где се баш сада издиже са београдске стране циновско дело модерне технике — мост Краља Александра Ујединитеља, на том истом месту, у та тешка и бурна времена ширио се пространи турски хан звани „Лиман“, са својим хладовитим доксатима, који су се надносили над самим таласима брзе Саве. Више њега уз обалу било је мало пристаниште, које је служило за истовар лађа и ђемија, кајки и беговских дереглија. Тим бродовима, тераним веслима или једрима, а и снагом људске вуче, довозило се из центра Босне и већих места на Дрини разна роба: гвожђе, суве и сирове коже, масло, мед, лој, суве шљиве, пекмез, луч и дуван. Бродови су се ту дуже времена задржавали до расподаје донесеног товара — на „топан“ (на велико), јер продавати на „крчму“ (на мало) био би „резил“, — а одавде носили за Босну од београдских трговаца еспап, кога тамо није било. У хану, свуда дуж зидова, пружали су се меки и удобни миндерлуци, пространа шиљтета, по којима су скрштених ногу по источњачки седели босански бегови, спахије и трговци.

У једном углу хана висила је једна већа од мешине, кеса пуна стриженог дувана, а више кесе множина дрвених чибука. Сваки нови гост који споља дође, узимао је чибук, пунио лулу, прилазио огњишту и жишком дуван палио и ћутећи седао на мека шиљтета, изувао своје јеменије, подасе ноге подавијао, и гледајући замишљено дању у увек зелене таласе Саве, а ноћу у често сјајном месечином обасјане зелене пречанске равнице пушећи срка из филдана кајмакли горку каву, да се

то сркање на далеко чуло. После кафе и чибука узимао би гост своје „мерџан“ жуте бројанице и пуштајући зрно по зрно тихо егленисао са осталима.

У хану, на средини беше као огњиште повелики мангал, увек пун жара дрвеног ћумура за кување кафе и подгревање јела. У тенџери овчетина са пилавом у лоју огрезла; у саханима јанија или капама, а у „тави“ шкембићи са цревцима. Мешаног теста беше пуна синија: пењерлија и симита, а за госте мусафире у тасовима разни бурек; за мезелук беху још и сушене такуше. А ту је било још и више џезви за кување кафе, која се служила поред „слатког“, као и данас што је обичај.

У том хану берберин је свој посао обављао, млађима дотерујући браде и бркове, а старијима бријући темена и остављао само дуги перчин, кога би после око темена испод чалме обавијао.

У другом крају хана, у неком буџаку, док је дан, виђаше се и по неки ашик дели-момче, са затуреним на потиљак крмез-фесом, пун севдаха, уздишући уз лако куцање седефли тамбурице.

Такав би живот био у хану преко дана, миран и озбиљан, у ћутању, премишљању, уз филдана кафе и дугачког вишњевог чибука, док не би пао сутон. А када би време вечерњег акшама настало, чуо би се глас мујезина, са оближњег минарета, који би почео да извија меланхолично своју молитву у име свих праведних у славу свеца Мухамеда: „Ел Алах, ил Алах!“ Тада би настао свети тренутак вечерње молитве, јаџије: сви Мухамеданци окрећу се истоку, клече на својим сиџдетима, клањају и шапућу сваки за се: „Алах-Екбер-ил Алах екбер, Мухамед ве...“

После тога, у хану и на лађама, будило би се весеље и палило оно бесно оријенталско оргијање, као да их је неки пусти мерак и дерт распињао, нарочито оне осионе босанске бегове, шенлучући све до првих петла, до сабах-зоре, уз шаркију праћену звоником даирама и уз песму севдалиску: „Што но ми се Травник замаглио...“, или оно: „Ој девојко, мој будимски везире, ил' си феникс ил' рајска кумрија!...“. Ту би се нашао и по која го-

лотрба чочекиња, као ченгија изводила игре, тресући трбухом, грудима или вратом, врискала свом силином ону чапкун-песму: „Аман јанди” или „Ил ме љуби или крши ил остави”...

То у хану, а на лађама, на задњем крају удешен беше један кутак украшен према богатству власника, застрвен филимима, сицадетима, пун јастука, мусандера и сеџија. Од акшама ту се певало, свирало, играло; шаркија се није испуштала. Подвијених ногу у седећем ставу, зорли бег је лумповао, са малим стручком рузмарина за десним ухом закићеним. Из чокања пијуцкао је у дугим размацима по гутљај љуте, а да би више жеђи имао, умакао би мокар прст у сланик поред себе и лизнуо га. Што је дуже лизао со, у толико је више пио, и од силног дерта, беса догађало би се, да би онако у заносу скочио, и у сред пуне-пунцате тепсије слатке баклаве, превливане медом, за госте припремљене, сео!

Уз сами хан, крај обале дизала се прастара џамија од тврдог камена гранита, са вратницама и капцима на прозорима од кована гвожђа. Зидана је још у време првих турских најезда на наше крајеве, и била са високим и тешким минаретом, са кога је музејин свакога дана призивао свога пророка, са оно вечито „Алах екбер”, а доле у џамији, имам клањао и свецу се молио, док су остали Мухамеданци пред њим понављали свете речи свога имама: „Лаилахе-иллаллах-хак-Мухамед-рес-улуллах.”

У то време у варош беху поред ове на Лиману још виђеније и веће џамије, тако: Шарена џамија на месту бивше кафане „Пролеће” (преко пута парка и зграде Џокеј-клуба); Барјак-џамија, на чије минаре се свакога петка истицао зелени барјак свеца Мухамеда (она једина и данас још постоји и служи правовернима); Синцирли-џамија у Душановој улици, на месту где је данас парно купатило, имала је око свога минарета многе окачене синцире, о којима су висила повећа кандила, горећи по целу ноћ; а била је и једна овећа испод самог данашњег позоришта. Била је још једна врло велика која се налазила изван вароши и њених одбранбених шанчева и капија. То је позната Батал-џамија, која је служила правовернима само до првог ослобођења Београда од стране Карађорђа 1806 године, јер док су Срби опсађивали варош, они су јако оштетили ту џамију. Тако, били су порушили минаре и неке спољне зидове, али средњи свод нису могли никако срушити, јер је била веома солидно зидана. Од тога доба Турци, и ако су се вратили у Београд, нису је хтели више обнављати и тако је остала до седамдесетих година прошлога века „батаљена” и запуштена, да су је сами Турци најзад назвали „Батал-џамија”. Сада је на њеном месту Народна Скупштина.

Од џамије на Лиману, о којој ће бити доста речи у овој приповести, па до баре Вене-

ције, пружао се низ старих и влажних, већих и мањих турских кућерака, у којима је становала босанска и херцеговачка сиротиња, која је служила око истовара беговских лађа, ђемија. Било је ту пуно сокачића, тесних, уских, без калдрме, са пуно џомби, зараслих у коров и трње. Са сокака видели су се само празни, голи зидови са капијом или капиџиком, а прозори, без стакла, излепљени већином пенџерли-хартијом беху авлији окренути. Беше ту и по нека боља кућа, у којој су становале имућније породице, исто тако досељене из босанских даљњих места. То су биле бондрук-зграде; на горњем кату били су мали пенџери са мушебаком (решетком), да се не би која када са сокака угледала. Ту живот була био је много скучен, више него робски, јер везе са спољним светом није било. Готово никад нико од жена из кућа није излазио, а мушкарац гост још мање у њих улазио. По набавке у чаршију ишле су обично старе жене из других махала. Млађи женски свет прелазио је из куће у кућу само на задња баштенска врата, и тако прелазио до суседа. Баште су им биле пуне цвећа, воћа и зелене, свеже траве. То је за њих био сав живот: муж, кућа и то мало скучене природе. А и сами људи водили су рачуна о томе да не виде туђе жене. Свака муслиманска кућа имала је свој омањи амамџик, и када домаћин дође кући да изврши прање верског авдеса, и види пред вратима амамџика или одаје своје жене туђе женске нануле или папуче, он се одмах враћао своје, мушком одељењу зато што је видео да су ту туђе жене.

На тим кућама бољих Турака капије су биле изнутра увек дрветом замандаљене и увек затворене. На спољној страни са улице био је гвозден звекир разног, често и фантастичног облика, којим је морало да се чукне, па да му се отвори прозорче. Мало даље од савске обале, беше једна повећа текија са повише камених турбета (надгробних споменика), чији турбан-сарук зелено обојен беше. Пред мошејом био је повећи шедрван, увек пун воде, потребан за узимање дневног авдеса.

Од ђумрука па поред Лимана, до Мале пијаце, (Београдска Задруга) пружао се дуги џомбасти кривудаџи сокак, звани „Савска Чаршија”: дућан до дућана, и по која кућа на бој, а доле магазе, слабе грађе, без стаклених врата и прозора, него са капцима увек отвореним — ћепенцима. И лети и зими грејало се крај мангала, поред газде момци, а и саме муштерије. За углед робу изношаху на клупе пред дућан, а на врата и прозоре вешаху што се више могло. У овој чаршији продавао се груби еспап, као гвожђарија, лончарија, стакларија, дрвенарија и ужарија. Такве радње беху до Лимана; а одатле, до Мале Пијаце, беху радње за сељаке и њихове домаће потребе. Ту се продавао катран, суво воће, со, дрво, коже, сирове и сухе, сува храна за

људе ни стоку, па чак и жива стока. А ту су биле и чаругије-опанчари.

Абаџије, главни израђивачи одеће за народ, имађаху засебну чаршију, у својој, званој „Абаџијској чаршији“. Она је била у данашњој улици Краљице Наталије. Тако исто и баруџије имађаху своју „Фишекли-чаршију“, данас у Краља Александра улици. Цигани ковачи имали су своју циганску малу у данашњој Скадарлији.

Горе у вароши, од Саборне цркве до улице Узун-Миркове, беше „Главна чаршија“. Ту беху стоваришта боље фине робе; болтаџинице са тканинама од свиле и памука, колонијалне и бакалске робе; ту беху и кожари, сарачи, ситничари и галантеристе. Од Узун-Миркове улице па доле до Зерека, беху саме терзије, а даље још ниже ка Дунаву кондурџије (обућари).

У ову, Главну чаршију, долазили су и најбогатији и најугледнији Турци из града. Често су из тврђаве долазиле пашине хануме и остале жене војних старешина. На два три повелика старовремска „фијакера“ који су изнутра тамним завесама застрвени били, возале су се те велике госпође по Савској и по Главној чаршији, да тако прегледају изложену робу и по што шта купе. Поред кола са обе стране јахали су по три Евнуха у шареним хаљинама и високим капама, на богато опремљеним коњима. Када би буле кроз прозоре својих кола, пред каквим дућаном, лепе ствари угледале, куцнуле би изнутра у колске прозоре, кола би одмах стала и оне би Евнуху, који је до кочијаша седео и који је по мало и српски говорио, наређивале да трговац потребну робу изнесе, и Евнух би у кола додавао кадунама парче по парче робе да изабере, а затим би Евнух робу враћао и узето плаћао.

Иначе, у оно време већином се пешке улицама ишло; коњским колима ретко се возило, и то само на даља путовања, под арњевима. За терете је била воловска запрега, а фијакера беше само неколико за господске куће. Улицама не беху тротоари, ишло се средином сокака. Саобраћај колски беше редак и лаган. Шетње тада не беху уобичајене, али када би који домаћин са породицом улицама пролазио, он би увек сав озбиљан напред грабио, а женске мало за њим заостајале, да не би поред њега ишле, и то само зато да се свима покаже и истакне његово домаћинско старешинство и мушко достојанство.

У то време у Београду нису биле праве и удобне кафане, на видним и истакнутим местима, удешене по европски. Било их је само неколико малених, готово скривених, у које непознатом човеку није било лако ући. Оне су биле више за скуп људи ради трговине и договора трговачких; ту се пазаривало, продавало и куповало, разуме се „на велико“; иначе ту се само кафа пила и пред подне по који гутљај анасонлије или горке пелењаче.

Са првим мраком сви би се гости разишли и кафане се затварале.

Кафане по „европски“ биле су свега две-три: Старо Здање, звано „Код Јелена“, преко од Саборне Цркве, а друга код „Круне“, зграда која је данас Поглаварство Града Београда. У обадвема одржавале су се свадбе и балови за господски свет; на њих је чак лично и Књаз Михаило долазио, а били су то и хотели за странце.

Турци су имали за себе своје кафанице на виднијим местима, са „ћошкама“ (нека врста веранде), где су могли слободно ћефлејисати и рахат пролазнике загледати, а и по неког од Срба зачикавати. У саме центру Београда бејаше и једна боља турска кафана, али као све и она је била мала. Налазила се у данашњој Узун-Мирковој улици, до куће Томе Вучића, недалеко од данашњег хотела „Српски Краљ“. Та улица у то доба беше једна од најглавнијих по промету, главна „Цада“ Цариградског друма од тврђаве до излаза из вароши. Кафана се звала „Код Гушанца“. Ту је био свакодневни скуп бољег турског грађанства: Ерлија, забита и војних градских старешина и чиновника.

Пред овом кафаном беше један покривени доклат — диванана украшена шилтетима и јастуцима. Ту су седеле богате Ерлије, прекрштених ногу и пушили дугачке чибукке ћилибаром ишаране или кроз стаклене биљур-наргиље, срчући кајмакли-каву из филцана у срмали зарфовима. И понеки би често тркнуо кришом у задње сопче, да с ногу гутне коју љуту, анасонлију или пелен-горку, а затим би опет сео и од дуга времена неку хазардну игру играо.

Том улицом врло често јурио је на бесноме хату суруџија са троструком камџијом у руци, шибајући и десно и лево, да би свету сакупљеном на улици задавао страх, те да би му учинили места. Док је пролазио улицом викао је често: „Чок јаша падиша...“ да би себе што више званичним представио код масе, а и дао на знање да је он један од пашиних курира и да жури за Цариград. И свет би се уплашен и у страху склањао бесноме татарину, који је у највећем трку, вичући, од градске капије, Васином улицом до „Стамбол-Капије“, Теразијама, поред Батал-џамије, фишеклијском чаршијом, све даље јездио, готово непрекидно, и дању и ноћу. Успут беху у већим местима државне станице — мезулане —, где је татарин мењао коња и одлазио одмах журно даље. Спавао би највише 2 до 3 сата у 24, и то наслоњен на своје седло у коме је била поверена му пошта.

Кад смо сад поменули „Стамбол-капију“, треба се сетити да је у то време Београд био заштићен не само тврђавом која је била на самом ушћу Саве у Дунав, већ и низом ровова и природних заклона са сува, тако да је варош била у ствари притешњена — и ко-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

лико браћена толико исто и доминирана са обе стране — војним објектима које су држали Турци. Док је тврђава из тих времена сачувана и данас, овај други појас ровова, бедема и нарочито добро утврђених „капија”, у ствари правих бастијона, давно је порушен и данас му нема више ни трага. Једва се по самој природи терена данас може распознати како је та линија ишла.

Она је полазила од савске обале са почетним местом код Сава-капије, пружала се даље од великих степеница Косанчићевим венцем до Варош-капије, па ишла Обилићевим Венцем до Стамбол-капије, баш где је сада улаз у Васину улицу, између Кнежевог споменика и Народног Позоришта, даље низбрдицом, изнад Скадарске улице до Видин-капије и дунавске обале.

Из града су водила четири пута кроз четири разне капије, кроз које се излазило у четири разна правца Смедереву и Нишу, Шапцу и Видину. Са свима тим градовима турски Београд био је стално у тесној вези, нарочито од времена првог Устанка, јер је стално био у страху и стрепњи од изненадног напада Срба из Шумадије и Поморавља.

Главна капија беше Стамбол-капија, кроз коју је водио пут ка Смедереву, па преко Јагодине, царском џаџом до Ниша и даље до Цариграда. Други пут је водио кроз Варош-капију, Савамалом до Три Кључа, где се спајао са трећим путем из Сава-капије, и одатле Чукарицом уз реку Саву до Шабачког града и даље преко Дрине ишао за Босну. Четврти излаз водио је кроз Видин-капију на обалу Дунава, одакле се дереглијама и лађама низ широку реку поред Смедерева, Ада-кала и даље пловило до тада главне турске тврђаве на Дунаву, до града Видина.

Једини пут, који је био остављен Србима и којим су се Турци слабо служили, био је онај који се одвајао од Стамбол-капије и који је преко Теразија, данашње Славије, Торлака и Трешње водио у срце српског народа, у Шумадију.

Горе поменуемо да нема данас више ни једне капије, јер су их Срби одмах по дефинитивном ослобођењу Београда од Турака, по слову уговора о миру, порушили. Ипак Стамбол-капија — најјача, највећа, најугледнија и ако најстрашнија — остала је последња и у току 1866 порушена је и један део њене камене грађе употребљен за темеље новог Народног Позоришта. Тако је Раковички гранит прво послужио да се на њему истичу копља са отсеченим главама угледних Срба, а доцније да буде темељ храма уметности, просвете и речи српске.

За веће трговачке послове било је неколико великих ханова; то су биле велике зграде са више одељења, за дневно бављење, преноћиште и за склањање кола, стоке и еспаца. Одељења за трговце беху са столовима или

миндерлуцима, а друга само са огњиштем на средини за рабаџије, кочијаше који би крај ватре по целу ноћ преседели, а многи би у својим колима сву ноћ преспавали.

У то време у Београду били су велики ханови ови: „Поливаков хан” у Кнез Михајловој улици, где је данас зграда Првостепеног Суда; други је био „Турски хан”, гда је данас „Хотел Империјал”; трећи је био на Батал-џамији, негде око данашње зграде Народне Скупштине; четврти је био испод старе Државне Штампарије у Поп-Лукиној улици, звани „Далачуров Хан”; пети је био на Малој Пијаци, где је данас хотел „Бристол”, звани „Ковачевића Хан” а доцније „Параносов”. Тај Ковачевић, био је страстан биџерија, имао је снажне, луде коње. Често би појахао коња уз ондашње стрмо брдо, доцније „велике степенице”, од данашње Царинарнице па до „Хотел Национала”. Томе подвигу чудили су се онда и Срби и Турци.

У оно доба прва пијаца беше пред данашњим Универзитетом. Она не беше велика и доцније је преместише на Теразије, између данашње „Москве” и „Касине”. После више година вратили су је на старо место код Универзитета, где је до после рата била.

Остали тадашњи Београд имао је доста тесних, кривудавих сокачића, са неравном и џомбастом калдрмом. У то време фењера је по сокацима само у главним улицама и по чаршијама било. Фењерија је сваке мрачне ноћи кретао у варош, носећи у руци канту гаса и о рамену кратке мердевине. У први сумрак почео би лампе пунити петролеумом, прстом би очистио гарави цилиндар, фитиљ усекнуо и запалио га. Док је трајало гаса у лампи, дотле је лампа горела. Окна на фењеру беху често разбијена од ветра и кише, и чим би ветар дунуо лампа би се угасила, на улици мрак настајао и за то нико није одговарао.

А какву је Београд имао воду за пиће и другу употребу у оно време када је имао свега десет хиљада становника? У кућама ван вароши беху бунари у авлији или башти, а у центру, пошто није било бунара, трговци и занатлије имали су нарочите момке који су доносили воду са оно неколико чесама у вароши, које нису могле подмиривати сву потребу грађана. Навала при точењу на чесама била је доста јака, да су свакодневно, услед чекања на ред, биле честе свађе, туче, лупање судова: тестија, ђугума и бакрача. Сиромашнији сталез трошио је савску и дунавску воду. Њу су доносиле такозване сакаџије на двоколицама. Сака је била једно углављено буре од 3 до 4 акова, и плаћало се грош од саке. Та се вода пила и за прање трошила, а свака кућа је имала још и по једно буре у које се сакупљала кишница.

Пошто се стари Београд налазио на каменој и безводној стени, то су чесме биле снаб-

деване водом старим турским водоводом са булбударских извора и са Екмеклука, али воде ипак није било довољно и лети се много кубурило. Чесма је било свега осам на броју: Чукур-чесма у данашњој Добрачиној улици; Сака-чесма испод Јованове пијаце; Циган-чесма на Дорћолу; једна у Скадарској улици; Тоскина чесма испод данашње Држ. Штампарије у Поп-Лукиној улици; једна код Саборне цркве, уз саму зграду београдског Читалишта; а највећа и најлепша беше Делиска чесма.

Делиска чесма била је на углу данашње Кнез Михаилове улице и Вука Караџића. Она је била на углу једног пространог квадрата, који је обухватао простор од тога угла до угла Кнез Михаилове и Краља Петра улице, даље до угла прекопута Народне Банке и Џокеј-клуба. На томе простору биле су до Карађорђевог ослобођења Београда турски коњаници „делије”. Њихов конак био је на углу Краља Петра и Кнез Михаилове улице; у њега се по ослобођењу уселио Карађорђевић Правитељствени Совет и тај терен звао се Карађорђева башта. Делиска чесма, која је првобитно имала облик једног округлог турбета, била је на самом углу тога простора који је био ограђен високим каменим зидом — каменом из Таш-мајдана — и како је имала чесменске луле са свију страна могли су и делије из њихове баште да точе воду, као и грађани са улице.

Доцније, при првој регулацији Кнез Михаилове и Караџићеве улице, линија имања померена је да би се улице прошириле, и чесма је била остала на средини раскршћа. Служила је и даље као чесма, сада са свију страна грађанима. Доцније још, кад је саобраћај повећан и уведен водовод, онда је та чесма — турбе порушена, а чесма пренета на угао имања данашње Академије Наука. Та је чесма до недавно постојала и увек се звала „Делиска чесма”.

Осма и последња чесма беше на Теразијама пред кафаном „Москва”. Њу је Кнез Милош подигао 1860 год., а која је при регулацији данашњих Теразија пренета у Топчидер. Пре ове чесме, на Теразијама, турски водовод имао је своје цистерне на највишој тачци ондашњег Београда, а то је на Теразијама. Ту је довођена вода у неколико великих земљаних цистерна, и одатле распоређивана за поједине чесме београдске. Те цистерне беху повисоке, уске куле, хват широке и два хвата високе. Оне су се већ тада звале „теразијама”, јер су на неки начин вршиле размеравање и расподелу воде за поједине чесме. То турско име остало је и данас за то место: Теразије, — а било мерило воде!

Али да се вратимо на нашу Сава-махалу. Преко пута од џамије и хана „Лимана”, испод брега који је водио ка Варош Капији, био је ред кућа и магаса са ћепенцима трговаца и занатлија Срба и Хришћана. У једноме од

тих дућанчића, код чувеног Бакал-Мите, скупљали су се угледни Срби, а била је ту и Грка и Цинцара, обично при поласку кућама на ручак и вечеру. Уз анасонлију и горку пеленачу мезетиле су се киселе паприке и разговарало о трговачким пословима. Ту су преко сензала Срби долазили у везу са Турцима из хана „Лимана”, са босанским беговима и београдским Турцима, трговцима „Ерлијама”, јер Србима и Православнима у хан није било дозвољено ући, док их неко отуда нарочито не позове.

Међу осталим трговцима Србима долазио је ту и познати магација, већ у годинама, човек угледан, напредан, нових идеја, за оно време чак довољно и просвећен, мој дед по оцу, чича-Никола Јосифовић, који је становао нешто мало даље, у ондашњој Савској, данашњој Карађорђевој улици.

Улице су у томе крају биле ужасно нечисте, пуне паса и свакојаких отпадака. Међутим, по српским кућама беше узор чистоће. Све је мирисало по одајама на босиљак и суво воће. Свака авлија била је ограђена високим зидом, јаком дрвеном капијом; у авлији беху баште пуне цвећа, а нарочито шимшира и бршљана.

Кућа мога деде, као и свих осталих бољих газда беше „на бој” сазидана, лаког грађом, од бондрука, чатме. Доњи кат, приземље, био је за дневно становање, а горе на спрату собе су одржаване врло чисто и уредно, увек спремне за госте и велике празнике. Када се горе дође, обућа се пред собна врата изује и у собу се тихо, у чарапама улазило. Патос по собама био је жут као лимун, застрвен сицадетима најлепших шара, а око зидова били су ниски миндерлуци са вуненим шиљтетима, покривени ћилимима дивних боја; уза зид су били наслоњени вунени јастуци од црвене чоке. Собе беху бело окречене; таванице од бледо жутог небојеног дрвета, вештом руком копаничара урезане; на прозорима од „ћерчели” или „саде” платна завесе, окачене на дрвеној танкој шипци, на чијим крајевима биле су златом вараклајсане дрвене лопте.

У ћошковима соба били су дрвени небојени долапи, за оставу рубља и постеља. Више јастука горе, око целог собњег зида, дрвене полице, а на њима поређане крупне дуње, које даваху нарочити мирис целој кући. Иза дуња, на зид наслоњени беху цинкани тањирци, کالاјлије и синије, санови и тасови, чиније и тепсије, па ибрици и филџан шољице, све од туча, бакра или цинка, па се сија као злато или сребро. Иза врата пошироки бакарни леген, у њему повисоки цинкани ибрик или широк џугун пун воде, а преко њега пребачен шарен пешкир за брисање руку. У углу собе аршин висок, широког постоља, бакарни чирак, и у њему углављена повисока воштана свећа за велике празнике или

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

када гости дођу. По собама ретко где беху фуруне, већ се зими грејало мангалима.

На зиду је била икона домаћег свеца, пред којим гораше по цели дан кандило. Рам иконе био је украшен пешкиром, златом везеним врбиним гранчицама и неким цвећем. Под иконом стајала је кадионица на малој полицици. Ту је била и китка сувог босилка за кропљење, станкленце Богојављенске водике; ту су биле и дедине ћилибарске бројанице, донесене са хаџилука. Њих је само недељом и празником носио деда, кад у цркву пође.

У другој соби, застрвеној покровцима, налазио се дрвени разбој за женску чељад, за ткање разног платна.

По кућама постеље ретко су се виђале, одрасли спаваху на миндерлуцима, а млађа чељад спаваше на патосу. Душеци се увече распостирани и младеж, деца, после ваљушкања и играња, слатко би заспала.

Предсобље, окречено жутом бојом, патосано обојеном црвеном циглом, било је застрто мутавциским покровцима од козине.

Степенице, које на спрат воде, биле су дрвене, пажљиво орибане, жуте као смиље, шкрипе кад се по њима газе.

Доле беше кујна — мутвак; ту је велико пространо огњиште, широк ојак за сушење меса, из ојака вириле су гвоздене вериге, и на њима бакарни бакрач пун воде. На огњишту био је и гвоздени трокраки саџак, и под њиме целога дана горела је ватра. Са стране био је гвоздени сач за печење хлеба. До мутвака ћилер-сарачана за разну оставу; до овога већа соба за дневно бављење одраслих и деце. Пред кућом у авлији дрва, воћке, цвеће, шандуд и дафина; од капије па до куће пун османлук разног грожђа, нарочито Скадарлијке и Пловдивке; авлија је била зидом ограђена, а капија у зиду покривена стрехом ћерамице. Капија је била од храстове грађе, јаким гвожђем окована и по цео дан затворена.

Када акшам дође и падне први сумрак, на дућанима спуштају се ћепенци, опусте сокаци и сваки граби својој кући док мрак није пао. Тада се капија још боље закључавала, а где браве није било гредом се замандаљивала, и тада је домаћин у кругу своје породице, јер у подне ретко да је кући долазио, готово свечано, као да је неки празник, вечерао. Домаћин се прво изује, опере руке, затим се сви око софре сакупе и најмлађе мушко дете чита „Оче наш”. Сви се крсте, оцу и мајци се рука љуби, а затим поседају. Оцу се донесе једно шише љуте или анасонлије, и отпочиње вечера. Како у свакој кући не беше столова, ручавало се на ниској софри, два педља од земље високом постољу, округлој и од дрвета начињеној. Сви седају по источњачки, подвијених ногу. На средини софре већи је чирак са лојаном свећом. Отац и мајка добијају нож и виљушку са плеханом кашиком, а сви остали дрвене кашике, којима се

сва јела служила. За време вечере био је мир, разговарати се није смело. По свршетку обеда сви устају, прекрсте се, старијима се понова рука љуби и челом надланица додирне, као знак великог поштовања. Старији су остајали још мало за софром, млађи су одлазили да спавају. Ноћу се из кућа, без велике невоље, није нигде излазило.

Устајало се веома рано, у прву зору. После умивања, помолило се Богу, а затим пила врућа црна кава са туданим орасима. После тога сви су полазили на рад.

Сви трговци и занатлије устајали су врло рано, пре зоре, да би само што и били код својих магаза. У томе раном устајању била је читава утакмица! Све комшије из чаршије утркивале су се ко ће пре доћи у своју магазу, отворити је, па затим пробудити најближег кавеџију и тражити да му што пре скува каву. Целога дана би се, после тога, у чаршији хвалисао као раноранилац, јер је то за њега било као нека врста одлике: „Данас сам ја, ево, пре свију вас, пробудио нашег кавеџију и посркао први врућу кајмаклију!”

Када отац у суботу увече из дућана кући дође, донесе обично нешто увијено и предаје матери да деца не виде. Сутра дан, у недељу, када се отац из цркве врати, донесе нафору, за нану, даду и друге одрасле; и онда мајка дели садржину онога фишека од синоћ, у оно време најпожељније пластице: суво грожђе са бадемом помешано.

Неки пут, недељом или већег празника, скупљала се родбина и комшије код мога деди на ноћно посело. Ту се песмом, игром и шалом кратило време. Около на миндерлуцима седели су стари и весело гледали младеж како се забавља. Пила се црна кава, хладно вино и грицкало суво месо и леблеблије до дубоко у ноћ.

При поласку кућама, морало је најмлађе чељаде са малим фењерчетом напред, пред свима да корача, јер уличних ферења ту не беше, а неравна и излокана калдрма у мркломе мраку за пешаке бејаше доста опасна.

У једном крају своје куће, на горњем боју, имао је деда чардак, као неку „ћошку”; омиљена му је била ова диванана. Са тог високог доксата широких пенџера, пуцао је диван изглед преко башта и кућерака на Саву, од увек плаве Авале до оштрих линија и некако суморне београдске тврђаве на ушћу увек зелене Саве у плави Дунав. На том чардаку волео је мој дед да проводи дуге сате, кад за трговину није било време, и ту да чита, пошто је писмен био, онда сваком недоступне дебеле свеске Српског Ученог Друштва. Дуго у ноћи морало је неко чираче или дете из куће, а најчешће мој отац Милан, као најмлађе дете, да поред њега дремајући и климајући главом седи, и док он чита, да сваки час фитиљ са свеће лојанице мумакама усекњује, јер је лој брзо сагоревао, а

фитиљ неугодно мирисао и димио да се издржати не би могло.

Био је слаткоуст дед мој, јер су његове еснафлије и пријатељи код бакал-Мите гутали просто његова причања о ранијим нашим борбама са Турцима, о славном и њима недостижном напретку Запада (два пута је и у Беч путовао: једном колима, једном лађом), или о нечему егзотичном и тајанственом, што би се после препричавало по свој махали, као оно чувено његово о далеком и големом Јапанском царству.

Словенски тип, плаве косе, висок, плећат, снажан, ма да у то време већ човек у педесетим годинама живота, увек богатог, чак раскошног одела. На глави је носио фес вишњеве боје са плавом свиленом кићанком. Над кошуљом од танког, у кући тканог платна, имао је црвен фермен или гајтаном ишарани модри џемадац, а изнад тога плаво гуњче, црвеном чохом постављено, са широким рукавима. Даље, носио је широке чакшире од fine плаве чохе са тесним ногавицама, а на ногама плитке црне ципеле са белим чарапама. Око паса стезао га је пошироки бели појас од танке свиле дуг више метара, да су чељад из куће морала држати други крај, док га је он око себе умотавао. Затим би преко свега тога пребацио од јаког сукна тешко цубе оперважено око врата црвеном лисичином. У рукама увек носио је китку босиљка и танки штап од абоноса.

Висока чела умних очију, одлучан, али и мек кад треба, он се истицао међу Србима и Турцима. Грци и Цинцари нису га волели због његове широке руке и слободна израза. У добрим приликама добар и весео друг, у лошим још бољи саветник и помагач, чича Никола био је вољен и цењен од својих еснафлија, и како је увек био прибран, хладан, достојанствен и одлучан, а турски је добро говорио, био је погодна веза између Срба и Турака, са којима се тих година све теже могло радити и живети.

Осећало се већ у ваздуху да је Турцима одзвонило у Србији, и због тога они су били све нервознији. Сваки се час долазило до сукоба између Хришћана и Турака, било пред властима или у трговању међу људима, било на капицима међу женама, на улици или чесмама међу децом; Хришћани су попуштали, али се из свега опајало да је стрпљење исцрпено, и да се још дуго тако неће моћи издржати. А Турци су били све бешњи и необузданији. Нарочито они у тврђави, а после и ови у вароши. Ко би пролазио поред Калемејдана, није смео ни главе окренути ка цомбастином пољанама, кад би се по њима делије цилитале. А кад би још те делије из града изашле и упутиле се Савском улицом, онда би се ћепенци спуштали, дућани затварали да неко не страда у својој кући.

У таквој дакле загушљивој и неиздржљивој

вој атмосфери свану крвави и несрећни дан на Чукур-чесми. Глас о смрти оног српског дечака, и оружани сукоб између Турака и Срба, муњевитом брзином се рашири кроз целу варош. Под утицајем страшног догађаја, свет се узрујао и све се заталасало; огорченост и освета сваког тренутка могла је праснути и довести до недогледних последица.

У недељу по подне 3 јуна 1862 године, скупила се српска младеж, слуге и шегрти са бакрачима, ћугунима и ћуповима, да на Чукур-чесми наточе воде. Чесма се налазила у близини турске полиције и њихове касарне. Из ње било је дошло неколико турских војника са тестијама по воду. Турски низами не хтедоше чекати на ред, потискоше наше момке да би пре свију воду наточили. Момчад је успротиви и поче свађа. У гужви разбије се крчаг једноме низаму, а овај наљућен удари разбијеном тестијом једног нашег дечака по глави. Из ране крв је потекла, наста вика, псовка, дотрчаше околни Срби, као и Турци, дође и наша полиција да одведе насилника турског у затвор; ту се нађе и тумач — терџуман Сима са два жандарма, и поведоше низама српској полицији. На несрећу ова поворка и мала је проћи поред турске касарне, и кроз прозор турски војници опазе овај спровод. Да би свог војника одбранили, они оспу плотун на наше жандарме. Терџуман и један жандарм српски беху убијени, а остали се разбегоше.

Тог истог дана, при сахрани ове двојице, десило се да негде око Коларчеве куће, наста дуже пушкарање и са града топовска пуцњава на варош. Свет заплашен остави мртваце на сред улице, разбегне се и после тога дуго је времена потрајало, док су се грађани окупили и пратња продужила ка гробљу.

И збиља, овај догађај на Чукур-чесми био је дуго очекивани знак за побуну против Турака, варош се подели у два љуто завађена табора, на Турке и Хришћане. Центар борбе био је горе око полиције на Зереку, даље, око џамије код Евангелиске цркве, и на Варош-Капији испред Саборне Цркве, где су се Српски грађани ушанчили, подигли барикаде да затворе долазак турске војске из тврђаве. Један хоџа док је певао на минарету би убијен, и сада наста пушкарање са обе стране. И тако трајаше до саме зоре. Турци из града бомбардоваху варош кумбарама, док Турци варошани бежаху из својих домова у џамије. Градске капије ушанчене беху пуне Турака, Срби их опколише и не пуштаху никога ни тамо ни амо. Породице српских кућа бежаху преко брда, поред данас Вајфертове пиваре, за Топчидер и Коштуњак.

И савска чаршија затвори се одмах, нарочито она око „Лимана”, где су некако куће и баште Хришћана и Турака и сувише измешане. Турци, на први знак узбуне, веома несигурни међу многобројним Хришћанима, који год могаху побегоше у тврђаву са породи-

www.цaмa.рsи децом, оставивши и дућане и куће своје отворене, пуне робе и свакога блага. Ипак добар број њих, баш оних најмирнијих и најпажљивијих према Хришћанима, зване Ерлије, не могаху се дочепати тврђаве, и остадоше тако рећи на милост и немилост својих дојучерашњих суседа и муштерија. У последњем тренутку успеше само да се склоне у ону џамију поред „Лимана“; затворивши се у њу са женама и децом, и чекаху спас или пропаст.

Али ствари су ишле све на горе. Горе у вароши водиле су се борбе и доста је Срба било изгинуло, а већ бомбардовање из тврђаве толико разјари Хришћане, да се Срби са савске стране скупише око џамије у намери да побију све који су се у њу склонили. Сваким даљим часом гомила око џамије била је већа, раздраженија и претила све оштрије Турцима у њој, али продрети у џамију није могла. Била је то висока грађевина од камена, а капија и капци на прозорима, као што рекосмо раније, били су од кована гвожђа.

Са свих страна Срби Хришћани, из свих Савских махала, оружани до зуба, стизаху у буљуцима џамији, решени да се љуто освете Турцима, да руше, да пале и све што стигну под нож ставе. Било се већ рашчуло да се у горњем делу вароши води јака борба, особито око Стамбол-капије, Видин-капије, Варош-капије, а и око Сава-капије. Све ове капије беху препуне турске војске, правих низама и аскера, којима беше већ немогуће докопати се градских зидина; они пуцаху из тих капија, сада утврђених као праве мале тврђаве, на Србе грађане који су их опсађивали. Тако исто и све џамије беху пуне Ерлија са својим породицама, добеглих из својих околних кућа ту да се законе, али на пуцање наших они одговараху слабо, тек бранили се од напада споља.

Међу првима око џамије на „Лиману“ био је познати јунак са Мишара, сада већ у годинама Бакал-Мита, који је храбрио, соколио, позивао и наређивао шта има да се учини у опсади ове џамије. Он је, тако, наредио да се донесе гомила горивог материјала са обале, из дућана и авлија; затим, читаве тудумине катрана из околних магаса, трупци луча, слама, како би се што боље запалила џамија, или бар угушили димом они који су били у њој. Бакал-Мита, наоружан до зуба, сакупио је био око себе читаву чету све самих „голаћа“, који су били способни на свако херојско дело, али којима овде ипак није било места. Били су то већином доскорашња раја, сироти радници са обале, Херцеговци и Босанци, па силовити Црногорци, сви оружани јатаганима и старим турским пушкама. Целога дана, у више махова, јуришали су на џамију, али нису могли продрети. У један мах провалише један део врата, али Турци кроз тај отвор из џамије оспу жесток плотун. Сре-

ћом само је неколико рањено, али напад се одби. Ту и наш Бакал-Мита би рањен у десну руку и мораде се са осталима повући. Мало после овога запалише скупљено гориво око џамије и гомила повика:

— У огањ, у пламен с њима! Пламен нека им суди! Доста су нам наше очеве и браћу на коље набијали, жене и децу под нож стављали! У огањ с њима!

Тако је гомила разбешњена викала, док огањ бљесну и поче пламен лизати уз камене зидове, али није могао учинити велике штете. А ветар са Саве дувао је у супротном правцу и не даде густом и отровном диму од катрана да продре кроз високе прозоре у џамију и да погуши скривене Турке у њој.

У томе паде ноћ и народ уморан повуче се, и ако још увек велики број оста око џамије, да чува излаз Турака. Главни напад би остављен за сутра, када ће озго из горње чаршије доћи чета Црногораца, чувених да немају милости за Турке. Гомила је унапред већ уживала, чекајући на њих, па да свом силом груне на џамију, у којој је све склоњене била осудила на смрт.

И стари Никола Јосифовић, са осталима, кад је већ пао први мрак, повуче се од џамије и оде у свој дом да се одмори. Жена и деца нису били избегли у Топчидер, и зато их онако уморањ и забринут само погледа шта раде, и без вечере попе се на свој лепо чардак, одакле се видеља цела Сава-махала; о датле, нешто ниже своје куће, опази он у мрачној ноћи велику силуету џамије, још светлуцаве сенке од неугашеног згаришта око њених зидова и онако, са висине назре у њеној унутрашњости слабу светлост.

— Последња молитва Алаху! помисли у себи стари Никола и брижан шта ће све из тога изаћи и ко ће најзад победити у овој борби, леже на миндерлук да се одмори.

Још му је у ушима брујао хук разјареног народа, и у дну зеница светлуцала она чудна светлост из дна мрачне џамије, кад се стари Никола трже и погледа испред себе. Пред њиме је била висока, суха жена у дугој белој хаљини, са златним крстом на грудима.

— Никола! Никола! Ти спаваш, а ниси се збринуо за невину децу и слабе жене поштених људи, са којима си целога века радио и друговао. Јесу ли те кадгод оштетили или понизили као роба? Без писмена и сведока давао си им хиљаде и хиљаде гроша и цванцика, и исто од њих примао? Јесу ли ти кадгод закинули? Ти спаваш, а своје дојучерашње комшије, Ерлије, оставио си да их са женама и децом поколеу. Ако су аге и бегови били бесни и мучитељи Хришћана, они ће платити за своја недела. Свирепи низам је сакривен у тврђави београдској, тамо одведи Бакал-Миту и његове голаће, а не овде да нападате муслиманску светињу и жене и децу у њој. Крв тих невиних жена, стараца и де-

це пашће на главе вас, који сте их могли спасти, јер гомила је безумна, она не зна шта ради. Не дај да се калдрма Београда, на којој ће рађати се и живети твоји потомци, као и свих оних безумника који нападају сада на џамију, умрља невином крвљу! Иди Никола, иди и одмах спаси главе и мал њихов, јер Србин не сме бити осветољубив према нејакоме, нити пљачкаш...

Стари Никола, увек трезвен, паметан, присебан човек, у први мах згранут ко му и шта то говори, једва се прибра, скочи са миндерлука и још збуњен, готово уплашен викну:

— Ко си ти?

А жена се осмехну само и рече:

— Иди и спаси невиноу крв!

И нестале.

Стари Никола гледао је још дуго унезверено и нетремице у угао чардака, из кога се појавила жена. У једноме тренутку жмарци га прођоше, јер он виде тамо, баш тамо где жена нестале, икону свете Петке. На икони била је та иста жена, светитељка, чудотворка, са златним крстом на грудима.

— Света Петка! прошапутала старац и прекрсти се. Великомученице и чудотворко, Света Петко, помози!.. Спаси овај народ од угњетача, али га саклони од греха, Амин!

Брзо се прибра, запали кандило пред иконом, уз кратку молитву прекрсти се три пута, па приђе супротном зиду, на коме је изнад миндерлука висило оружје. Ту је оружје увек стајало, да се у случају потребе у свако доба дана и ноћи, при руци нађе. Погледа у своје оружје, које му је ту још од оца стајало, па одабра и опаса брзо дрхћућим рукама силав од црвеног сафтијана, за који гурну две кубурлије које су опробале свој пламен у руци његовога оца Јосифа на Мишарском пољу. Њима додаде кратки и као гуја оштри јатаган и тучану арбију, и у руку зграби стару пушку, танку дугу арнаутку, искићену срмом, коју је његов отац у својој раној младости донео из Санџака, одакле је био родом, кад је са њом пошао у Први Устанак под Карађорђем. Затим се прекрсти још једном пред иконом, и одјури као од некога ношен.

На капицику дома само што се окрете својим момцима, наоружаним џефердаркама, и довикну им да пазе на кућу и чељад, а и да капију не отварају никоме док се он дома не врати.

Чим ступи на мрачну улицу, опази гомилу народа, наоружаног и раздраженог, где вичући и претећи силази на ниже, на Саву ка Лиман-Џамији и Сава-капији, одакле су се бојали да Турци не покушају из тврђаве пробити се до џамије, како би спасли опседнуте.

Из споредних мрачних сокачића и ћорсокака чули су се ударци секире. То су већ разна фукара, башибозук, руља голаћа, хамали, просјаци, цигани и остали талог обалске

сиротиње, покушавали да обију турске капије и капке на магазима ради пљачке.

Стари Никола одјури као без душе у Бакал-Митин дућан, кроз аркапију, разуме се, пошто су на дућанима, према џамији, били спуштени ћепенци. Ту нађе много млађих савских трговаца окупљених на договору шта да се ради; старији су били код својих кућа да бране дом, жене и децу, ако затреба.

— Шта је, по Богу, ово браћо? поче стари Никола. У дахије и делије и ми одосмо?... Ено, пљачкају по улицама наше Сава-махале. Размилела се багра, и прште капије и ћепенци под сикиром. А ми гледамо... Куд денусмо образ, браћо христијанска?... Па сада ударисмо на жене и децу! 'Оћемо у огањ да их бацимо... Грех од Бога! Зар су нам она крива за зулуме низама из града, јаничара и бесних крџалија? На невиноу дечицу и жене и старце ужегосмо огањ, огањ нас да спржи... А Бог га угаси, видели сте и сами. Пљуну на огањ и на нас, нека нам је... Знате ли ви чија су та деца и жене? Наших комшија, Ерлија, из наше махале! Кад кретасмо у свет за трговином и послом, зар и њима не поверавасмо домове и децу нашу?... Па сад, кад су ти поштени трговци, добри суседи, који су често нас бранили од оних крвопија из града, морали да се склоне у тврђаву, а ми халакнусмо као хијене на децу и жене њихове, Алал нам образ, браћо христијанска!..

У чича-Николиним очима блистао је пламен, какав никада не видеше суседи и пријатељи његови. На његова уста као да није говорио он, већ нека чудна, дотле непозната воља, као да је био у неком заносу, верском, надземаљском; његове речи погађале су као маљеви, тешко, са треском и сви га гледаху запањени, забезекнути.

Крај њега стајао је Бакал-Мита, јунак са Мишара, са тек превијеним, свежим ранама. Ђутао је дубоко замишљен, погнуте главе, чак са једва видљивом сузом у оку.

— Имаш право, стари Никола, куд ће нам образ и душа наша? понављали су најстарији и најугледнији. Занесосмо се уз гомилу, па човек не мисли... А народ је ојађен, па му се накупило, накупило да прсне... Од Косова се скупља, хеј, није то мало... Али ипак, имаш право, имаш, чича-Никола! Срамота је, шта ово чинимо.

Људи се згледаху и замислише, па један поче:

— Ама, има ли начина да спасемо те несретне Ерлије и њихове породице из ове проклетије од џамије, камен на камену да јој не остане; има ли начина и времена, док руке и душе не упрљасмо невином крвљу?

На чича-Николин предлог одјурише одмах момци да позову и друге сављанске трговце и грађане, па кад их се искупи велики број, на његово наваљивање, образоваше патроле да

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

штите домове и дућане од пљачке, ма чији да су.

У томе поможе и оно мало чувара реда што се на Сави задржало, јер су све главне снаге наше власти биле заузете горе према Турцима у тврђави, и око варошких капија.

— У џамији нису делије и Турци-крвопије из тврђаве који су нам сметали да радимо и живимо, настављао је стари Никола. То нису они који су харали и мучили, набијали на коље и убијали. Ово су Ерлије и њихове породице; Ерлије, са којима целог живота трговасмо и скућисмо све што данас имамо... Није право; од Бога је грехота да их оставимо да страдају, јер ако народ ојађен од оних душмана из тврђаве, аскера и јаничара, продре у џамију, нико главе изнети неће... Чуо сам да ће сутра, зором, озго из чаршије да нам дође чета Црногораца! Онда је, браћо, са њима свршено. Морамо гледати да или народ умиримо или Црногорце вратимо натраг, или да Ерлије — макар и кришом — пропустимо до тврђаве, пре но што ови дођу... Да би учинили добро и Богу угодно дело, јер то су у већини жене, старци и невина деца, ја вас саветујем, да ми старији Сављани, заузмемо „Лиман” који је позади џамије и захвата простор до саме обале; затим, да све оне из џамије, кроз хан пропустимо до обале, да се укрцају у оно неколико ђемија што су тамо, па нека им је просто; ваљда нам Бог неће заборавити то добро дело! Јер не заборавите, њихова је крв невина, и она би пала на нас и на наше потомство... Турци нису били како треба према нама, али Србин нека буде и остане оно што је. А ако неко има за ово да одговара народу и закону, ја сам ту да примим грех на своју душу!

И савски трговци прихватише замисао старог Николе. Под видом да спрече пљачку, уђу они у хан „Лиман”, који је под својим кровом у пуним пространим магазима имао гомиле дењкова са памуком, савтијаном, сировим кожама, џакове босанске соли, брда пресног и сухог воћа, пекмез шљивов и масло у дугим фучијама, мешине са медом и шуме брезових метала. Поставе страже, и кришом, пред саму зору, још по ноћи, пропусте Ерлије, старце, жене и децу да пређу у тврђаву.

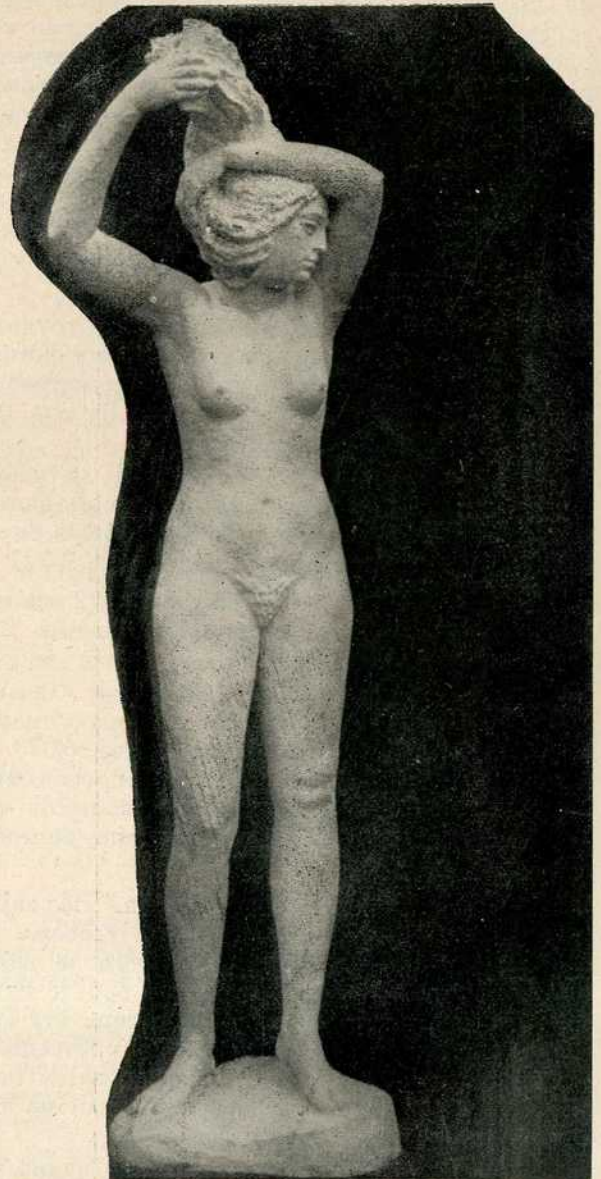
Тако се збило једно велико добро дело, без кога би невином крвљу била обојена какадрма Сава-махале...

Међу сављанским трговцима, који су учествовали у нападу на „Лиман”-џамију, био је и члан Магазациског еснафа, сада давно почивши Ђира Христић, трговац лончарски из Сава-махале. Да би обележио овај догађај неким трајнијим спомеником, нарочито зато што је учињено једно племенито дело и невина нејач спашена из џамије, он је две године доцније, идући у Пешту трговачким пословима, донео од туда један споменик у облику великог крста од црвеног мрамора; и као што

га је купио, тако га је и поставио о својој трошку на сред ондашње Мале Пијаце, баш управо пред данашњом Београдском Задругом. Приликом регулације тога краја, пре више година, тај је крст пренесен у парк између хотела „Бристола” и Жељезничке Станице, где се и данас налази. То је у исти мах и један од првих споменика Незнаком Јунаку, који је скромни лончарски трговац са Саве подигао у славу палих Јунака у Сава-махали 1862 године. Судбина је хтела да на томе споменику зуб времена збрише све трагове онога што је почивши Ђира Христић дао исписати у славу сављанских јунака и за спомен свога честитог трговачког имена.

(Наставиће се)

Никола Трајковић

Сретен Стојановић: Жена — чешљање
(Са изложбе у уметничком павиљону „Цвијета
Зузорић“)

Прилози за историју Београда

Београдска општина под режимом разних општинских закона до Светског рата

Ове године, како је то више пута досад изнето, навршава се сто година од доношења првог општинског закона. Од 1839 па до Светског рата, Београдска општина деловала је под режимом неколико општинских закона. Они, сем оног из 1903 год., нису били либерални по својим одредбама, али се ипак мора констатовати да надзорна власт ниједну корисну иницијативу општинску није спречавала. Напротив, помагала ју је. Ако се у Београду деценијама морало чекати на извођење крупних комуналних послова, као што су: водовод, осветлење, канализација, модеран саобраћај, калдрма итд. није зато кривица до општинских управа, него до менталитета грађана и финансијских прилика у којима се је општина налазила.

Београђани се нису баш много трудили да учествовањем у јавним дужностима помогну општини. На зборове за избор кметова и одборника није ни двадесети део бирача излазио. Неколико само примера:

На збор од 1 новембра 1875 за избор претседника, 2 кмета, 4 кметовска помоћника, 32 одборника и 16 заменика изашло је на биралиште свега 296 гласача, а било их је 4.324.

Много доцније — 20 јануара 1902, за избор 15 одборника, излази на биралиште 225 гласача, а било их је 4.776.

Исте године 30 маја, приликом гласања за зајам од 2 мил. динара за израду канализације, било је уписаних гласача 6.073, а гласало 832 и то: за зајам 362, против 470. Тако је један крупан и врло важан посао одложен захваљујући немару грађана београдских.

Било је и светлих изузетака. За зајам од 10 мил. динара изашло је на гласање 29 маја 1890 год. свега 821, и од тога за зајам гласало 742, а против 79. Толики број је истеран на биралиште захваљујући ауторитету Николе Пашића, који је тада био претседник, али је велико питање да ли би тај зајам прошао да су свих 5000 гласача изашли на биралиште.

Необавештенима ће можда бити чудно варирање у броју гласача. То је долазило отуда што су право гласа имали само они који су платили порез за протекло полгође, а до 1899 г. и за текуће.

Општински закони, из којих ћемо изнети само важније одредбе уколико се односе на Београд, били су:

1 УСТРОЈЕНИЈЕ ОБШТИНА ОД 13 ЈУЛА 1839 ГОДИНЕ

Овај закон потписали су намесници: Аврам Петронијевић, Јеврем Обреновић и Тома Вучић Перишић.

Неке одредбе овог закона изнете су у „Општинским новинама” св. за септембар 1938, стр. 647. Зато ће се сада поменути само нове одредбе:

Општина је имала одбор од 32 одборника који су се звали „обштинари.” Њихово вршење функција било је бесплатно.

По чл. 13 закона, „Дела која се тичу целе општине, свагда ће се са согласијем општине, у лицу обштинара, предузимати и окончавати.” Затим се набрајају та „дела”:

Одређивање плата општинским чиновницима и служитељима;

Повећавање, или смањивање броја општинских службеника.

Саветовање и решавање ради набавке катке ствари, подизање нужних „зданија и заведења”, продаја, куповина и давање под закуп општинских добара итд.

Цео одбор се сазива кад је у питању ствар која се тиче целе општине, иначе је доволна четвртина одборника.

Главни општински приходи били су: прирез, аренде и приход од имања.

По уредби од 12 септембра 1839 мање издатке општина је вршила по свом нахођењу а за веће — зидање цркве, школе итд. — било је потребно одобрење „централног правленија” (владе).

По уредби од 9 маја 1853 издатке до 1000 гр. чарш. одобрава управа вароши, а преко тога министар унутрашњих дела.

Надзорна власт над општином била је Управа вароши. Нису пронађени случајеви да је управа цепидлачила и кочила рад општине, а познати су многи случајеви да се је општина жестоко одупирала кад је налазила да јој управа неко право крњи. Тада, а у питању је била нека начелна ствар, и суд и одбор претили су оставкама. То је била врло опасна претња, јер се, у таквим случајевима нико не би примио да буде ни кмет ни одборник

у општини. Такав дух владао је све до 1860 г., докле је утицај еснафа још био врло јак. За време важења овог закона Држава је издала неколико „Височајших решења“:

а) Општини је враћено право да под аренду издаје тамис на туцану кафу. (ВН 199 од 26-1-1861).

б) Одобрено је да се у Београду трипут годишње држи панађур: од 20 фебруара до 1 марта, од 1 до 10 августа; и од 15 до 26 октобра сваке године. (ВН 627 од 21 марта 1861).

Тешко је, а можда и немогуће пронаћи имена ових претседника у периоду од 1839 до 1866. Познато је само неколико њих и то: Илија Чарайић, од почетка функционисања општинске управе па до 27 маја 1840.

Милош Бојићевић, од 28 маја до 24 септембра 1840.

Младен Жујевић, од 25 септембра 1840 до краја 1841.

Сва тројица су били управници вароши Београда и по закону истовремено и претседници општине. Та законска одредба укинута је 20 децембра 1841, управа вароши одвојена од општине и претседника је отада бирао општински збор.

Стојан Делимарковић, трговац 1855 г.

Глигорије Јовановић, терзија 1856 и 1858.

Марко Стојковић, 1861 и 1862.

Јован Смиљенић, 1865 и 1866; О њему је писано у „Општинским новинама“, свеска за фебруар 1938.

ЗАКОН ОД 24 МАРТА 1866

Дужности збора биле су:

Бирање посланика у Београду и повереника за Народну скупштину у другим местима.

Бирање одборника и њихових заменика; и Давање мишљења по предметима, упућеним од стране надзорне власти, или општинског суда.

За право гласа на збору био је услов да се плаћа пун данак — 6 талира годишње. Слуге, шегрти, калфе и сви који плаћају бегарски данак, немају право гласа.

Гласање је јавно.

Одбор има 32 одборника и толико заменика.

Главног кмета, т.ј. претседника и остале чланове општинског суда бира одбор на неодређено време.

Избор претседника био је у зависности од одобрења министра унутрашњих дела.

Надзорна власт је управа вароши Београда.

Мандат одборника траје 4 г., али после 2 г. половина иступа коцком.

У ванредним приликама одбор је могао овластити општински суд да сам, без одбора, ствари решава.

За задужење општине потребно је одобрење законодавне власти: Државног савета и кнеза.

Буџет је одобравао министар финансија.

За неуредности у служби одбор је могао оптужити надзорној власти претседника и кметове и тражити да се казне, или уклоне.

Надзорна власт имала је право да казни: укором, или 15 дневном платом небрижљиве, неспособне и неискрене општинске чиновнике, па и да их уклони са звања.

Преко свог чиновника надзорна власт могла је да присуствује седницама збора и одбора.

У овом закону вршене су измене и то: 8 октобра 1875:

Одбор предлаже збору смењивање општинских чиновника који су неуредни у дужности, или су се одали порочном животу.

Орган државне власти може присуствовати седницама збора и одбора ако буде писмено позват, или кад се решава нека државна потреба.

Мандат одборника 2 год.

Претседника и кметове бира збор на годину дана.

Жалба на изборе општинских часника предаје се одбору који коначно по њој решава.

30 децембра 1879

„Главног кмета (претседника) и кметовске помоћнике бира дотична управна власт из 6 кандидата предложених од општинског збора. Та иста власт уклања их са звања кад нађе да службу неуредно врше, или кад већина на збору нађе да су штетни по општинске интересе па се то истрагом утврди.”

11 јуна 1884

Претседник се поставља и смењује краљевим указом.

Избор кметова врши се у присуству надзорне власти.

21 јула 1889

Кметовски помоћници укинута.

Збор бира кметове, одборнике и њихове заменике.

На збору се решава са оним бројем гласача који на исти буде дошао.

Општински суд сачињавају претседник и два кмета.

Претседник и два кмета постављају се указом. Претседник мора имати факултет и најмање 35 г. живота, а кметови факултет и најмање 25 г. живота. Ако су дотични из редова пензионера, не примају пензију док су у општинској служби. Ако је плата мања од пензије примају разлику пензије. Ако су били активни чиновници, задржавају сва чиновничка права.

Под режимом овог закона, следећа лица били су претседници општине:

Михаило Н. Терзибашић, трговац 1867 г.

Василије Ивановић 1868 год.

Његово занимање у грађанству непознато је.

Аћим Чумић, професор права на Великој школи, претседник владе 1874, рођен је у Трешњевици округа крагујевачког 1831 а умро у Београду 27 јула 1901.

Као учесник у Тополској буни 1878 осуђен је на смрт па му је ту казну кнез Милан свео на 10 год. заточења. Издржао је 2 год. а остатак му је опростен.

Као претседник општине био је свега неколико месеци 1869 па је, како Јов. Ристић саопштава у писму Филипу Христићу, „збачен што је дубоко био уплетен у ђачке нереде. Мислио је да ће нам преко ђака доскочити.”

Арса Лукић, трговац, изабран је 27 децембра 1869 а дао оставку мес. априла 1871. У 1872 и 1873 био је и народни посланик за град Београд. (в. Оп. новине за март 1938, стр. 202).

Алекса Д. Ђурић, „казначеј” Министар финансија од 10 маја 1871 до 31 јануара 1872.

О Ђурићу је опширније писано у „Општинским новинама”, св. за фебруар пр. год. стр. 103 и „Политици” од 28 новембра 1938.

У општинском одбору били су најугледнији грађани оног доба: Јанко Шафарик, Коста Х. Антула, Никола Ресавац, Михаило Терзибашић, Јован Валента, Јован Ђорђевић и други.

Димитрије Т. Појовић, члан Суда за вар. Београд, од 30 марта 1872 до августа 1878 када је умро. На положају претседника био је више од 6 година.

Алекса Стевановић, касациони судија, од августа 1878 до октобра 1879.

Живко Карабиберовић, банкар, од октобра 1879 до 1 августа 1884.

Владан Ђорђевић, први указни, од 1 августа 1884 до 10 августа 1885. Дао је оставку због сукоба са управом вароши.

Михаило Крстић-Петровић, као кмет вршио дужност претседника од 10 августа 1885 до 4 априла 1886.

Михаило Бојићевић, постављен указом од 21-III-1886, дужност примио 4 априла и. г. а разрешен 4 фебруара 1887 кога је дана примио дужност министра грађевина.

Светомир Николајевић, од 7 марта 1887 до 1 септембра и. г. — указни.

Живко Карабиберовић, од 1 септембра 1887 до 30 децембра 1889 — указни.

ЗАКОН О ОПШТИНАМА ОД 25 НОВЕМБРА 1889

Овај закон, који су радикали донели, имао је ове главније одредбе:

1) Збор је имао право да смени целу општинску управу. Пријаву је морао да потпише већи број гласача, бар за један више од оног броја са којим је неко био изабран. На пр., ако је за некога гласало 565 гласача, пријаву је морало да потпише бар 566.

2) Мандат претседника и кметова траје 2 године.

3) Буџет се подноси на одобрење Сталном окружном одбору. Тај одбор у свако доба могао је да прегледа касу и рачуне општинског суда.

4) Општински одбор има 32 одборника и толико заменика.

5) Гласање на збору је јавно.

6) Надзорна власт је управа вароши Београда.

7) Претседник државне власти може да присуствује седницама одбора само кад се решава нека државна потреба, али нема права да говори но само да слуша и бележи. То исто важи и за претставника Сталног окружног одбора кад је на решавању неки предмет округа, или среза.

8) Надзорна власт може да задржи од извршења одлуке збора, одбора и суда, кад нађе да су исте противне закону, али општина је имала право жалбе Државном савету. Ако се по жалби не донесе решење за 15 дана, одлука је постајала извршна.

9) Задужење општине и разрез приреза преко 60% било је у зависности од одобрења збора.

Закон од 1889 био је кратког века те зато и мало претседника је служило под његовим режимом — свега тројица и то:

Никола П. Пашић, изабран 17 децембра 1889, на дужност ступио 30 истог месеца. Разрешен 14 јануара 1891 пошто је постао претседник владе.

Светозар Кара-Пешић, као кмет вршио је дужност претседника од 15 јануара 1891 до 26 маја и. г.

Милован Р. Маринковић — кума Милован — изабран 19 маја 1891 а 26 ис. мес. примио дужност. Либерална влада сменила га је 22 новембра 1892.

Петар Тагић, адвокат — од 23 новембра 1892 до 2 априла 1893, кога је дана поднео оставку пошто је дан раније — 1 априла — дошао на управу земље радикални кабинет Лазе Докића, помоћу кога је Александар Обреновић збацио намеснике и пре времена узео власт.

Милован Р. Маринковић. — Влада Лазе Докића вратила је целу Милованову управу 6 априла 1893 имајући за то ослонца и у Државном савету који је раније уклањање поништио.

По други пут Милован је био у општини до 12 маја 1894.

Претседници по њоновном ступању на снагу Закона од 24 марта 1866.

Михаило Бојићевић, постављен указом од 12 маја 1894, дужност примио 14 истог мес. Разрешен 8 новембра 1896, кога је дана постављен за директора железница.

Никола Д. Стевановић, инспектор Министар. унутраш. дела постављен указом од 8

новем. 1896, дужност примио 5 децембра исте године. Смењен указом од 31 децембра 1896 а разрешен 10 јануара 1897.

Узрок овако брзом смењивању лежи у томе што је 17 децембра 1896 дошао на управу земље радикални кабинет Ђоке Симића, који је довео у општину Пашића.

Никола Пашић, по указу од 31 децембра 1896; дужност примио 10 јануара 1897. Дао оставку 5 а разрешен 13 новем. 1897, кад је влада Ђоке Симића замењена владом Владана Ђорђевића.

Под Пашићем је општина подигла споменик Панчићу, који је свечано откривен 11 маја 1897.

Никола Д. Стевановић, по указу од 5 новембра 1897. Дужност примио 13 новембра исте године. Смењен указом од 13 а разрешен 14 новембра 1899 зато што је са једном француском групом потписао уговор о зајму за општину а за такав поступак није имао овлашћење од одбора.

Антоније Пантовић, начелник министар. унутрашњих дела, постављен указом од 20 новембра 1899, дужност примио 1 децембра исте године. Постављен за касационог судију 12 априла 1901 и сутрадан разрешен.

Стеван Ивковић, као кмет вршио дужност претседника од 13 априла до 28 маја 1901.

Милован Р. Маринковић, постављен 19 а 28 примио дужност. Пошто је 21 марта 1902 обнародован нови закон о општинама, по коме се претседник бирао, то је 9 јуна исте године Милован изабран на збору а краљ га потврдио указом од 23 јуна 1902. Међутим, 6 новембра исте године Милован је био постављен за министра финансија и дужност претседника сутрадан предао.

Владимир Лацковић, као кмет вршио дужност претседника од 7 новембра 1902 до 10 априла 1903.

ЗАКОН ОД 21 МАРТА 1902

Овај закон је донет под владом Мише Вујића.

Главне одредбе његове ове су:

- 1) Право гласа имају они који плаћају најмање 15 дин. неп. пореза годишње;
- 2) Гласање, као и дотада, јавно.
- 3) Општински одбор има 30 одборника и 15 заменика. Одборник мора да плаћа најмање 30 дин. непосредног пореза годишње. Мандат одборника траје 2 године.
- 4) Општински суд сачињавају: претседник, 2 кмета, и деловођа.
- 5) Претседник и кметови имају мандат 2 године. Претседник мора да има факултет, или коју стручну школу, или да је 10 г. био указни чиновник у судској, или полициској струци.

Изабраног претседника краљ потврђује указом. Није предвиђено шта би било ако он то не би хтео да учини.

Плата претседника не може бити мања од 9000 дин. годишње.

6) Два кмета морају бити правници.

7) Надзорна власт је министар унутрашњих дела.

8) Одбор може предложити збору смену претседника или кмета због неуредности у дужности.

Овај закон био је у важности до 24 марта 1903. Познатим државним ударом краља Александра Обреновића тај закон је суспендован а враћен онај од 1866.

За време првог важења закона од 1902 био је претседник само Милован Маринковић, који је, као што је већ поменуто, био прво указни, па после изабрани.

За време поновног важења закона од 1866 претседник је био само *Никола Стаменковић*, професор Велике школе. Постављен је 28 марта 1903, дужност примио 10 априла а разрешен 11 августа исте године.

ОПЕТ ЗАКОН ОД 1902

Одмах по убиству краља Александра Обреновића привремена влада вратила је 29 маја 1903 Закон од 1902 а то потврдило и Народно претставништво 5 јуна и. г. унесећи у исти и одредбу да право гласа имају они који плаћају 15 дин. непоср. пореза, рачунајући у ту суму и стални државни прирез.

Овај закон је 5 јуна 1903 претрпео многе измене као и доцније у току времена. Поменућемо најважније:

Од 3-ХП-1904:

- 1) Уведена награда одборника кад врше послове ван времена кад се држе седнице;
- 2) Кметови правници старији од неправника.

3-ХП-1905:

Уведено тајно гласање. На управи земље била је влада самосталних радикала Љубе Стојановића.

24-ХП-1909:

Закон од 5 јуна 1903, који је у ствари прерађен закон од 1902, био је у важности до 22 јула 1934. Од свих ранијих он је највише био у важности, јер:

Закон од 1839 био је на снази 25 год.

Закон од 1866 био је на снази 30 год.

Закон од 1889 био је на снази 4½ год.

Закон од 1902 био је на снази 1 год.

Закон од 1903 био је на снази 31 год.

Претседници по овом последњем закону били су:

Коста Главинић, професор Велике школе. Изабран је 17 јуна, потврђен указом од 11 августа а дужност примио 20 августа 1903. Разрешен је 20 новембра 1907, пошто је на избору од 18 новембра исте године за претседника изабрао Велислав Вуловић, инжињер.

Велислав Вуловић, професор Велике школе. По разрешењу Главинићевом одбор је од-

редео Вуловића да врши дужност претседника док се не реши питање жалбе на његов избор. Кад је Државни савет тај избор оснажио, Вуловић је примио дужност 1 јануара 1908 као стални претседник. На том положају је био до 10 октобра 1909 када је поднео оставку.

Стеван Живановић, кмет-правник, вршио дужност претседника од 15 октобра 1909 до 11 априла 1910.

Коста Главинић, изабран 28 марта, у дужност уведен 11 априла 1910 а 21 септембра исте године поднео оставку.

Љубомир М. Давидовић, министар у пензији, изабран 24 октобра, у дужност уведен 4 новембра 1910 а разрешен 19 јануара 1914.

Борђе Несторовић, државни саветник, изабран 19 јануара а у дужност уведен 1 фебруара 1914.

Несторовић је био последњи претседник престонице Краљевине Србије.*

*

Расматрањем закона који су се односили на општину у Београду за период 1839—1918 долази се до ових закључака.

1) Претседник је биран, сем малог прекида од свега 13 г., кад је постављан указом;

2) Кметови из грађанства увек су бирани. Век указних кметова-правника трајао је свега четири године; и

3) Одборници су увек били бирани.

* Општинске управе после ослобођења и уједињења Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу од 1918 до 1928 — приказао је г. Божа Л. Павловић у јануарском броју „Београдских општинских новина“ од децембра 1938 г.

Д. Ј. Ранковић

Лазар Панче, ктитор цркве Св. Марка у Београду

Славећи светога Марка као патрона Палилулске цркве баш ових дана, дужност нам је да се сетимо њеног ктитора Лазара Панче, родом из Јужне Србије. — На северном зиду саме старе цркве Св. Марка истакнута је мермерна плоча са натписом да је ова црква подигнута 1835 год. из средстава која је оставио Лазар Панче и да му је као великом ктитору за успомену овај натпис на мермерној плочи истакнут 1838 год. А што је најинтересантије, на плочи стоји да је извршилац завештачеве жеље био сам кнез Милош. Што значи, да је покојни Лазар Панче био истакнута личност и у блиским односима са кнезом Милошем. Тако исто је врло значајна идеја да се ова црква подигне на месту где је на Св. Првозваног Андреју 1830 год. прочитан Султанов хатишериф којим се Србији признаје право самосталности а кнезу Милошу право наследног кнеза.

Вредно је поменути, да је наш Јужносрбијанац кроз сва времена учествовао у изградњи и стварању

наше самосталности, делајући како на политичком пољу, жртвујући своје најбоље синове на олтар слободе, тако и на културној и верској изградњи, што сведоче велелепне задужбинске палате које красе престоницу.

Зуб времена чини своје; мала црква Св. Марка ће за извесно време бити само у успомени и причати покољењима о догађајима из наше прошлости, али ће у новој величанственој цркви Св. Марка, подигнутој у стилу велелепне Немањинске задужбине цркве Грачанице на Косову, пропојати песма захвалности Богу и свима који падоше за слободу и величину наше Југославије.

Стога, у данима када се навршује читаво столеће од подизања старе Палилулске цркве Св. Марка, сећајући се свих догађаја, које је наш народ у току тог периода преживео, нека се Београђани и Јужносрбијанци с пиететом сете Лазара Панче, ктитора цркве и нека му ужегу воштаницу на дан славе!

Т. Гапић

СЕЋАЊЕ НА СТАРИ ДОРЂОЛ

Задовољство би ми било ако успем да из толиких успомена, наслаганих у мојој души, узмем макар нешто, да бих могао унеколико да прикажем некадашњи наш ДорЂол. Једно хоћу да подвучем одмах: да је ДорЂол у раније време био типичан и врло интересантан крај нашег престоног града.

Ја га памтим из раног детињства, још од своје четврте године, безмало још од самог почетка седме десетице прошлог столећа.

Цела та седма десетица чини у неку руку раздобље између старог и једног новијег напреднијег Београда.

До то доба Београд је носио обележје турског духа и турске културе — уколико би се овај израз *култура* могао употребити у вези са Турцима ондашњег доба. Отуда је период седамдесетих година киптео турским изразима, од којих су многи погрешно схваћени и изговарани:

Ми, мали ДорЂолци, деца из доба пре поласка својег у школу, нисмо могли схватити те речи друкчије него само као речи својег матерњег језика. Ја ћу поређати само неколико ради примера. Чувам их у свести и данас још, а међутим, оне су тако дубоко усађене биле у душу да сам их, сећам се, и као младић и по свршетку школовања несвесно често употребљавао по навици.

Ево неколико. *Калабалук* је например била често употребљавана реч кад се на чесмама стицао свет у гомилама. Појам те нагомиланости и нереди, који отуда проистичу, даје реч *калабалук*. Тек само јекне мајчин глас: „Тестије! Брзо! Брзо, док није калабалук. Бог те убио да те не убије! — да Бог да!” Ово дође мало и смешно. Али што ти је мајка... Грди, псује, куне; али да јој је да се не испуни клетва њена...

Кад неко навре да иде по неугодном, кишном и ветровитом, времену, онда му се каже: Куд ћеш „*по тај кјамет!*”

Сичмез је човек коме никад није доста: ни кад једе, ни кад пије...

Делимеја — неуредан; човек који не пази на себе и на одевање своје.

Шакламан — неспретан, незграпан. Израз се појачава са: „*аја-траја*”. — Прави се *шакламан!*

Ћорзук. Пази, бре *ћорзук!* И обично се још дода: отвори *звркала!*

У време које спомињем ДорЂол је био пун као кошница. Кипти од весеља и песме.

Пун примитивности, али и лепоте и чари. Ко је проживео то што је прошло, а дато му да преживљује и ово у садашњици, тај без бола не може да се преда сновима једног у истини срећног времена... И богат и сиромаш пио је живот из пуне чаше. И опеван је ДорЂол и у песмама називан малим Цариградом. Све је у њему било као песма и сам он био је — песма. „*Иде њесма из Петраћеву башту.*” — каже Чича-Илија у својим *ДорЂолским њесмама*.

Моје детињство везано је било за сиромаштво, а преживљавао сам га, чисто невероватно, у срећи и задовољству. Са таквом мином на лицу, као изразом среће, сусретани су људи у оно доба и из најсиромашнијих редова друштвених. Сам живот је некако дицао дух. Није се знало за удобност, нити за боље од онога што се већ има. Оно што се имало подносило се и сматрало за најбоље. Свака оскудица чинила се као неминовност. Прижељкивања за „комодитетом” није било, јер и осећања за то уопште није било. Све је дисало једним добрим духом. „Кудеља се, — како песма каже — прела онда веселим срцем” — док би посматрач са стране на сав тај и овакав свет гледао као на мученике... Као дете сам научио да је највећа срећа бити задовољан собом... Тако онда, тако и сада до гроба...

И људи и жене и деца — све је имало свој нарочити тип и физиономију. Мали уски *сокаци* некалдрмисани, кривудасти, ноћу једва полуосветљени петролеумским светилкама у фењерима на дирецима, распоређеним у великим растојањима. Нешто тајанствено скривало се у жмиркавим пламичцима, а човек који је од времена на време преко дана наслањао уз диреке своје танке и витке *мердевине* да би довео у ред стакло на лампама или доправио нешто на фењеру — давао је утисак човека који за добро грађана игра велику улогу... Ми, деца, обично у игри, са парчетом хлеба у рукама, тискамо се и радознано погледамо навише, на његов рад, не слутећи да се непажњом нашом може да догоди нешто нежељено. Још ми у души одјекује звонки и претећи чичин глас: — Бежи, бре, да не закачим па да се *зџромуљам* одавде!

Куће и баште — сила, богатство... У причању о лепоти башта и цвећа и чистоти и поретку у кући говорило се: „знаш, као да

си у *серају*...” Наше мајке, мало припросте жене, поготово све, неписмене, паметне, домаћице, чуваркуће — све су саме радиле. Баште су нарочито гледале. Савијале се око цвећа, заливале и догониле сваки стручак у ред, чистиле, плевиле — све својом руком. Наши очеви дочекивани су и испраћани као кнежеви. Кад долази отац кући то је претстављало догађај. Не само за нас малишане, у летње доба већином стално босоноге, него и за наше мајке. Гледале су оне на своје мужеве као на суверене, не из бојазни него из пијетета, као на главе и господаре куће.

Читава плејада тих жена репрезентовале су Дорћол, у већем броју заступљене из породица грчко-цинцарских. Споменућу неколико. Ту вам је: Живка Антулова; Љуба Михалаћева; Љуба Ресавчетова; Минка Наумовића; Настасија Писа; Марија и Катарина Дединице; Стојанка Ткачица; Марија Мисирлићка; Гушеница; Даденица; Бибиница; Анка Тефина; Ђеминица; Ана Ђулина и др.

Њих спомињем нарочито стога што сам их виђао, познао, сусретао се са њима и слушао их у посети код своје мајке — Љубе Михалаћеве. У мојој детињој уобразиљи, по утисцима добијеним из разговора њихових — гледао сам на њих као на полубожанства... Тај, своје врсте критериум, могао сам изградити у себи под утисцима њихових паметних разлагања и препречавања, која су јако деловала на уобразиљу детиње душе. Ту су вам приче о дусима који се јављају, о ождајама које јуре и прождиру, о змајевима, о *тарласонима*. Све како тако, али њих је тешко било скинути с врата и ишчупати из свести и душе њихове визије. Док, међутим, нико не зна шта су то *тарласони*!...

Љуба Ресавчетова прича и прикива за себе, као из књиге да чита. Тачно, лако и са изванредном гестикулацијом. А неписмена! Просто заноси. Кад хоће да подвуче оно што је важно она уме да употреби гест који убеђује. Застане мало па пошто погледа по свима присутнима, дајући погледу своје нарочити израз и гласу неку чудну боју, полако и достојанствено продужује: „Сестро, знаш ли, човек, у турском оделу, висок за два човека, стоји под „*османлук*” и без главе”!... Тајанца и запрепашћење... Нико ни речи. Ударила приповедачица по дамарима. Ђути се... Док тек ће Минка: „Има, има нешто”... Ја, код оваких збивања, заборавим и другове и игру и предајем се својим бригама... Знајући кућу о којој се говори и да треба ићи тамо и проћи поред клетог *османлука*, кадкад и у невреме, у сумрачак, ја сам већ пред очи себи ставио и у души изазвао све страхоте које имам да преживљујем... Верујем, да ме је, доцније, то застрашивање, које није било намерно, као младића сачувало од ноћног живота.

Куће просте, ниске, ћерамидама покривене. Завршни редови ћерамида руком се дохватају и поправља се оно што ветар оштети. Боље куће зидом ограђене. Зид од камена, олепљен блатом од жуте земље помешане са сламом. То споља све временом отпадне и из места где се каменови састављају вире чуперци сламе. Капије дрвене са мандалима. На многима повећа гвоздена алка. Нешто слично звекирима. Пред капијом повећи камен. Ту се седи. Улаз у авлију открива стазу са ретким оштрим камењем по њој. Они тобоже претстављају калдрму. Десно и лево цвеће, цвеће... Све од улице па до улаза у кућу. Примитивно и, рекло би се, у нереду. Но није тако. Манир тога времена то је налагао, и сматрало се, баш то за лепо и господствено.

Ту вам је шимшир и ружа мајска у бокорима. По стотину шибљика избијају из корена у земљи. Па босиљак, лала, саса и шебој, лепа ката и лепи човек; каранфил и ружмарин; драгољуб, ладољез и др. Али *османлук*, по страни, облигатан. Лоза и зеленило њеног лишћа као филтри за душу... Крупни гроздови висе и додирују главе пролазника... И старе и младе жене и девојке китиле су се босиљком и задевале га у косу; жене испод феса и *шамиије* на њему, за разлику од девојака.

Па чесме, са којих се носила пијаћа вода, и кубуре са њима... Сатима се „капе” на чесми у очекивању да вода дође. Као да нас сунце озари кад се најави: „Добро је! Почела да тече!” Онда се пита: „Како иде?” и обично у почетку одговара: „танко као конач”... Али лица обасјана светлошћу која наговештава да ће бити и боље. Ту вам је: сака-чесма. Била је где је сада врх Јованове пијаце, на углу Косачине улице под, такорећи, самим прозорима сада куће удове Марка Миленковића, трговца; па Мала-чесма (чесмица), до Страхинића бана улице на празном простору поред куће пок. Милисаве Миливојевића, трговца; *Џиџанлија*, у Скадарској улици, која се некад звала *Џиџанлом малом*, а на месту где Јевремова улица сече Скадарску, испод куће Ђуре Јакшића; па Чукур-чесма, чувена по датом поводу за историски догађај бомбардовања Београда од стране Турака са тврђаве (1862 г.) — на углу Добрачине и Јевремове улице, на месту где је сада споменик у вези са тим догађајем.

Све увек препуне светом. Тискање, гурање, разбијање тестија, разбијање глава, туча. Сав тај *кабалук* утишавали су и растурали квартални жандарми. Уколико су ови недостајали и патролције су долазили на смену и предузимали ову благотворну улогу.

Ове сцене за нас, децу, биле су баш као наручене. *Сеирим* са стране са извесним задовољством које нисмо скривали. Било нас је повише обешечака. Сем писца ових врста,

ову групу неустрашивих бораца у враждама са циганмалцима красили су: Воја Рашић; Властимир Николић; Васа Ђорђевић; Божа и Милан Илић, Ђирадини унуци, а Магини синови: Мицко Аврамовић, син Вељка, баштована и др. Уз школу је овај упражњавао и очев занат док најзад није сасвим пришао занату, оставивши школу завек. Од старијих треба споменути: Милорада Антулу, Васу Ђему, Мику Ивковића и Миту Петраћевог. Од млађих: Миту и Драгог Антулу и Перу Талетовог. Васа Ђема је играо на позорници београдског позоришта и не без глумачког дара.

У кући Моше Мевораха, у Јеврејској улици, о фашанкама „изигравао“ је (како се онда говорило) Васа Ђема како је Давид убио Голијата. Ми други, који нисмо имали части да будемо гледаоци, постарали смо се за то на овај начин. Пели смо се на цокле и руком придржавали за симс од прозора и успевали да тренутак два издржимо у висећем положају погледајући на сценско збивање.

У то време између Срба православаца и Јевреја било је дружељубља и срдачних пријатељских односа. О благим данима чиниле су се узајамно посете нарочито у трговачким кућама. Везани трговачким пословима они су често бивали заједно и за трпезом.

Начин живота уопште био је врло примитиван, али је у дружбама породичним било више простосрдачније блискости но данас. За нас децу било је изванредно уживање, на пример, да нас старији наши потрпају у талјиге и повезу на *Ладну Воду*. А *Ладна Вода* (по неким *Вилина*) имала је нешто чаробно у себи. Све у простоти а као у „царству снови“, мирисно, опојно. Баштована са *доланом*. Ту је купус, келј, и сва зелен за кухињску потребу. Ту је кукуруз. Ту су витки јабланови. Шипраг који се продужује све до дунавске обале. Сада је на томе месту имање Недељка Савића, индустријалца. Та возња коштала је само *пола* динара! Можда је тешко веровати, али је тако. У колима сено, збијено у облику два седишта: предње и задње. Уз талјигаха седну двоје мање деце. На седишта се баце две поњавице. Позади преко шарага, обавезно, *сицаде* тако да већи део тог сицадета буде у висећем положају да би као украсило талјиге, јер покрива отворена места на шарагама и скрива сено које би иначе ругобно провиривало кроз те отворе.

Све је у журби док се не пође. Спреми се у дрвеном *заструћу*, јело од зелених краставаца, насечених на колутиће и преливених киселим млеком. Па ђувече и даље салата од печених бабура, паприка са сирћетом и белим луком. И наравно, стакленце ракије и која флаша вина. За све време возње све се то држи у рукама. Пут се чинио дуг, мада је растојање од Петраћеве баште па до *Ладне Во-*

де било једва око 300—400 метара! А Петраћева башта је била на простору у Душановој улици између Љубичине и даље Страхињића бана све до иза Добрачине па до Доситијевог улице. Дакле, простор између четири споменуте улице.

Од Петраћеве баште па до Ладне Воде није било ни једне куће. Све саме баштоване и долапи. Коњ, запрегнут, унаоколо иде око завртња и вуче, покривених очију. Држе га у обмани као да иде далеко. Кад из радозналости наше, деце, паде једанпут питање: зашто сте му крпама покрили очи? — слуга баштовански дрекну: *Ајде бре! Да му се не заврти мозак...*

Дорћол је онда имао и кафане нарочитог карактера. *Талетова* кафана чувена по господству својем. Још је она на месту где се укрштају улице Душанова и Краља Петра, само са новим називом: *Дарданели*. Љуба Михалаћева каже за Талетову кафану да је била *једна поједна*. То је њен израз за нешто оделито и на добром гласу. „Мој човек (место мој муж. Тако се онда говорило) — говори она даље — и Никола Попче и Никола Вуловић и Михалаћ, звани „*лепо дете*“ били су у својству дорћолске господе редовни посетиоци ове кафане“. Па *Пивни извор*, такође отмена. Напазила се у Краља Петра улици на месту где сада ову улицу пресеца улица Страхињића бана. Ту су се приређивале забаве, игранке, балови и обавезно такозвани школски балови. Друштво виђено, од реда, звано позивницама. У то време играли су се ланс и кадрил. Душа у извођењу ових игара био је Б. Ђуричић, млад човек трговачког реда, симпатичан, жив и еластичан. Омладина и ђаци у доба на крају свога школовања имали су приступа и примани радо на ове приредбе као виђени. Они су били своје врсте зачин и по њима је обележаван карактер отмености.

Ђир-Маркова кафана је у Душановој улици на месту где је доцније подигнута — и до извесног времена постојала Друга Београдска Пивница. Сада је у тој згради Трећи квартал. Ђир-Маркова кафана је била мрачна и некако подоума — ако се овај израз може употребити. Ђир-Марко, отац Мите Мерцана, у антерији, пуши на чибук. Кафа, ракија, вино. Уз ракију целер и краставчићи кисели.

Црни Орао на углу Капетан Мишине и Душанове улице. Са диоком у средини. Послужења и све као у Ђир-Марковој кафани. Пред кафаном *лиачдери*: бели и црвени. И сада је ту. *Чича-Иванова* кафана сва у стилу *Црног орла* и Ђир-Маркове кафане. Чича Иван у плавим чојаним чакширама. Малог раста и испупчених очију. Севдалија. Пуши пред кафаном. На његовом чибуку, на оном делу што се ставља у уста, *ћилибарско зрно* без мало као кокошиње јаје. Једва га обзине и за време пушења прави утисак као да има зубобољу. И ова је кафана била на углу Ду-

шанове и Капетан-Мишине улице, преко пута Црнога орла и нешто испред садашњег Бердаја ка средини улице Душанове. У њој све у знацима као и у последње две. Наравно, директ на средини. Чича-Илија је назвао ову кафану: *Кафана кот наводни директ*.

Чича-Иванов син Пера, звани џамбас, чинио је читава чуда. Напије се, па с коњем — у кафану! Најчешће код Црног орла. Уђе јашући и не скида се с коња! Пије вино, а коњ копа ногом и стриже ушима. Ми, деца — ту. Гледамо чудо, али обазриво: кад ће да ободе коња и нагло да окрене. Кад и то буде, јурне и до улице изобара столице пред кафаном па право на пољану код Кате Шокице, јунакиње из *Дорћолских њослова*. Сјаше, одмота конопац с врата коњског, узме крај конопаца у руке, пукне бичем и коњ потегне галопом унаоколо. То му дође као нека бравура коју треба да нарочито види и Ката Шокица. Људи у пролазу застајују, слежу раменима, добацујући један другоме: џамбасева посла!

Кафеџије сви из реда са својим оригиналним особинама. У плавим поркетским кеџељама. Чича Димитрије Писа у чакширама, па преко њих препасана кеџеља. Изазивао је смех, тим више што је као Цинцарин рђаво склапао и изговарао речи. Кад хоће да одгони децу он само тек викне: *Аде, бе!* — прихватајући руком столицу колико само да заплаши. Прљаву воду од испраног посуђа сви из реда бацају на сред улице. Гости пред кафаном уживају, захвални за ту пажњу кафеџијину, који опет то ради добронамерно да се гости мало као расхладе на сушно време. С времена на време само тек видите човека повијеног са шафољчином у рукама, да износи. Стане иза лиандера и потегне водом некако унаокруг. Кад падне пљусак из шафоља, са некалдрмисане улице дигне се прашина и осети њен нарочити „озон“. Остатку воде, који се намерно и срачунато задржи у шафољу, он да другу и нарочиту улогу. Зађе по столонима и испод ногу гостију исполива и докрајчи свој посао. За то време гости сви као по команди ставе своје ноге на пречаге од стола, захвални за пажњу проницљивог и доброћудног кафеџије...

На кући Ане, мајке Кате Шокице, изразито је била испољена „ћошка“ — како се звао доксад, отворен без џамова, у даскама. Ту песма и весеље. Све тече као голема река. Ту Ива Шокац, памуклијаш, брат Катин, ту великошколци и богословци. Каткад сâм Ива пева, обдарен благовучним баритоном, и најчешће у послу свога заната. Слушајући га осећате као да сеје живот... Куће ретке, ниске. Глас продире надалеко. Стари свет благосиља певача: *Бој му дао свако добро!*... У песмама се препева: *Танка Вела*, па Ката, поређена са златом, која се песмом позива да бере целер у Петраћевој башти...

Кућа Ане Шокице била је на месту које се сада налази пред оградом куће г-ђе Славке Ј. Илићке, пред тротоаром, у Страхињића бана улици. До скора је на томе месту био траг који је одавало нешто угнуто земљиште. Иза куће те и свуда унаоколо баште у најпримитивнијем смислу. Воћњаци и травуљина. Кајсије, трешње и највише шљиве. Дрвета велика, крива, сва у камењару, а све упарложено и необделано. Ограде — плотови, зубом времена уцрњени, натрутели, на врху шилџасти. И зачудо, да нам је то долазило као симпатично, мада просто и примитивно! Без великих дудова ретко да је која кућа била. Читава шумска дрвета. *Шандуд*, такође је био, ређе од обичнога, али доста видно, заступљен. Ово дрво, ова воћка, сматрала се као предани аманет од Турака. Није обнављано. Кад је које одживело свој век, друго га је долазило на ред за обнову. И тако се готово сасвим изгубило у нас.

Лица која су овде напред споменута, нарочито женскиње, служила су по карактеру за пример и импоновала. Честитост и нека врста достојанства при свем том што су ове жене биле нешколоване, доприносиле су много уважавању њихову. Честитост и побожност истичу се снажно. И не само побожност у оном дисциплински црквеном смислу: ни једна од њих није била без религије, која је најлепши морални украс човеков. Малени храм св. Александра Невског, који је био онда на месту где је сада основна школа у Душановој улици, био је свакада о богослужбама испуњен овим узорним женама. У кућама њиховим треперило је кандило пред иконом и светлост пламичка његова одражавала се у грудима њиховим и појачавала светлину њихових душа... Вера у Бога и вера у људе била је потка на којој су изаткиване и све грађанске врлине. На томе поверењу међусобно су се развијали односи пријатељства и искреног дружељубља. Мале ниске куће, разређене, беласале су се у зеленилу којим су окружене биле. Понека од њих била је са станчићем за издавање! Ако газдарица од куће оде за који тренутак до бакалнице, или са *тестијом* до чесме, она само каже својој суседи: *Молим те, буди мучкајет!* И оде. И обрнуто: често кирајџика замоли газдарицу за исту услугу. Кућа се остави отворена: *на образ* — како се то онда говорило... Поверење пак у већем обиму било је за дивљење. Поверење за позајмице и поверење у чувању туђег новца. Све је руковођено законом записаним у срца људска. Писани закон несавесни и бескарактерни људи могу да газе и могу да изигравају. Укореењени закон, дат са животом, не да то и чува и брани од искушења, од греха и недопуштености... Ево једног примера.

Покрај куће Љубе Михалаћево живела је у споменуто доба једна престарела баба, именом Рушка. Имала је преко осамдесет година.

У својој посве ниској и оронулој, кућици са земљаним подом и прозорима са ћерчивом. Рекао бих, да су се ћерчивом називала изукрштана округла као *оклаија* дрвета на прозорима. Прозори ниски, једва са двадесет сантиметара над земљом. Баба Рушка је, судећи по извесној околности, морала имати неку мuku и невољу у кући; а можда и због зебње и страховања са стране, од туђина, па је с времена на време доносила и у четири ока предавала Љуби Михалаћевој један завежљај. Сећам се, као да ми је и сада пред очима та слика. Нешто завијено у извешталој жутој *шамји*. Шамијама су жене повезивале своје главе и тиме уштеђивале чешљање и зачешљавање. Примивши из руку бабиних завежљај Љуба Михалаћева би одмах, оставивши гошћу у соби покрај деце, одлазила у подрум. Обнажене подрумске греде послужиле су за право *сокровиште* да се у четири ока дато „благо“ сачува, по доброј вољи, без икаквог искоришћавања, а по расположењу душе и срца. Једина награда је била радост која се темељила у осећању да се тиме чини добро.

После извесног времена опет дође баба Рушка и како седе она ће тек: *Љубо!*.. Па застаде. *Ја, знаш, за оно!*.. Љуба Михалаћева, као и раније, остављала је у соби, одлази у подрум и домаша с греде завежљај, доноси и предаје баби Рушки онако како је и примила: у истој *шамји* неразвезано, небројано, неприкосновено као светињу! Ово се понављало неколико пута у повећем размаку времена. Доцније, много доцније, у доба свога младићског узраста, сазнао сам да је то била бабина уштеђевина, можда једва која стотина динара. Невероватно, да се онда штедело, и — свако! Одвајало се *од уста* — како се говорило, само да се сачува за црне дане...

Код сина Љубе Михалаћеве приређиване су више пута дечје позоришне претставе. И то у подруму. Управо, у првом, приступном делу подрума, чији су степени као наручени служили за галерију. Пет, шест степена могло је да прими на десеторо босоногих гледалаца, у панталоницама из којих у понекога обешчачки провирују колена. Нисмо могли бити неузнемиравани. Кућа је то, подрум, а са тиме и потреба да се улази, узима или износи покоја ствар, као дрва и др. Но Љуба Михалаћева није се освртала на то и није имала призрења према нашој *глумачкој* осетљивости. Кад јој шта треба ето је, без обзира на сценска дешавања, тек по своме послу, и све некако кад не треба — према нашем суђењу. Воја Рашић ометен у своме уметничком елану — негодује. Кад је види да размиче „*љублику*“ да би себи раскрчила пут за пролаз, а он ће, истина онако кроз зубе, не прекидајући оно што је у улози: *Е баш њогреви!* Но, посао је — посао. Продужује се ипак.

Једнога дана десио се прави правцати инцидент: да је баш за време претставе Љуба

Михалаћева гласно из дворишта довикивала свога сина да је овај послуша нешто изван куће. Ситуација озбиљна. *Глумци* на сцени.з *Бој на Косову* није макар шта. Међутим, позив се понавља учестано. Глас се чује а *љублика* и *глумци* нервирано ослушкују и застајују у игри. Ситуација се погоршава. Док тек један из „*љублике*“, мислећи да син Љубе Михалаћеве није чуо позив, осмељен, у уверењу да чини услугу, од своје стране понавља тај позив у оригиналу, онако како га Љуба Михалаћева износи а наравно добронамерно: *Миле, зове те мајка да куйиш кисело млеко!*..

Ово је већ било и превише. У том моменту Воја Рашић, осетивши да је овим испадом његово достојанство и сувише повређено, онако како га је Бог дао, још од детињства голијатски удешеног, у својству *Милоша Обилића* пређе преграду позорнице и мачем дрвеним, срећом пљоштимице, а не „*сечивом*“ удари услужног гледаоца из публике. Овај нада дерњава, оде с претаве са протестом, тражећи да му се „*новац*“, дат у дугметској монети, врати натраг...

Старог Дорћола више нема. Он се изгубио. Савршено изгубио. Можда ни на прсте једне руке не могу се избројати остаци његови у живима. Обнављања не може бити. Време брише. Време је избрисало прошлост Дорћола. И његове обичаје и традиције његове. Оно што ми је остало у сећању, изнео сам у овом свом напису. У њему је верно забележено оно што је било и чиме се карактерише особеност овога краја наше престонице. И ја се радујем да сам одужио дуг према свом родном кутку. На њему сам сунце угледао и он ће ми остати као најдража успомена све до последњег даха мога.

Миливој М. Петровић

Винко Грдан: Булевар Ослобођења
(Са изложбе у уметничком павиљону „Цвијета Зусорих“)

Београд као центар индустрије дувана Краљевине Србије и историјски моменти нашег монопола

Први почетци монопола падају у сред најбурнијих догађаја наше историје, осамдесетих година прошлог века

Први почетци монопола Краљевине Србије воде нас у доба Кнеза Михаила и Краља Милана, у прве дане самосталне Кнежевине, потоње Краљевине Србије.

Тада, 1886 године месеца априла уведен је режим државног монопола дувана у Краљевини Србији. Две године раније (1884) беше изабрана скупштина. На свом трећем заседању у Нишу, ова скупштина беше примила и законске предлоге о монополу дувана, и то баш на дан 22 септембра 1885.

Србија, мала онда и тек започев свој организовани живот у модерном смислу, изграђивала се привредно у свима правцима.

Ето, у то и такво време пада почетак увођења монопола у Србији, онога, који је те међ данашње монополске службе Краљевине Југославије.

Производња, прерада и продаја дувана пре увођења монопола

Интересантно је било стање производње, прераде и продаје дувана до 1886 и много раније. У Србији је садња дувана била слободна, тако да је у оно време било на пр. пожаравачког дувана, јагодинског и т.д. Највећу количину и најбољег дувана давао је алексиначки округ, па онда крушевачки, врањски и Бајина Башта. Произвођачи су пак не само сушили дуван, него врло често и ферментисали. Произвођачи су продавали дуван такозваним аванцијама. Аванције су били занатлије, који су се навели прерадом и продајом дувана. Они су наине сами ферметисали, сортирали, резали и продавали дуван.

Назив аванције (или резачи) добили су отуда, што се направа помоћу које је резан дуван, звала аван. Као што се види, направа та није служила за туцање дувана, како би се на први мах помислило, већ за резање, а ипак су је звали аван. Па и сам тај аван имао је друкчију конструкцију него што се то замисли кад се каже аван. Он је личио од од прилике на половину једног повећег авана (кад се обичан аван уздуж преполови) само се том половином авана тако манипулише, да се положи, у њ' стави дуванско лишће, левом

руком то лишће притискује и полако гура удесно према отвору авана, а десном руком реже се покретним ножем, који је супротним крајем од ручице привезан за сам отвор авана. Тако је добро и спретно резан дуван, да се ни по чему није разликовао од данашњег крижаног дувана у фабрици. У једној аванцијској радњи било је више оваквих авана, Момци који су на њима радили звали су се резачи, а аванција је био сопственик радње. Свака варош у Србији имала је своје аванције, а Београд разуме се највише.

Дуван је откупљиван од домаћих произвођача по цени која се према „класи”, кретала од 2—6 динара по килограму, а страни дуван у листу (на пр. турски) плаћан је и по 12 динара по килограму. Крижани дуван продавали су аванције по 6—8—10 динара килограм лошијих дувана, а 12—16—20—24 динара фињих и најфинијих дувана.

Дувани нису имали називе као данас, него се обично тражио дуван од те и те цене. Уз дуван је продаван и цигар-папир, који је уважан са стране. У прво време у Србији се иначе пушио само крижани дуван, а доцније су аванције израђивали и цигарете помоћу „хилзни” (пискова).

Београд као центар индустрије дувана у Србији и увођење монопола уз концесију на монопол једној иностраној банци

Тако је бил осве до 1884 када је од стране државе уведено бандеролисање паклића дувана. Ето већ првих знакова државног учешћа у иначе сјајној добити коју су аванције имали од трговине дуваном. Бандеролисање је практиковано до априла 1886. Тада је држава дала Лендер-банци из Беча концесију на 50 година за експлоатацију дувана у Србији. Банка, односно њено предузеће у Београду, подигла је исте године прву фабрику дувана у Србији и то у приземљу „Гранд хотела” у Београду. Та се зграда налази лево на улазу у Чика-Љубину улицу и у истој је данас смештена Винер банк — канцеларије предузећа. Но пошто се капацитет ове прве фабрике дувана ускоро показао недовољним, Лендер банка је инсталисала још неке машине у баракама, које је закупила на месту где је данас монументална палата

Академије наука. То је била **друга фабрика дувана**.

Затим је подигнута и трећа. Управо све машинерије из досадањих демонтиране су и пресељене у већ постојећу зграду која се налазила лево од улаза у порту Маркове цркве из Таковске улице. То је та **трећа фабрика дувана** у Београду и уједно и у Србији. Најзад је 1887 иста ова банка подигла нову фабрику код „Мостара“. То је **четврта фабрика дувана**, а уједно и она иста, која је остала све до 1914, т.ј. до њеног пресељења у Ниш. Ова нишка била би **пета фабрика дувана** у Краљевини Србији.

Радништво за прву фабрику, као и за дуванске магацине у земљи у којима је смештан и ферментисан дуван у листу, рекрутовано је искључиво из рода аванција, односно резача. Тешки су то дани били за аванције и резаче. Један најразвијенији и најуноснији занат морао је готово преко ноћ да ишчезне, као да га никад није било. Један добар део нашао је запослење у првој фабрици у Београду и магацинима у унутрашњости, али остали су морали да траже запослење на другој страни, били су принуђени да прелазе и на друге занате. Ипак, та је криза преброђена без већих потреса, јер је занатска радиност у нас била у оно време у пуном полету.

Монопол прелази дефинитивно у државне руке

Месеца априла 1888 држава раскида уговор са Лендер банком и тако се ослобађа зависности од иностранства. Овај нагли раскид уговора (који је иначе био закључен као што знамо на 50 година, т.ј. до априла 1936, дакле до наших дана) дошао је због тога што се утврдило да Лендар банка прави лажан биланс, и на место да држава добије свој проценат, зараду, како је уговорено, оно испада да држава још одозго треба да додаје банци.

И тако од 1888 фабрика, а са њом и целокупна монополска служба, прелази дефинитивно у државне руке.

Административна монополска управа, за све време до преузећа монополске службе од стране државе, била је смештена у бившем „Гранд хотелу“. Године пак 1889 „Управа монопола дувана“ — како се онда звала — прелази у данашњу зграду у Кнез Михајловој улици. Ову је зграду Управа монопола купила од старог Београђанина пок. Радована Барловца, а по простору који заузима она је била и онда иста као и данас, само је на ту исту зграду после рата додато још два спрата.

После првих хитаца аустријских топова бачених на Београд

Тако је све то ишло до лета 1914, када је Управа монопола после првог пуцња аустриј-

ских топова морала да се сели у Ниш. У Ниш је убрзо пренета и Фабрика дувана из Београда. После су извесне машине фабрике возом биле упућене за Краљево, па им се тако изгубио траг у оном општем повлачењу и хаосу. То је било онда када је и Ниш био угрожен од непријатеља.

После рата у октобру 1918 Управа монопола позвала је преко општинских управа све своје особље да се јави, да би се наставила служба и посао у увећаној држави организовао. Први управник државних монопола после рата и организатор службе је Раша Милошевић, стари Београђанин, који је у дубокој старости умро 1937. Милошевић је иначе и први управник монопола Краљевине Србије. Његово прво постављење као управника носи датум 24 август 1888. Пресељена 1914 у Ниш из Београда, фабрика дувана остала је тамо дефинитивно и после рата.

Серије Петровић

Давид Жак-Луј: Портре господина Серизна (Са изложбе „Сто година француског сликарства“)

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К

Њ. В. КРАЉ ПЕТАР II ПОЛОЖИО МАТУРУ

10 јуна т. г., у 12 часова, одржана је у Краљевском Двору на Дедињу ретка свечаност на завршетку школске године, којој су присуствовали: Њ. В. Краљ, Њ. В. Краљица Марија, Њихова Краљевска Височанства Кнез Намесник и Кнегиња Олга, Затим Краљевски Намесници г. д-р Раденко Станковић и г. д-р Иво Перовић, гувернер Њ. В. Краља са професорима, дворске даме и цивилна и војна кућа Њ. В. Краља.

испита, испитни одбор ослободио је Њ. В. Краља усмених испита. На основу писменог испита, а према раније утврђеним годишњим оценама, испитни одбор признао је Њ. В. Краљу зрелост и спремност за изучавање наука на високим школама и универзитетима.

По саопштенем успеху и предаји сведочанстава, гувернер је кратким и топлим говором подвукао врлине и неуморан труд Високог ученика, нарочито истичући значај вишег течајног испита.

ЊЕГОВО ВЕЛИЧАНСТВО КРАЉ ПЕТАР

По завршеном црквеном обреду, гувернер Њ. В. Краља прочитао је записник комисије са вишег течајног испита који је Њ. В. Краљ полагао од 5 до 7 јуна о. г. Према оценама са писмених

На завршетку ове свечаности Краљевска Породица, Краљевски Намесници, гувернер са наставницима и остали присутни честитали су Њ. В. Краљу на постигнутом успеху.

Рођендан Њ. Кр. Вис. Кнегиње Олге

11 јуна т. г. прослављен је рођендан Њ. Кр. Вис. Кнегиње Олге. Тим поводом је одржано благодарење у Дворском храму на Дедињу, ко-

Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга

Претседник Београдске општине г. Влада Илић упутио је тада Њ. Кр. Вис. Кнегињи Олги следећу честитку:

Њеном Краљевском Височанству Кнегињи Олги
БЕОГРАД

О Рођендану Вашег Краљевског Височанства слободан сам да Вам изразим срдачна честитања и најтоплије жеље Градског већа Београда и моје лично, као и свих Београђана, које Ваше Височанство тако много задужује Својим високо хуманим и социјалним старањем.

Влада Илић, с. р.
Претседник Београдске општине.

РОЂЕНДАН Њ. КР. ВИС. КРАЉЕВИЋА АНДРЕЈЕ

На Видовдан, 28 јуна, прослављен је рођендан Њ. Кр. Вис. Краљевића Андреје. Тим поводом је одржано благодарење у Дворском храму на Дедињу, коме су присуствовале дворске даме, цивилна и војна кућа Њ. В. Краља.

Истог дана одржано је тим поводом благодарење у Дворском храму Св. Александра Невског на Св. Стефану (Милочер), коме је присуствовао Њ. В. Краљ у пратњи Своје свите.

РОЂЕНДАН Њ. КР. ВИС. КНЕЖЕВИЋА НИКОЛЕ

29 јуна прослављен је рођендан Њ. Кр. Вис. Кнежевића Николе. Тим поводом је одржано благодарење у Дворском храму на Дедињу, коме су присуствовале дворске даме и цивилна и војна кућа Њ. В. Краља.

Прослава Видовдана

Како се ове године навршило 550 година од трагичне и славне косовске битке, Видовдан је прослављен на изузетно величанствен начин у целој земљи. Најграндиозније свечаности су биле на самом Косову Пољу, где је на Гази Местану одржан помен косовским јунацима. Чинодејствовао је Њ. Св. Патријарх Гаврило уз асистенцију 50 свештеника. Војска и народ присуствовали су овом помену у огромном броју, долазећи из свих крајева земље целе ноћи као на ходочашће. После помена одржани су говори о значају Косовске битке. Нарочито леп говор одржао је Министар војске и морнарице армијски генерал г. Милутин Не-

дић. Затим је приређен ванредно успео дефиле трупа.

Друга већа свечаност приређена је у Фрушкогорској Раваници, где се налазе мошти Кнеза Лазара. И овде су се слегле огромне масе света да се поклоне моштима Кнеза Лазара. Народ је више часова дефиловао поред дрвеног ковчега са моштима, одавао пошту Кнезу Лазару и миловао својим рукама ковчег. Посматрао је и друге светиње које се налазе у овом манастиру: чувени покров Јефимијин, пехар којим је Кнез Лазар наздрављао својим јунацима, нешто мањи пехар Кнегиње Милице, иконице пред којима је Кнез Лазар заклео и

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

причестио своју војску. Са побожношћу је народ посматрао ове ретке успомене, које су кроз целу историју имале на све Србе заиста велики потстрек.

Трећа значајна прослава Видовдана организована је у Боки Которској, где бораве Њ. В. Краљ Петар II и Њ. В. Краљица Марија. Уочи Видовдана приређена је грандиозна ватрена свечаност на простору од преко 70 км. на Јадранској обали: Велики огњени ланац протезао се од врхова Боке до брда иза Петровца на мору. Сва брда околу била су осветљена ватрама, на извесним местима су горели иницијали „Њ. В. Краљ Петар II“. Пред Дворцем у Милочеру биле су приређене одушевљене манифестације Њ. В. Краљу и Њ. В. Краљици Марији. На Видовдан је одржан помен косовским јунацима у Дворском храму на полуострву Свети Стефан.

Београдска општина приредила је банкет у част страних новинара који су посетили Београд

30 маја допутовала је у Београд једна група страних новинара који су пропутовали кроз нашу земљу у намери да се упознају с њеним природним лепотама, с њеним културно-просветним установама, са животом и обичајима и уопште с југословенским националним фолклором.

Пошто су у току два дана уживали у јединственој панорами којом Београд и околина дочарава око посматрача, г. Влада Илић, председник Београдске општине, приредио им је банкет у среду 31 маја, у ресторану хотела „Бристол“.

За пријатељским столом, у присној и срдечној атмосфери били су окупљени страни новинари г.г.: Жан Мартен, директор „Журнала де Женев“, Таге Танинг, уредник „Берлинске Тиденде“, са госпођом, Хенри Којотински, уредник „Куријер Варшавски“, др. А. Д. Тамее, уредник „Њув Ротердамше Куран“, Жорж Догај, уредник „Ле Соар“, Хјорт Лоханзен, уредник „Дагбледет“ (Осло), Анкер Киркеби, уредник „Политикен“ Фридрих Влатник, уредник „Цирихер Цајтунг-а“ и Арас, уредник „Газет ван Антверпен.“

Г. Љуба Стефановић, адвокат и градски већник био је делегиран од стране г. Председника Београдске општине да га на томе банкету заступа. Присутни су били г. Живан Ранковић, ђенерал у пензији и градски већник, г. Милан Костић, директор у пензији и градски већник, г. др. Стеван Поповић, секретар Индустрijske коморе и градски већник, г. Милорад Симиновић, професор и градски већник, затим г.г. Божја Павловић, директор Општег одељења, др. Ђура Ђуровић, помоћник директора Општег одељења, др. Угљеша Давидовић, директор општинског санитета, Лазар Швабић, директор Дирекције трамваја и осветљења, Драги Поповић, архитекта, Перше, директор „Путника“, са Госпођом, Бошко Богдановић, помоћник шефа централног Пресбирора и др. Младеновић, директор Београдске краткоталасне радио-станице.

И Београд је на Видовдан одао пошту косовским херојима. У Саборној цркви отслужена је служба и одржан помен косовским херојима и свима борцима палим за отаџбину од Косова до данас.

Помену су присуствовали Краљевски Намесници г. др Раденко Станковић и г. др Иво Перовић са госпођом Перовић, затим претседник Сената г. др Антон Корошец, претставници Скупштине, претставници Краљевске владе, претседник Београдске општине г. Влада Илић и претставници војних власти.

Одржан је исто тако помен у католичкој цркви Христа Краља, коме су присуствовали претставници цивилних и војних власти. Помен су приредиле и јеврејске синагоге и старокатоличка црква, као и све православне цркве у Београду.

У току банкета госте је срдечно поздравио на француском градски већник г. Љуба Стефановић, који је рекао:

Госпође и господо,

Осећам част што сам одређен од Претседника Општине београдске да будем тумач осећаја наше престонице према вама, претставницима штампе страних земаља. Ја сам врло поласкан овом дужношћу, и поред незваничног карактера ваше пријатељске посете нашој земљи, те користим ову прилику да вам изразим сву нашу радост што вас дочекујемо као искрене пријатеље. Ту дужност ми је у толико пријатније да испуним, што ми знамо и правилно ценимо активност коју ви развијате као новинари и публицисти на политичком, економском и културном пољу у току ове периоде тако узбуђеног међународног живота, у којој би рат желео да се поново зачује његов страшни поклич. Ваши су напори несумњиво управљени ка одржању и учвршћењу светскога мира и међународног живота и самим тим ка слободи света, која је, према мисли једног од великих умова данашњице, у једном великом делу, дело саме штампе.

Али и једна друга ваша особина заслужује, такође наше дубоке симпатије. Ви сте синови оних лепих и живописних земаља Средње и Северне Европе, које по својим примерним установама, своме демократском духу, поретку, по природним богатствима могу бити горде заслуженим угледом, који су стекле у свету и симпатијама, које оне свуда уживају. Исто тако ваш долазак у нашу земљу причињава нам врло изузетну радост, коју сам вам мало час од срца већ изразио.

Ми вас сматрамо као пионире за измирење, зближење и што тешњу међународну сарадњу, као визионаре лепше будућности Света, јер је крајњи циљ те акције: трајан мир међу народима. Идеал Слободе Народа изазива пламен осећања, који крепи вечну тежњу за светским миром. Као пионирима те врсте, ми

вам желимо топлу добродошлицу. Надамо се да сте за време свога кратког боравка у Југославији могли да утврдите њену велику активност на културном пољу, што сведочи о њеној неоспорној животној снази. Ми се надамо такође да ћете из ње понети незаборавну успомену, која се увек чува у сећању и у срцу када нам је на животном путу дано да сретнемо добре и искрене пријатеље. У том духу, Госпође и Господо, у име председника Општине и у име Градског већа Општине београдске, ја пијем у ваше здравље и желим вам најсрдачнију добродошлицу. Дижем чашу и за срећу и напредак ваших лепих земаља!

Г. Жан Мартен, директор „Журнал де Женев“ очигледно веома пријатно дирнут лепим, говором г. Стефановића узео је реч.

У своме дужем излагању г. Мартен је евоцирао успомене на ратни Београд, када га је непосредно иза рата посетио, на чијим се згариштима данас уздижу велелепне грађевине, чије монументалне фасаде и усклађене димензије задивљују.

Г. Мартен вели: да је југословенска престоница за непуних 20 година у своме грађевинском, полету, са својим дивним венама, својим широким булеварима, дрворедима, зеленим парковима, достојно стала у ред великих европских градова.

Г. Мартен се у своме даљем говору инспирише

древном Београдском тврђавом, коју Калемегдан са својим уврцеталим алејама, фигуративним шареним ронделама на домаку Саве и Дунава — дочарава... и узвикује: „Векови су сахранили читаву историју многих народа у томе историском лавиринту“...

Особито је био дирљив тренутак, када је проницљиво око искусног дугогодишњег новинара умотрило старог познаника и пријатеља г. Живана Ранковића, који је 1918 год. у Мостару, у чину пешад. потпуковника, командовао 14 пешад. пуком, који се одликовао својим храбрим држањем у ватри услед чега се данас зове: „14 пешадиски пук Краља Петра II“.

Г. Мартен говори одушевљено о Г. Ранковићу, једном од преживелих јунака из минулих ратова и о указаном гостољубљу које је, за време свога бављења у Мостару, уживао на његовом топлом огњишту.

У току банкета, који је уз звуке салонског цеза, трајао дубоко у ноћ, певали су г.г. Раша Раденковић и Урош Сеферовић, уз пратњу гитара, неколико наших класичних народних мелодија, што је госте довело до усхићења.

После завршенога банкета страни новинари су, исте ноћи, отпутовали возом за Скопље, одакле ће, после краћег боравка, кренути за Пећ, Црну Гору, и Приморје.

М. Симовић.

Грчки привредници и културни радници у Београду и Југославији

На позив Југословенско-грчке лиге у Београду бавили су се у Југославији од 8 до 14 јула седамдесет чланова Грчко-југословенских лига из Солуна и Атине. У овом броју налазили су се и претставници: Пиреја, Патраса, Волоса и Крфа. Вође ове грчке екскурзије били су: председник Грчко-југословенске лиге у Атини г. Ђорђе Кофинас, адвокат и пређашњи министар финансија, и председник Лиге у Солуну г. Анастас Цицис, индустријалац и председник Солунског сајма. Гости су били углавном из редова привредника и културних радника и овако су заступљени: 2 пређашња министра, (г.г. Кофинас и Лукас Руфос), 1 председник општине (г. Меркуриу из Солуна), 7 професора Универзитета, међу њима 1 члан Академије наука (г. Сократис Кугеас), 1 професор Политтехничке школе из Атине (г. Захариас), 6 председника Комора (индустријских, трговачких и занатских), 1 директор банке у Солуну (г. Мегалидис), 1 гувернер (г. Ламбропулос) и 3 директора Аграрне банке, 5 адвоката, 4 лекара, 4 индустријалца, 9 трговаца, 2 официра и ратника, 1 бив. директор Пресбириа и 2 новинара, 3 извозника и комисионара, 3 општинска већника и чиновника. Ту су били и наши сународници: саветник наше Слободне зоне у Солуну (г. д-р Митровић) и преставници наше Трговачко-индустријске коморе и колоније у Солуну. Међу гостима било је и 10 госпођа. Сам састав ове екскурзије казује њен циљ: упознавање са нашим привредним и културним установама и са њиховим претставни-

цима. Може се с правом рећи, да је тај циљ потпуно постигнут.

После ступања на нашу територију, 8 јула, грчки гости су дошли у Скопље, средиште Јужне Србије, која има највише привредних веза са Грчком. После ручка, који је приредио председник Скопске општине г. др. Чохаџић, са већницима, гости су отишли и посетили електричну централу на Трески, а затим су се вратили у Скопље и разгледали поједине установе, међу њима цркву Св. Спаса, Музеј Јужне Србије, Уред за осигурање радника и т.д. Увече су скопски привредници, на челу са г. Патрногићем, председником Трговинско-индустријске коморе, и секретаром г. др. Видом Ђурђевићем, приредили банкет на тераси Официрскога дома, на коме су, поред гостију, учествовали и претставници власти, и културних установа.

Сутрадан гости су продужили пут за Београд. Да би се упознали са историским местима и лепотама наше земље, путовали су железницом преко Приштине, Косова, Рашке, Краљева и Крагујевца. У Београд су стигли у недељу 9 јула у 8 часова увече. На станици им је приређен леп и срдачан дочек. Госте из Грчке дочекали су грчки министар у Београду г. Раул Библика-Розети са особљем Посланства, чланови Југословенско-грчке лиге, претставници привредних комора и грчка колонија у Београду. Госте је поздравио председник Југословенско-грчке лиге г. Милан Костић, овим речима: „Највећа је част

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilib.rs

замене што могу да поздравим у Београду, у име Југословенско-грчке лиге, тако угледне и одличне претставнике пријатељског и савезничког грчког народа. Иако су прошле већ три године од када су чланови Југословенско-грчке лиге из Београда били у вашој дивној земљи, колевци класичне цивилизације, остале су им незаборавне успомене на срдчан и топао пријем који сте им указали. Ми желимо да се осећате у нашој престоници као код своје куће и да мислите увек да се налазите међу најискренијим пријатељима. Желимо да понесете из наше престонице и из целе Југославије најлепше успомене и дубоко уверење да сте

штва и привредне установе. Једна делегација грчких привредника и културних радника била је примљена од помоћника Министра трговине и индустрије г. д-р Саве Обрадовића, и у Министарству иностраних послова од помоћника г. д-р Милоја Смиљанића, и најзад у Општини од претседника г. Владе Илића. У 11 часова гости су посетили Београдску берзу, где их је поздравио потпретседник Берзе г. *Михаило Ђурић*, изневши у свом говору историјат и напредак ове установе. На поздрав је одговорио претседник Грчко-југословенске лиге г. *Кофинас*. Из Берзе се отишло у Трговинску Комору, где је одржана седница, којој је председавао потпретседник *Ћ. Воја Петковић*. После поздра-

Пријем код претседника Београдске општине г. Владе Илића

нам добро дошли." На овај поздрав захвалио се претседник Грчко-југословенске лиге *Ћ. Кофинас* овим речима: „Ово ваше одушевљење којим сте нас дочекали у престоници Југославије дубоко нас је гануло. А будите уверени да нас је дубоко дирнуо и одушевио и сам ваш позив да дођемо у вашу дивну земљу. Овде се налази све што претставља нашу земљу у културном, привредном и научном погледу." У свом даљем говору г. Кофинас је истакао старо пријатељство грчког и југословенског народа, срдчане и тесне везе које међу њима постоје и савезништво двеју земаља. Завршио је свој говор поклицима југословенском народу и његовој престоници.

Сутрадан, 10 јула, гости су корпоративно отишли у Двор и уписали се у Дворску књигу, а затим су посетили поједина државна надле-

ва *Ћ. Петковића*, генерални секретар Трговинске коморе *Ћ. Светислав Мародић* одржао је предавање о привредним приликама у свету и у балканским земљама. Г. Мародић је завршио речима: „Изградимо своју независну балканску привредну заједницу, која ће нам већ сама по себи, а поготову ослоњена на нашу политичку заједницу, загарантовати пуну економску и политичку независност." После тога говорили су у име грчких привредника: *Ћ. Панајотис Канциас*, претседник Трговинско-индустријске коморе из Пиреја, и г. *Софоклис Стаматис*, трговац и претседник Трговинско-индустријске коморе из Солуна.

Истота дана у 5 часова гости су посетили Музеј Кнеза Павла, где их је дочекао помоћник Управника г. д-р Грбић и провео их кроз сва одељења Музеја. Из Музеја гости су оти-

шли у Народну банку, где их је поздравио директор г. д-р Д. Узелац. После разгледања просторија и свечане дворане банке, г. д-р Узелац је одржао предавање о економским и клириншким односима између Југославије и Грчке. Од стране Грка говорио је г. Александар Бојаџогу, професор економије и пољопривредне политике на Универзитету у Солуну.

Овај је дан завршен банкетом, који је Трговинска комора приредила у част гостију, у хотелу „Српски Краљ”. Поред претставника наших привредних установа и чланова Управе Југословенско-грчке лиге у Београду, банкету су присуствовали: грчки посланик г. Бибика Розети, у име Краљевске владе г. Никола Бешлић, министар пољопривреде, и у име Министра Трговине помоћник г. д-р Сава Обрадовић. На банкету је било више здравица, у којима су истицане пријатељске везе између нашег и грчког народа у прошлости и садашњости и изјављене жеље да привредне и културне везе између Грчке и Југославије што више ојачају пријатељство које међу овим земљама постоји.

Четврти дан боравка грчких гостију у Југославији посвећен је посети наших светиња на Авали и Опленцу. У пратњи чланова Управе Југословенско-грчке лиге и грчког посланика г. Бибике-Розетиа гости су у 9 часова стигли на Авалу и одмах отишли на гроб Незнаног Јунака. С дубоким поштовањем присутни су се поклонили овоме символу наше борбе за слободу, а претставници Лига из Атине и Солуна (*т.т. Кофинас и Цицис*) положили су венце на гроб. То исто је учинио у име старих ратника из Солуна г. *Мантос Матеу*. Претставник Крфа (*т. Газис*) положио је на гроб једну урну, у којој се налази земља са Крфа и Вида, рекавши: „Полажем ову урну са зомљом са острва Крфа и Вида, која је земља заливена и натопљена крвљу најбољих српских синова, који су положили своје животе за слободу и част савезничког југословенског народа. Са Авале гости су се кренули на Опленцац. Успут су им показана историска места, где је отпочела борба за слообду и стварање нове српске државе. Гости су се дивили природним лепотама Шумадије, кроз коју су сада пролазили. На Опленцу пред црквом, дочекао их је у име Управника Двора г. Лека, капетан I кл. г. Васа Милетић. После разгледања цркве, сишли су у крипту, где су видели гробове чланова Дома Карађорђевића. У највећој тишини зауставили су се код гроба Краља Александра Ујединитеља. Са осећањима дубоког поштовања положили су венце: *т. Кофинас*, у име Атинске лиге, *т. Цицис* у име Солунске лиге и *т. Матеу*, у име Удружења старих македонских ратника. Г. Матеу је рекао: „Ми, који смо са Тобом, Велики Југословенски Краљу, у рововима на Солунском фронту делили зло и добро, увек ћемо чувати у својим срцима успо-

мену на Тебе и Твоја велика дела. У то име ја полажем овај скромни венац на гроб великог Краља и Јунака. Слава Му.”

После разгледања музеја и имања Њ. В. Краља, у хотелу на Опленцу Управа Двора приредила је ручак у част гостију из Грчке. За време ручка потпретседник Управе Југословенско-грчке лиге *т. Живан Ранковић*, ђенерал у пензији, наздравио је грчком Краљу Ђорђу II, а претседник Грчко-југословенске лиге из Атине *т. Кофинас* наздравио је Њ. В. Краљу Петру II, Њ. В. Вис. Кнезу Намеснику и Краљевском Дому. Поред других говора нарочито је топло поздрављен говор *т. Герасимоса* Аливизатоса, пређ. државног потсекретара, а сада професора Атинског универзитета, који је говорио на српском језику и у свом говору истакао значај места која су данас посећена, и велика дела и заслуге за Југославију покојног Краља Ујединитеља. У повратку за Београд гости су се задржали у Аранђеловцу, где су обишли изворе киселе воде, разгледали уређење бање, а нарочито новог купатила и новог бањског хотела.

Увече је Београдска општина приредила гостима банкет у павиљону Ђ. Вајферта на Сајмишту. На банкету су, поред претставника привредних и културних установа, били: г. Бибика-Розети, грчки посланик у Београду, министар пољопривреде г. Никола Бешлић и помоћник министра иностраних послова г. Милоје Смиљанић. За време вечере наздравио је гостима претседник општине г. *Влада Илић* овим речима:

„Испуњен сам искреном радошћу, што могу да поздравим добродошлицом наше драге госте из суседне пријатељске Грчке. Пријатно ми је што могу да им од срца кажем да их грађанство Београда прима у своју средину са неподељеним симпатијама и да на њих гледа онако како се гледа на право и искреног пријатеља. Ја верујем да сте и ви, наши драги гости, морали осетити за време нашег боравка топлину осећања, која наш народ гаји према вашем народу.

Госпође и господо, узајамност пријатељских осећања између грчког и југословенског народа има своје порекло, како у далекој тако и у блиској нашој прошлости. Да вас опоменем на сарадњу и заједничке борбе наших предака почетком 19 века, која је довела до ослобођења и независности наших земаља.

Када је 1915 године српска војска, борећи се за слободу своје земље, морала напустити територију Србије, она је после страшних мука преко Албаније нашла гостопримство у вашој лепој домовини. Под топлим пријатељским сунцем грчке земље наши јунаци лечили су своје ране, одмарали своја изнурена тела и прикупљали снаге за нова јунаштва. Са висова ваше јуначке земље полетели су они гвоздени наши пукови, који су својим силним налетом, у заједници са вашим храбрим војницима, сломили

отпор непријатеља и донели своје народу жељно очекивану слободу.

Драги наши гости, поред ових светлих, за вашу земљу везују нас и наше тужне успомене. Ваша земља је делимично чувар и наше туге и нашег бола. Ваша земља на својим грудима пружила је вечно почивалиште и одмор многобројној нашој браћи, после албанског повлачења. Воде ваших мора покривају „Плавну гробницу” оних изнурених див-јунака који су у вашој земљи завршили сан о својој родној грудии! Стога је ваша земља постала место ходочашћа наше славе и наше туге. Већина становника Београда везана је неком успоменом за вашу земљу. Многи су уживали њено гостопримство, а многим она чува земне остатке оних који су им били драги.

Нећу да вам говорим о дивљењу које од наше младости имамо за мудрост, уметност, науку и витештво старе Јеладе. И када још знамо да у данашњим данима наша два народа имају један у другом правога пријатеља, онда ће вам бити разумљиво зашто сте нам ви тако драги гости и зашто нас ваше бављење у нашој средини испуњава тако пријатељским осећањима.

Ја вас, госпође и господо, молим да се у нашој средини не осећате као у туђини већ као у једној братској и пријатељској средини.

Мени је жао што у овој прилици не видим међу нама нашег старог знанца и пријатеља министра-гувернера Атине г. Коциаса. За време свог кратког боравка у нашем граду он је освојио наше симпатије. Ја вас молим да му, поред наших пријатељских поздрава, изразите и нашу поруку, да ће у свакој прилици бити наш добро дошао гост.

На крају, ја вас у име градског већа Београда, у име своје и у име Београђана поздрављам још једном добродошлицом и кличем: „Живело грчко југословенско пријатељство!”

После говора претседника општине г. Илића, који је бурно поздрављен, устао је г. Кофинас, да у име Грчко-југословенске лиге изрази задовољство, радост и захвалност за срдачан дочек који им је указан.

„Од првог ступања на југословенско тле — рекао је г. Кофинас, — ми смо осетили да се налазимо међу пријатељима. За време свог десетогодишњег претседниковања у Грчко-југословенској лиги у Атини, ја сам могао лично изблиза да пратим рад свих досадашњих влада у двома земљама на зближењу и развијању узајамних веза. Данас могу да потврдим сигурне резултате ових својих десет година истрајног напора.

За ово време и грчки и југословенски народ могли су да увиде од коликог је значаја њихова тесна сарадња, и економска и духовна, за главне основе њиховог напретка и њихове независности. Ово узајамно разумевање између наша два народа има свог одјека код оних, чија је узвишена дужност да руководе нашом судбином.

Ова посета пружила нам је могућност да утврдимо велики напредак, дивовским корацима, који је учинила ваша земља у свима правцима, нарочито на социјалном, привредном и просветном пољу. На проласку кроз вашу земљу, кроз историски град Скопље, преко пространих крајева богате и плодне земље, као и бављењем у вашој престоници, констатовао сам да се свуда огледа ваша изузетна способност за прилагођавање најновијим успесима културе, што чини богатство ваше земље.

Иста опажања се јављају и на пољу индустрије. При свем том ја верујем да ви још нисте дали своју последњу реч, с обзиром на стално обогаћивање привредно и просветно, које се остварује у вашој земљи. Све ове резултате дугујете и дуговаћете и убудуће неупоредивим особинама вашег племенитог народа, његовој мудрости, његовој љубави према раду, његовој баснословној уздржљивости, његовој љубави према миру, али исто тако и његовом жарком патриотизму, који је стално готов да брани, као неки Кербер, величанствено наслеђе које му је у аманет оставила једна од најхеројскијих историја.

Ова урођена снага вашег племенитог народа, овај хероизам, који ништа није могло да савлада, чак ни у најочајнијим тренуцима ваше историје, водиће вас без икакве сумње стално напред, за најлепшу срећу вашег огњишта и ваше Отаџбине. Инспиратора овог великог замаха и напретка, патриотизма и љубави према слободи и правди ја видим у духу прослављенога лика племенитога Краља Александра Ујединитеља. Све ове особине југословенског народа уливају поверење и спокојство и дају му прво место међу осталима у напретку и најотпорнијем чувару мира на Балканском Полуострву.

Дижем ову чашу у здравље Њ. В. Краља Петра II, Њ. К. В. Кнеза-Намесника Павла, Њ. К. В. Кнегиње Олге и целог Краљевског Дома.” — Говор г. Кофинаса био је често пута прекидан поздравима и одобравањима.

После г. Кофинаса узео је реч г. Константин Меркуриу, претседник Солунске општине. Он је истакао срдачност нашег суседства која се манифестовала у спонтаном братском пријему и гостопримству, на које су гости наишли од првог ступања на нашу територију. Ова веза произилази из духовне сродности наша два народа и заједничких борби за народну слободу.

За Београд, г. Меркуриу каже, да је најлепши град у Источној Европи. Одаје признање радовима Београдске општине на модернизовању престонице према најлепшим узорима.

Г. Александар Бојаџићу, професор економије на Солун. универзитету, изразио је жељу и потребу за тесном сарадњом која треба да се оствари између грчке и југословенске омладине и грчких и југословенских интелектуалаца.

Г. Милан Костић, претседник Југословенско-Грчке лиге у Београду, истакао је велике заслуге класичне Јеладе и данашње Грчке за просвећеност целог човечанства. Подиже чашу у здравље Њ. В. Краља Ђорђа II и грчког Краљевског Дома.

За све време вечере општинска музика у соколској униформи изводила је народне мелодије, а затим су гости имали прилике да чују наше одличне певаче, који су за ову прилику нарочито ангажовани. После вечере гости су заједно са присутним званицама одиграли неколико наших и грчких игара.

Пети дан боравка наших гостију прозеден је у пријатној екскурзији Дунавом на лађи „Александар I”. Окићена лађа већ од шест часова почела је примати госте, а у седам часова, уз звуке војне музике, лађа се кренула. На броду су, поред осталих, били и министри г.г. Крек и Сној. Када је брод пролазио поред Небојше куле испод Београдског града, гости из Грчке г.г. Кофинас, Цицис и Матеу спустили су у таласе Дунава три венца у спомен грчког јунака Риге од Фере, кога су Турци на овоме месту, пре 150 година, бачили у Дунав. Пролазећи поред наших вароши на Дунаву, лађа је дошла близу Дренкове, на уласку у Ђердап. Гости су имали прилике да виде улазак у чувену Ђердапску клисуру. Одатле се лађа вратила и зауставила у Смедереву. Према програму грчки гости, заједно са осталим присутним на броду, искрцали су се у Смедереву. Ту им је приређен врло леп и свачан дочек. На челу велике масе света на пристаништу били су: народни посланик среза Подунавског г. Милан Стојимировић-Јовановић, претседник општине г. Мил. Рајаковић, срески начелник г. Димић и др. Госте је прво поздравио г. Јовановић, а затим г. Рајаковић, истичући радост што могу дочекати претставнике пријатељског грчкога народа у овоме историјском месту. На ове поздраве захвалио се г. Кофинас, претседник Грчко-југословенске лиге у Атини.

После разгледања Смедеревске тврђаве и цркве, гости су дошли пред споменик изгинулих Смедераваца. Ту је са неколико пригодних речи одао пошту изгинулим борцима г. Цицис, претседник лиге у Солуну. Одатле су гости

дошли са свима излетницима, који су учествовали у овој екскурзији, у „Гранд-хотел”, где је приређена вечера за 200 особа. У току вечере захвалили су се Смедеревцима, а нарочито нар. посланику г. Стојимировићу и претседнику општине, г. Рајаковићу на овако лепом и спонтаном дочеку: г. Кофинас, и г. Цицис, у име Грчких лига, и г. Милан Костић, претседник Лиге из Београда, који је у свом говору истакао значај Смедерева у прошлости и садашњости које је сада једно од главних привредних средишта у нашој држави. У име Солунских ратника захвалио се г. Матеу, завршивши свој говор речима: „Волели смо Југославију и увек ћемо је волети”. У име Смедеревске општине и грађанства одговорили су на ове здравице топлим и патриотским говорима г. Коста Митровић, већник Трговинске коморе и г. Димитријевић град. већник. По свршеној вечери гости су се укрцали у лађу и у најлешем расположењу стигли у Београд око поноћи.

Последњи дан боравка грчких излетника прошао је у разгледању Београда и појединих фабрика. Из пиваре Ђ. Вајферта, гости су општинским аутобусима отишли на Дедиње, где им је у ресторану „Мишић” управник Вајфертове пиваре приредио леп ручак.

Истота дана после подне гости су посетили друштво „Рига од Фере”, а одатле су дошли у Грчко посланство, где су били сакупљени најодличнији претставници београдског друштва. Ту су били министар пољопривреде г. Бешлић и Маршал Двора г. Б. Чолак-Антић. Домаћин министар г. Бирика-Розети, са војним аташеом пуковником Иконому и секретаром г. Кири, и овом приликом је посведочио своје гостољубље и још једном је дао доказа свога неуморнога старања за што јаче и срдачније везе међу нашим народима.

Испраћаји грчких гостију из Атине у петак, 14 јула, и из Солуна у суботу, 15 јула, на железничкој станици, били су веома срдачни и пуни искреног пријатељства и разумевања. Узвици: „Живели”, „Зито” и „Довиђења” разлегали су се дуго и дуго, све док се воз није изгубио у даљини.

Мил. А. Костић.

Италијански министар саобраћаја г. Бени посећује Београд

Италијански министар саобраћаја г. Бени посетио је Београд 5 јула и задржао се овде 3 дана. Он је дошао да врати посету коју је југословенски министар саобраћаја учинио прошле године Италији и њеном министру саобраћаја и да претресе са југословенским колегом неколико саобраћајних питања. Г. Бени је допутовао са госпођом, и са генералним директором италијанских железница г. Веланијем, са својим личним секретаром г. Бањанијем и секретаром министарства саобраћаја г. Фасоом.

На југословенско-италијанској граници у Радгони и у Београду приређен је италијанским гостима свечан и срдачан дочек. Железничке станице у Земуну и Београду биле су искићене италијанским и југословенским заставама. На београдској железничкој станици дочекали су италијанске госте Министар саобраћаја д-р Мехмед Спахо, помоћник Министра г. Шнелер са госпођом, генерални директор г. Никола Ђурић и други високи чиновници Министарства саобраћаја, као и претставници италијанског посланства.

Г. Бени се уписао у дворске књиге у Маршалату Двора, па је посетио министра саобраћаја д-р Спаху и задржао се са њим у дужем разговору. Разгледао је, са својом пратњом, Топчидер и Калемегдан, посетио је гроб Незнаног јунака на Авали, положио је на њега венац свежег цвећа и одао пошту. Увече је посетио италијанско војно гробље у Београду.

Сутрадан, 6 јуна, посетио је г. Бени, са својом пратњом, Опенац и одао пошту сени Витешког Краља Александра I полажући венац белих љиљана на Његов гроб. На повратку са Опленца италијански го-

сти су посетили Венчачку виноградарску задругу и Буковичку Бању крај Аранђеловца.

Г. Бени, са својим пратиоцима, отпутовао је 7 јуна пре подне у Сарајево, где му је исто тако приређен срдчан и свечан дочек.

Г. Бени је дао новинарима кратке изјаве, у којима је рекао да је очаран лепотама Београда. Први утисак који је учинио на њега Београд, загрљен двема великим рекама, још док га је посматрао из Земуна био је ванредан.

Монсињор Босар, викарни бискуп Париза, посетио је Београд

Београд је посетио 25 јула викарни бискуп Париза монсињор Босар, који је дошао у Југославију као изасланик кардинала Вердиеа, париског надбискупа да присуствује Еухаристичком конгресу Христа Краља у Љубљани. Пре одласка у Љубљану високи прелат монсињор Босар хтео је да посети Београд и да се поклати Гробу Незнаног јунака на Авали и гробу Витешког Краља Александра I на Опленцу.

Високог госта дочекали су на београдској железничкој станици претставници југословенског Министарства иностраних дела, Француског посланства, Клуба пријатеља Француске, Клуба француских пријатеља Југославије, католичке цркве и други.

Монсињор Босар се прво уписао у Дворске књиге у Маршалату Двора, депоновао своју карту у Министарству иностраних послова, па је посетио српску православну Патријаршију, где га је дочекао викарни епископ г. Дионисије, затим је учинио посету монсињору Еторе Феличу у Нунцијатури.

Монсињор Босар се потом одвезао на Авалу, где је одао пошту Гробу Незнаног јунака, а затим је продужио пут кроз Шумадију за Опенац. Нарочито се задржао у Младеновцу и одао пошту изгинулим ратницима пред спомеником. У Младеновцу су му грађани и сељаци из околине приредили срдчан дочек као ратнику и пријатељу нашег народа. Г. Босар се

распитивао о приликама под којима живе шумадијски сељаци.

Монсињор Босар је из Младеновца отпутовао за Опенац, где је одао пошту сени Витешког Краља Александра I и положио венац свежег цвећа на Његов гроб. Разгледао је задужбински храм и остале знаменитости Опленца. Увече се вратио у Београд.

Сутрадан, 26 јула, монсињор Босар је отпутовао у Сремске Карловце, где је посетио Њ. Св. Патријарха Гаврила. Високи претставници двеју хришћанских цркава задржали су се дуже времена у срдчаном и занимљивом разговору. Сусрели су се и поздравили као да су стари пријатељи.

После подне је Друштво пријатеља Француске приредило пријем у част високог госта.

Из Београда је монсињор Босар отпутовао за Љубљану.

*

Монсињор Босар је истакнута личност католичке цркве. Ужива велики углед у француским католичким круговима. Доктор теологије, професор, он познаје врло добро литературу и одличан је говорник. Учествовао је у светском рату и одликован је неколико пута за ратне заслуге. Г. Босар је пријатељ нашег народа, што је показао и приликом ове посете Београду.

И Београд и Шумадија показали су срдчаном дочеком колико цене свог драгог госта из Француске.

Ретко занимљиве вежбе полицијских стражара на Бањици

Ванредно успеле и занимљиве вежбе извели су београдски полицајци и жандарми на дан 29 јуна т.г. пре подне на Бањичком пољу. То је била свечаност питомца Централне школе за полицијске извршне службенике, полицијских стражара Управе града Београда и жандармерије, приређена поводом завршетка течаја полицијских стражара и надстражара. Свечаности су присуствовали и претставници италијанске полиције, који су се у то доба налазили у Београду да врате пријатељску посету југословенским полицајцима; зато су трибине биле искићене југословенским и италијанским заставама и свечаност је добила обележје италијанско-југословенског пријатељства.

На овој свечаној приредби били су присутни: Изасланик Њ. В. Краља, пуковник г. Славиша Цесарић, претседник владе г. Драгиша Цветковић са министрима гг.: армијским генералом Милутином Недићем, Цин-

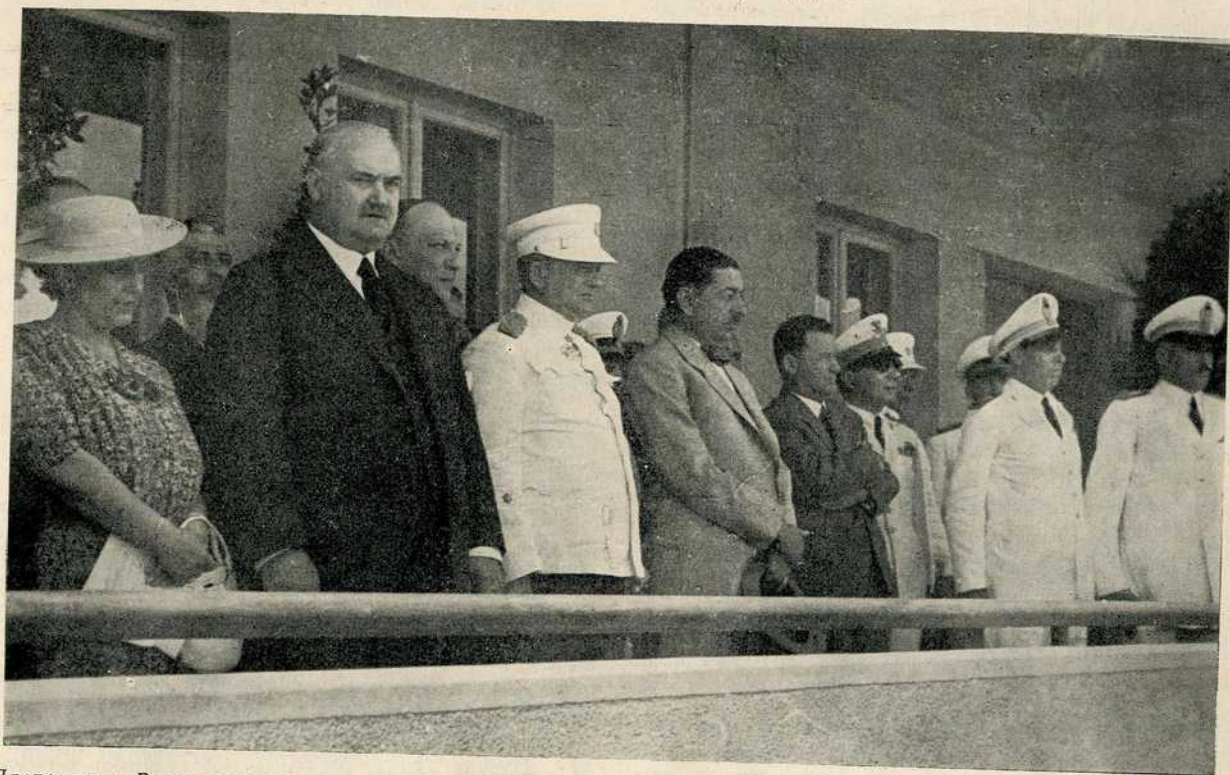
цар-Марковићем, Ђуром Чејовићем и Снојем; претседник Сената г. д-р Антон Корошец; претседник Београдске општине г. Влада Илић; претставници војске, Управе града, изасланици цркава и око 10.000 грађана.

Прво се појавила чета питомца Централне школе и извела просте вежбе са заставама. Одред полицијских стражара извео је затим вежбе с пушкама и мачевима, а две мање групе су се појавиле као боксери и рвачи. Све четири групе вежбале су истодобно разне вежбе, које су чиниле занимљив мозаик. На знак пиштаљке, све четири групе прешле су у жестоку међусобну борбу разним оружјем и методама, која је одушевила публику.

Бициклички одред извео је неколико импозантних вежби. После њих су се појавили мотоциклисти који су, на својим великим снажним моторима, извели смеле и вратоломне вежбе, какве се могу видети само на биоскопском платну. Они су извели више тачака

и публика их је увек френетично поздрављала. Нарочито при крају, када су, у пуној опреми и под пуном паром мотора, скакали кроз запаљен обруч по десет метара унапред.

реткој спортекој приредби. Са свих страна чуле су се примедбе да овакве вежбе приближују полицију и публику. Са више оваквих приредаба, полиција би стекла симпатије грађанства.

Претседник Београдске општине г. Влада Илић, Министар војске и морнарице арм. генерал г. Милутин Недић и претседник Краљевске владе г. Драгиша Цветковић са претставницима италијанске полиције посматрају дефиле наших полицајаца на Бањици

И коњичка патрола државне полицијске страже извела је занимљиве вежбе на коњима и показала ванредне успехе у дресури коња. У највећем галопу извела је, између осталог, сечење сабљом. Програм је завршен галопом коњице испред трибина. Напред, на раменима двојице јахача стајао је један полицајац држећи велику југословенску заставу.

Затим је приређен дефиле трупа Београдског жандармеријског пука, у част претставника италијанске полиције.

Разноврстан и особито занимљив програм као и савршен поредак у дефилеу оставили су најлешше утиске на присутне. Гледаоци су били одушевљени, исказивали су спонтано своје одобравање честим аплаузима, и отишли су задовољни као да су присуствовали

Дефиле полицајаца у униформама од оснивања полиције до данас

Размена немачких и југословенских ђака

Једна група немачких ђака провешће на летовању 25 дана у југословенским породицама, па ће са собом повести своје другове Југословене да проведу остатак лета у Немачкој. — Немачки омладинци су боравили у Београду два дана као гости Београдске општине —

Једна група немачких ђака, њих 49, допутовала је у Београд у суботу 15 јула у 18,45 сати, лађом „Карађорђе“ из Беча. То су све гимназијалци и гимназијалке, највише из Берлина, а затим из Нирнберга, Дрездена, и других већих градова из старог Рајха, који ће провести лето у нашој земљи, до 10 августа.

Ову групу ђака предводе професори гг. д-р Карл Хинце и д-р Луце, и две наставнице, г-ђа Ела Хинце и г-ђица Фогт. Немачки ђаци ће бити распоређени по југословенским породицама које имају исто тако ђаке гимназијалце одговарајућих година. Немачки ђаци ће провести са својим друговима односно гимназијалцима

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

својим другарицама, око 25 дана. Затим ће кренути за Немачку и повести са собом у своје породице другове, односно другарице, са којима су провели један део лета у Југославији. Југословенски гимназијалци и гимназијалке провешће у Немачкој, у немачким породицама, са својим немачким друговима, односно другарицама, исто тако око 25 дана и вратиће се из Немачке 8 септембра.

Цела група немачких ђака и њихових професора били су гости града Београда 15 и 16 јула. На пристаништу су их сачекали и поздравили претставници Градског поглаварства Београд и одвели их на Калемегдан, где су провели у пријатној шетњи око један сат. у 20 часова им је приређена вечера у општинском ресторану у старој тврђави.

Положај и уређење Калемегдана, средњевековна тврђава — њене зидине, капије, мостови, куле, као и модерни грађевински објекти саграђени у стилу тврђаве, — учинили су ванредан утисак на немачке професоре и ђаке. Ресторан у граду, — изграђен сав у стилу тврђаве, на широком платоу са кога се пружа широки видик на Панонску равницу, — допунио је чари Калемегдана и тврђаве.

Градско поглаварство је осигурало немачким наставницима и ђацима преноћиште и доручак у новом хотелу „Унион-Палас“ у Косовској улици.

У недељу, 16 јула, немачки гости су, у пратњи двојице претставника Градског поглаварства, разгледали Београд и околину. Били су у Градском зоолошком врту и разгледали важније јавне грађевине Београда. У подне им је Градско поглаварство приредило ручак у Топчидеру. После подне су отишли на немачко војно гробље, где су положили венац на заједнички споменик изгинулим немачким ратницима за време светског рата и одали пошту немачким и српским ратницима, који су сахрањени на том гробљу.

После тога су се одвезли на Авалу, где су по-

ложили венац на споменик Незнаком јунаку и одали му пошту.

У хотелу на Авали приредило им је Градско поглаварство вечеру.

И Авала, својим особитим лепотама и необичним спомеником Незнаком јунаку, учинила је ванредан утисак на Немце. Они су гласно изражавали своје дивљење.

Немачки омладинци, — свежи, весели, добро васпитани и спортски однеговани — изазивали су интересовање грађанства и налазили на леп пријем свуда где год су се појављивали.

Десет немачких гимназијалаца и гимназијалки остају у Београду, у београдским породицама. Њих су сачекали београдски другови и другарице, код којих ће боравити, и провели са њима цело време заједничког боравка у Београду, и у суботу увече и у недељу.

Остали немачки ђаци, који су додељени југословенским породицама по унутрашњости Југославије, отпутовали су у понедељак 17 јула, у току преподнева, на одређена места.

Ову размену ђака између немачких и југословенских породица организовао је г. д-р Франц Хиле, лектор немачког језика у Београду (лектор минехнске немачке академије). Он је још за време школске године довео у везу извесне југословенске ђаке и њихове породице са немачким ђацима и њиховим породицама. Међусобним дописивањем ђаци и породице су се упознали и уговорили размену.

Размена ће свакако довести до лепих резултата, и у погледу одмора и проширења душевног хоризонта ђака, као и у погледу упознавања наших двеју земаља од стране југословенске и немачке омладине. Г. д-р Хиле је задовољан са овим почетком и нада се да ће се идуће године извршити размена у много ширем обиму.

Карађорђеви топови враћени су Београду

— По наредби вође и канцелара Немачког Рајха г. Хитлера враћена су два Карађорђева топа из Бечког Војног музеја нашем Војном музеју —

Наш Војни музеј добио је редак поклон од Немачке, два топа војда Карађорђа. Карађорђе је имао свега неколико топова. Један од њих се налази на Опленцу. Два је Карађорђе предао аустријским властима 1813, када је морао напустити Србију, да не би пали у руке непријатељу. Та два топа су била смештена у бечком војном музеју. Један топ је калибра 7, а други калибра 12,5 сантиметара. На топовима стоји натпис да су ливени у Београду „за владанија Георгија Петровића Перваго, Војда Србског народа“ 1812 г.

Ова два топа имају велику вредност, као музејска реткост, а за нас имају још и историјски и велики национални значај, као драге успомене.

По наредби Вође и канцелара г. Хитлера, ова два топа су допремљена из бечког музеја у Београд и предана, на свечан начин, нашем Војном музеју на дан 22 јуна т.г.

Свечана примопредаја је извршена на тераси испред нашег Војног музеја, у Горњем Граду, пре подне

око 10 часова. Тераса је била искићена југословенским и немачким заставама. Карађорђеви топови су били постављени на тераси на два пједестала украшена тробојкама. Пред терасом су биле постројене две чете војника и војна музика.

Свечаности су присуствовали: Изаасланик Њ. В. Краља пуковник г. Миљивоје Дурбешић; Претставници Немачке: посланик г. фон Херен са госпођом, са ген. конзулом г. Нојхаузенем и са чиновницима посланства, немачки војни изасланик дивизијски генерал г. фон Фабер ди Фор; Претставници наших војних власти: Министар војске и морнарице арм. генерал г. Милутин Недић и командант града арм. генерал г. Петар Косић.

Госте је сачекивао управник Војног музеја бригадни генерал г. Вој. Вуковић.

Немачки војни изасланик генерал г. фон. Фабер ди Фор, у пратњи немачког ваздухопловног аташеа потпуковника г. фон Шенебека, извршио је смотру почасне чете.

Први је узео реч немачки војни изасланик г. фон Фабер ди Фор и рекао:

„Вођа Рајха и државни Канцелар Адолф Хитлер наредио је да се ови топови, који су сто година чувани у бечком Војном музеју, предају југословенској војсци. Ставио је у дужност мени, као војнику, да их предам на чување Првом Војнику Краљевине Југославије.

За ове топове уско је везано једно раздобље јуначке борбе за слободу српског народа. Припадали су некад Ђорђу Петровићу, кога су Турци називали Карађорђе, он се њима служио, ударајући темеље данашњој великој држави.

Скоро у исто доба, почетком прошлог столећа борили су се и Немци и Срби истом одлучношћу против угњетача, који су им пролазно били отели слободу.

У Србији је устао велики народни јунак и ослободилац Ђорђе Петровић и позвао своје сународнике на оружје, да би збацили јаничарски јарам.

Позвао их је у борбу против хахија. Сви пођоше за њим, за својим Вождом. Незаборавне су његове победе 1807 године код Шапца, Београда и Ужица, незаборавно је његово јунаштво, незаборавна је његова вештина, а незаборавна је и његова великодушност. Родоначелник југословенског Краљевског дома био је Спасилац и Јунак, коме историја не може наћи разлог по узвишености.

Борио се овим топовима. Њима је задобијао победе и њима је одбијао нападе, кад је исувише нарасла огромна бројна надмоћност противника. Није допустио да падну шака непријатељу; пренео их је преко Саве. Данас су се, ето, вратили у земљу, за чију су се слободу борили, у земљу на чијем сунцу им цези вазда с пуно поноса могу сјати, пошто је та земља слободна и решена да заувек остане слободна. За то јамчи Дом Карађорђевића и Његов Узвишени Поглавар, који верно чува аманет Ђорђа Петровића, У најдубљем поштовању подносим Му жеље за победом и прсвагом Југославије, у духу славом овечаног Ђорђа Петровића.

Живео Дом Карађорђевића и Његов Узвишени Поглавар Краљ Петар III!”

Завршетак говора г. ди Фора који је говорио на немачком, а завршио на нашем језику, дочекан је усклицима: „Живео!”. Војна музика интонирала је нашу државну химну која је саслушана у стању мирно. После тога одговорио је и захвалио се министар

војске и морнарице, армиски генерал г. Милутин Недић, рекавши:

„Примајући ове топове у име Њ. В. Краља и Њ. Кр. Вис. Кнеза Намесника, као и у име Југословенске војске, изјављујем дубоку захвалност Вођи и државном канцелару Немачког Рајха, Његовој Екселенцији г. Адолфу Хитлеру, за овај драгоцен дар који нам је учињено.

Ови топови Врховног Војског српског народа, које нам после 125 година враћа врховни вођа немачког народа, потсећају нас на велике, али тешке дане борбе за наше народно ослобођење, као и на великог сина нашег народа, који је био његов Вожд у тим крвавим и славним данима наше националне историје.

У низу борби с малим и примитивним средствима против моћног непријатеља, Карађорђе је постигао многобројне победе, чији је највећи значај био у буђењу оне неисцрпне моралне снаге нашег народа и подизању његовог самопоуздања и вере у бољу будућност што је било од пресудног утицаја на доцнији ток нашег народног живота и стварања прво слободне српске државе, а потом и на уједињење целокупног нашег народа.

И када су настали тешки дани 1813 године, Вожд Карађорђе није хтео да остави ове своје топове у покорој отаџбини, већ их је пренео преко Саве.

Велики војник из последњег светског рата Вођа и Канцелар Немачког Рајха г. Адолф Хитлер, осећајући сав значај који за наш народ и нашу војску имају ови топови, учинио је овај племенити гест, враћајући нам ове тако драге успомене из доба највећих прегнућа и пожртвовања нашег народа у изграђивању наше слободне националне државе.

Примајући ове топове са осећајима искреног пријатељства које гајимо према суседном великом Немачком Рајху и уносећи их у наш војни музеј, изражавам нашу захвалност племенитом дародавцу, узвикујући Вођи и Канцелару Немачког Рајха Његовој Екселенцији г. Адолфу Хитлеру: Живео!”

Присутни су пропратили усклицима завршетак говора г. Недића. Музика је отсвирала немачку химну. Управник Војног музеја генерал г. Вуковић примио је затим званично Карађорђеове топове.

После тога су гости разгледали приземна одељења Војног музеја, задржавајући се нарочито у соби у којој су смештене успомене на Витешког Краља Александра I Ујединитеља.

Ова свечаност је снимљена и за филм.

Многобројне уметничке екипе са грандиозног фестивала на Сајмишту — гости Београдске општине

Народни фестивал и монстр-концерти као и све друге спортске и уопште уметничке приредбе окупљају око себе огромне народне масе које с нестрпљењем очекују да задовоље свој сценски интерес.

Југословенски народни фестивал на београдском Сајмишту, на коме су узели учешћа изразити претставници народне песме, игре и свирке из свих крајева наше лепе домовине, — био је величанствена ревија народне уметности. Он је у исти мах био и југословенска национална манифестација која је — кроз ритам

усклађених, живахних симболичких покрета у игри и звучних, меких веселих или сетних, чежњивих народних мелодија — била истински одраз широке народне душе коју загрева родољубива југословенска мисао. 31 маја увече фестивал је завршен свечаним извођењем, после чега су многобројне екипе оба пола општинским аутобусима пребачене са Сајмишта у кафану „Сотировић”, где им је Београдска општина приредила банкет.

Г. Миливоје Благојевић, адвокат и градски већ-

ник заступао је на томе банкету г. Владу Илића, председника градског поглаварства.

Око 11 часова све просторије кафана „Сотировић” и летња башта биле су дупке пуне народних уметника чији су живописни мушки и женски костими својим уметничким везом и шарама, својим разноликим мотивима зачарали око.

Банкету су присуствовали неколико градских већника. Затим између осталих гостију од стране београдских редакција учествовали су на банкету Г. Раденко Томић, уредник „Правде” и Г. Сима Францен, уредник „Политике”.

У једној срдачној атмосфери којом је провејавао братски, породични дах, умољен г. Милорад Симовић, професор и градски већник поздравио је госте у име Београдске општине.

Г. Симовић је између осталог рекао:... „Југословен-

ска мисао, која у овом часу бодри наша срца, и зари наше душе, инилулисала је васкрс југословенског народа чије је легендарно витештво кроз векове бога и славе писало својом племенитом крвљу, историски еп бесмртних генерација...

Г. Симовић је завршио патетичним гласом:... „Једна јединствена кап крви струји нашим националним венама. Ми смо је племенито наследили од наших класичних предака чији историски ореол зрачи над великом, моћном, слободном и јединственом Југославијом...”

Говор Г. Симовића праћен је бурним и дуготрајним плескањем и усклицима Краљу, Југославији, и војсци...

После говора настало је народно весеље уз игру, песму и свирку свих народних инструмената, до мононог источњачког гоца који је потмуло одјекивао кроз пазу ноћ...

М. С.

Соколско друштво Београд V осветило је соколску заставу

Соколско друштво Београд V на Сењаку осветило је своју дељу соколску заставу на дан 4 јула т. г. Тим поводом приређена је импозантна соколска свечаност у соколском дому на Сењаку. Још пре самог чина освећења, нешто после 9 часова, продефиловала је Београдом, од Дома Савеза сокола са Теразије до соколског дома на Сењаку, живописна поворка сокола и соколица, у соколским одорама. У поворци је учествовала и соколска коњица, на коњима, са својом фанфаром на челу.

Свечаности у Соколском дому присуствовао је изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Миловоје Дурбешкић, кога су пред Домом сачекали и поздравили, старешина соколског друштва Београд V г. М. Рељић и чланови старешинства. Били су присутни свечаности: изасланик Њ. Св. Патријарха прота г. Владимир Даккић, изасланик Министра за физичко васпитање народа г. Стјепан Челар, делегати разних културних и витешких друштава и већи број грађанства и сокола.

Заставу је даровао и кумовао њеном освећењу г. Аврам Филиповић, трговац и потпредседник „Привредника”.

После црквеног обреда, који су извршили православно свештеник г. Михаило Радуловић и старокаатолички г. Тома Томљановић, дародавац и кум заставе г. Аврам Филиповић одржао је леп говор о со-

колству и раду сокола за народ. Говор је завршио клицањем Њ. В. Краљу, Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику, Краљевском Дому, Југославији и соколским армијама. Громки поклич „Живео Краљ!” заорио се соколским дворштем.

Старешина соколског друштва Београд V г. Михаило Рељић захвалио се дародавцу на овако лепој застави и предао заставу на чување малом заставнику Александру Јовановићу, који ју је примио заклињајући се да ће је верно чувати.

Заменик старешине соколског друштва Београд V г. д-р Милослав Матић одржао је пригодан говор у коме се захвалио дародавцу и истакао значај и рад соколског друштва Београд V у коме су учлањени соколи са Сењака, Дедиња, из Јатаган мале и Прокопа.

Изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Дурбешкић пришао је застави и у Краљево име закуцао спомен-клинац. Затим је напустио свечаност, испраћен од претставника сокола и поздрављен поново бурним покликом: „Живео Краљ!” од многобројног соколства и свих присутних.

Свечаност је завршена певањем химне „Хеј Словени”.

После подне је у овом соколском дому приређен врло успео соколски јавни час.

Слава Дома старца и старица

Дом старца и старица прославио је своју славу Св. Константина и Јелену 3 јуна т. г. Слави су присуствовали: Изасланик Њ. В. Краља ваздухопловни потпуковник г. Томић; изасланик Њ. Св. Патријарха г. Душан Милановић, судија Великог црквеног суда; Претседник Београдске општине г. Влада Илић; изасланик Министра социјалне политике и народног здравља г. Хаџић; претставници женских хуманих и културних друштава; претставник Државне хипотекарне банке г. Бора Протић. Старци и старице, штићеници Дома, присуствовали су исто тако слави.

Домаћин славе г. Михајло Профировић, градски

већник, пресекао је славски колач са једним старцем и једном старицом из Дома. Прота г. Михаиловић истакао је затим у свом говору значај славе код Срба.

Домаћин славе г. Михајло Профировић захвалио се најтоплије Градском поглаварству, које издржава ову установу, као и осталим надлештвима која помажу збрињавање старца и старица. Затим се обратио са неколико дирљивих речи старцима и старицама, штићеницима Дома.

На дан славе приређен је старцима и старицама у дому обилнији ручак него обично.

Зграда Више педагошке школе подиже се у Београду

На углу Војводе Мишића и булеvara Франше Депереа, на месту где су досад стајале удерице Јатаган Мале, подиже се велика модерна палата, која ће бити украс Београда. У њој ће бити смештена Виша педагошка школа и Грађанска школа, која ће служити као вежбаоница Више педагошке школе. То су заправо две палате, спојене архитектонски уједно. Онај део палате који ће служити за Вишу педагошку школу подиже Министарство грађевина, а други део, за Грађанску школу, Општина града Београда.

Одлука о подизању ове велике палате донесена је још прошле године на конференцији Претседника Београдске општине, Министра грађевина и Министра просвете.

Као најбоља идејна скица за ову палату примљен је рад архитекте Министарства грађевина г. Анте Лоренцина, коме је поверена и израда пројекта.

Зграда споља претставља један архитектонски објекат, а изнутра су озе две школе потпуно одвојене.

Али пошто ће Грађанска школа служити као вежбаоница Вишој педагошкој школи, оне су спојене једним ходником.

Виша педагошка школа имаће, поред потребног броја учионица, разне кабинете, међу којима и кабинет за експерименталну психологију и кабинет за педагошку психологију, дворане за цртање, моделовање, амфитеатралну салу за предавања, холове за боравак студената итд.

Грађанска школа ће имати све најмодерније уређаје и потребне просторије којима треба да располаже једна хигијенски уређена средња школа. Грађанска школа имаће, према овом пројекту, терасу за сунчање, дворану за гимнастику са тушевима, амбуланту, игралиште, кухињу и трпезарију за сиромашне ученике, стан за директора школе.

Зграда ће стајати 13 милиона динара. Треба да буде готова почетком идуће године.

Нова црква у Београду

На Котежу Франше Депереа освешћена је 4 јуна т. г. нова православна црква Св. Архангела Гаврила, задужбина г-ђе Радмиле и г. Милана Вукићевића, бившег народног посланика и члана Главне Контроле у пензији. Освешћење је извршио Њ. Св. Патријарх Гаврило уз асистенцију митрополита г. Јосифа, нишког епископа г. Јована, већег броја свештеника и ђакона. Били су присутни многи сенатори и народни посланици, претставници војних власти, културних, хуманих и витешких друштава и велика маса народа.

Црква је врло лепа, саграђена у српско-византском стилу, у стилу Моравске школе из XIV века. Унутрашње уређење цркве изведено је уметнички. Иконостас је од ораховог дрвета. Дуборез је израдио г. Ђока Милошевић, а иконе г. Драгомир Глишић („престоне иконе“) и г. Дики (мале иконе).

Цела изградња и уређење цркве стајало је око два милиона динара.

Помен Николи Хартвигу

У руској цркви (поред цркве Св. Марка) одржан је 17 јула у 7 и по сати увече двадесетпетогодишњи помен поч. Николи Хартвигу, бившем руском посланику у Београду и великом пријатељу нашег народа, и његовој ћерци Лудмили. Мала црквица, у којој се налазе заставе царске руске војске, била је пуна поштовалаца и пријатеља поч. Хартвига, Југословена и Руса. Било их је доста који су лично познавали Николу Хартвига и, после помена, са тугом су препричавали успомене на њега.

Помену су присуствовали: изасланик Њ. В. Краља и Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника арт. капетан I класе г. Франђо Тушар, изасланик министра војске генерал г. С. Хаџић, изасланик Министра иностраних дела г. Франгеш и неколико виших чиновника Министарства, председник Београдске општине г. Влада Илић са градским већницима и вишим чиновницима Општине

града Београда, претставници националних, културних и хуманих удружења, више угледних руских емиграната, већи број југословенских јавних радника и радница и државних (цивилних и војних) виших функционера.

Чинодејствовао је руски митрополит Анастасије са неколико свештеника.

После црквеног обреда, митрополит Анастасије је одржао топао и садржајан говор о поч. Николи Хартвигу, у коме је изнео његов рад и живот, подвлачећи нарочито велику љубав поч. Николе Хартвига према Србима и Србији, у којој је провео извесно време као посланик и за чију се слободу свима снагама залагао.

После завршеног помена, присутни, нарочито претставници власти и установа, изјављивали су саучешће нећаку поч. Николе Хартвига.

Санирање општинских финансија

Завршни рачун за буџетску 1937/38 показује вишак прихода над расходима за 19 милиона динара

Претседник Београдске општине г. **Влада Илић**, дао је експозе на пленарној седници Градског већа, одржаној 14 јула 1939, поводом завршног рачуна Општине града Београда за 1937/38 год., који је поднесен Већу на одобрење. Како је тај експозе значајан коментар уз овај завршни рачун и даје слику садашње финансијске ситуације у Општини, доносимо га у целости:

Градском већу на данашњој седници поднет је на одобрење завршни рачун Општине гра-

Г. Влада Илић, претседник Београдске општине

да Београда за 1937/38 буџетску годину, пошто је у смислу одредбе § 122 Закона о градским општинама био за време од 8 дана изложен на општи увид грађанству. Ово подношење завр-

шног рачуна за истеклу буџетску годину значи једну даљу етапу у сређивању општинских финансија, и, нарочито, значи постављање здраве базе у предвиђању расхода и прихода свих будућих буџета наше Општине, као и испуњавање једног од битних предуслова здраве финансијске политике.

Као што вам је, господо већници, познато буџет прихода и расхода Општине града Београда за 1937/38 годину утврђен је у расходима и приходима на Дин. 328,964.483.—

Приходи предвиђени у цифри од Динара 328,964.483.— остварени су у износу од Дин. 339,079.272,82 — што значи да су приходи остварени за Дин. 10,114.789,82 више него што су предвиђени. У процентима изражено приходи су остварени са 103,07%.

Одобрени расходи у износу Дин. 328,964.483 извршени су за Дин. 320,053.399,81 односно за 8,911.084.— динара мање него што су били предвиђени. У процентима одобрени расходи су извршени за 97,27% ма да су сви предвиђени радови и набавке извршени у највећој могућој мери.

Као што видите, господо већници, нисмо се зауставили само на томе да рационалнијим убирањем повећамо до највеће могуће мере приходе Општине града Београда, него смо посебну пажњу поклонили најрационалнијој штедњи при извршавању расхода — те из тих наших настојања резултира стварни вишак остварених прихода над извршеним расходима у току 1937/38 буџ. године за Дин. 19,025.873,01.

Посебно пак поједини важнији приходи и расходи кретали су се у току буџетске 1937/38 године како следи:

ПРИХОДИ:

1) ОПШТИНСКИ ПРИРЕЗ (20% на државни порез) — предвиђен је у износу од Динара 12,799.314.— а остварен у износу од Динара 15,415.511.— тј. више за Дин. 2,616.197.— И поред тога што је основица за разрез општинског приреза остала непромењена кроз период од 4 године ипак је ефекат наплате у овој години према прошлој години повољнији за Динара 1,958.356.— Поред тога Општина има на дугу код својих грађана за ненаплаћени општински прирез из ранијих година суму од Дин. 9,956.887. Наплата овога дуга везана је за наплату државног пореза.

2) ТРОШАРИНА. Приход од трошарине и поред свих извршених потпуних укидања, односно делимичних смањења великог броја трошаринских ставова расте стално из године у годину. Поред наведених предњих разлога овоме је успеху доста допринела и рационализација целокупне трошаринске службе.

У буџетској 1937/38 години приход од трошарине предвиђен је у износу од Дин. 86,000.000 а остварен је са Дин. 90,788.380.— што претставља вишак од Дин. 4,788.380.— У проценту остварење износи 104,5%.

У односу према буџетској 1936/37 години приход од трошарине у 1937/38 буџетској години већи је за Дин. 12,001.287.—

3) ТАКСЕ ПО ЗАКОНУ О ТАКСАМА. Приходи што их Општина убира у виду разних такса по Закону о таксама показују такође из године у годину пораст и поред тога што се поједине врсте ових такса (чисто фискалне) смањују у циљу растерећења грађанства. Најглавнија је редукција извршена код таксе за држање и истицање фирми.

Предвиђени приход од ових такса у 1937/38 буџетској години износи Дин. 24,054.150.— а остварен је са Дин. 27,774.256.— што претставља вишак од Дин. 3,720.106.—

4) ЧИШЋЕЊЕ УЛИЦА И ИЗНОШЕЊЕ СМЕТЛИШТА ИЗ ДОМОВА И ДВОРИШТА. У 1937/38 буџетској години приход од ових такса предвиђен је у Динара 13,260.000.— а остварен је у Дин. 14,449.153.— тј. више за Динара 1,189.153.—

Велики број ново изграђених улица као и старих модерно калдрмисаних наметнуо је ново категорисање и измену тарифе за наплату ових такса што ће бити ускоро предмет особене одлуке Градског већа.

5) ПРИВРЕДНА ПРЕДУЗЕЋА:

а) Приход од трамваја и аутобуса. Ови приходи су у сталном порасту из године у годину. Тако су за 1937/38 буџетску годину ови приходи предвиђени са Дин. 72,308.000.— а остварени су са Дин. 73,936.381.— тј. више за Дин. 1,628.381.— Према буџетској 1936/37 години у буџетској 1937/38 години је више предвиђено прихода од трамваја и аутобуса за 10,6 мил. дин. те стварни вишак ове према претходној години износи 12,2 мил. дин.

б) Приход од осветљења. У 1937/38 буџетској години било је предвиђено прихода од осветљења Дин. 59,920.000.— а остварено је Динара 64,690.126.— тј. више за Дин. 4,770.126.— Према претходној буџетској години у години 1937/38 више је предвиђено око 5,000.000.— динара те стварни вишак прихода ове према претходној буџетској години износи око Дин. 10,000.000.—

в) Приход од водовода. По буџету за 1937/38 годину водовод је имао да донесе Општини приход од Дин. 26,050.000.— а стварно је ушло у касу на име овог прихода Дин. 25,969.605.— што је врло задовољавајуће обзиром да велика група рачуна није била стигла за плаћање у току

те године, већ је тај део прихода пренет у наредну буџетску годину.

г) Приход од Кланнице. По буџету за 1937/38 годину Општина је имала да прими у име накнаде за услуге учињене грађанима на својој Кланници, у својим шталама, оборима и др. суму од Дин. 11,749.480.— а стварно је примила Дин. 11,742.958.— што без мало у потпуности одговара предвиђању.

Остали извори прихода су од мањег значаја. Међу њима неки и подбацују, али је општа тенденција врло добра те и са њима можемо бити задовољни. Посебно се мора навести, да је у току 1937/38 године Општина први пут ваљда у својој историји примила на име камата Динара 762.000.— на уложену готовину на штедњу код Општинске штедионице и Државне хипотекарне банке.

Све ово најбоље сведочи у корист срећених општинских финансија и рационалног руковања општинском имовином.

РАСХОДИ:

По буџету за 1937/38 годину расходи су одобрени у износу од Дин. 328,964.483.— подељених на: а) личне у Дин. 90,027.803,10 (27,37%) и б) материјалне у Дин. 238,936.679,90 (72,63%). Извршени лични расходи са вирманисањима у корист материјалних расхода изнели су Динара 89,736.273,16 (99,68%) а материјални Динара 230,317.126,65 (92,82%). Уштеде код личних расхода су биле далеко веће, али су скоро у целини вирманисане за покриће материјалних расхода. Код материјалних расхода показана је уштеда кредита у износу од Дин. 8,619.573.— а да су при том ипак извршени у највише могућој мери сви предвиђени радови и набавке.

Из горњег излази да је буџет расхода за 1937/38 годину извршен у процентима са 97,27%.

Према свему изложеном утврђен је ове године вишак прихода над расходом тј. суфицит за дин. 19,025.876,01.

*

Овом приликом налазим за корисно и веома оправдано да г. г. већнике, макар и летимично, упознам са крајњим резултатом газдовања општинском имовином у периоду од 1934/35 до закључно 1937/38 године. У свима овим буџетским годинама Општина је закључивала своје годишње завршне рачуне суфицитима, који укупно узевши за наведени период времена износи Дин. 76,513.626,50. Међутим, услед тога, што се је по општинским касама приликом доласка ове управе, нашао велики износ неликвидираних докумената, морало се је, у циљу санирања општинских финансија, на првом месту ово зло излечити. Ради тога је од наведеног укупног износа суфицита употребљено за ову сврху 62,733.354,53 динара. Тако је општинској каси стављено на расположење у име обртног капитала Динара 13,780.272.—, као чист остатак суфицита из наведених буџетских година.

У исто време треба имати у виду да је у овом периоду ликвидиран онај огромни баласт

летећих дугова и обавеза који је износио преко 114 мил. дин. И тако од 1938/39 Општина београдска нема летећих дугова. Такође је Општина у току 1935/36 до 1938/39 год. исплатила из својих редовних сретстава износ од Дин. 37,7 мил. дин. за експроприсана приватна имања. Све је ово извршено без икаквих нових задужења, већ је шта више, општинско задужење смањено у овом периоду за око три стотине милиона динара, што вам је, у осталом изложено у мојим ранијим експозеима уз предлоге буџета.

Чиста имовина Општине београдске тј. њена главница, која се добива када се од укупне aktive одбије укупна пасива, износу по билансу за

1937/38 годину 2 милијарде и 788 милиона динара. Готовина у општинским касама и по текућим рачунима Општине код банака износила је крајем 1937/38 буџетске године преко 53,4 мил. дин. Средства Депозитне благајне у износу од 23 мил. дин. чувају се посебно делом у Депозитној каси, делом у Општинској штедионици.

Као што видите, господо већници, постигнути резултати су више него задовољавајући. Успеси су очевидни. И, што је нарочито важно, таква се тенденција продужава и после 1937/38 године, те можемо бити сигурни да је финансијама Општине града Београда заиста ударен здрав темељ.

Насипање дунавске обале

Асанација савске и дунавске обале, — насипање и исушивање мочвари, — као и изградња кејева на овим обалама прека је потреба Београда. То је потребно у првом реду из хигијенских разлога, — ради успешног сузбијања маларије, која се нарочито ове године појавила у већој мери у Београду, као и других заразних болести. А затим је потребно из урбанистичких разлога, ради правилног савременог естетског подизања вароши. Београд је уско срастао за Саву и Дунав, за њихово ушће. Да није ових река и ушћа може се сигурно рећи да не би било ни Београда, барем оваквог какав је данас. Зато су сви наши урбанисти и многе општинске управе још од половине XIX века па до данас тражили да се Београд у првом реду развије на обалама Саве и Дунава. То је био идеал, који се није могао остварити из више разлога, а највише због тога што није било новаца да се асанирају и регулишу обале Саве и Дунава.

Спајање Земуна са Београдом учинило је да је ово питање постало још акутније. Јер док се год не асанирају подводни терени између Београда и Земуна и не оспособе за грађевинске радове, у првом реду за подизање зграда, неће се моћи створити технички једна варош од Београда и Земуна.

Садашња општинска управа, са г. Владом Илићем на челу, приступила је тим великим радовима у етапама, и управила развој Београда у том правцу.

Самим изграђивањем Сајмишта на левој обали Саве показала је садашња општинска управа да жели озбиљно приступити решењу овог тешког проблема. Јер не би било згодно оставити Сајмиште, овако модерно изграђено, усамљено на левој обали Саве.

Уговор са Данском групом о насипању једног дела подводног терена на левој обали Саве значио је другу етапу у том правцу.

Сама држава је припомогла остварење овог великог плана, прво подизањем земунског

моста Краља Александра I, а затим подизањем кеја на једном делу десне савске обале.

На седници Градског већа од 9 јуна т.г. дао је претседник Београдске општине г. Влада Илић једну значајну изјаву о припремама које су већ извршене за асанацију и регулисање једног дела дунавске обале од куле Небојше до Панчевачког моста. То би била нова етапа, и то досад највећа, у остварењу грандиозног плана наших првих урбаниста у ослобођеној Србији.

Г. Влада Илић је рекао да би Општина града Београда могла да изврши асанацију дунавске обале насипањем од куле Небојше па до Панчевачког моста. Изложио је у ком се стадију налази то питање. Припреме су већ извршене. Насипањем дунавске обале био би решен један велики проблем за Београд и тај део града, који је сад расадник комараца, мува и непријатног задаха, могао би да постане једно од најлепших градских шеталишта.

Ову изјаву претседника г. Илића Веће је поздравило аплаузом.

На седници Градског већа од 14 јула Претседник г. Илић се поново осврнуо на овај проблем и изложио потребу да се дунавска обала наспе, као што се чини са савском обалом, јер је ова обала легло маларије. Ставио је предлог да се дунавска обала наспе од Доњег Града до Панчевачког моста, чиме би Општина добила велику површину земљишта. Када се израде улице и један булевар поред Дунава, широк педесет метара, остаје насутог земљишта толико да ће Општина зарадити 50 милиона динара ако то земљиште прода по 300 динара квадратни метар.

Г. Илић каже да је он већ одавно то питање проучио са стручњацима и сада би могло да се приступи преговорима за извођење тих послова. Позвао је већнике да претходно са њим разгледају радове око насипа савске обале.

Градски већници су примили овај последњи предлог са акламацијом.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Одлуке Државног савета

Принадљности државних службеника и пензионера ослобођене су свих самоуправних приреза

За ово питање интересантна је и начелна пресуда Државног савета бр. 9952/38 од 12 јануара 1939 год., којом је пресуђен следећи случај: „Платежним налогом градског пореског уреда града Осјека тужилац је позван да плати 187,70 дин. на име ванредног једнократног социјалног приреза, разрезаног на основу градског правилника о овоме прирезу. Приговор тужоочев противу овог налога одбацило је градско веће својим закључком од 18 децембра 1937 год. бр. 53753/936. Противу овог закључка тужилац се даље жалио, али му је жалба одбачена одлуком Банске управе у Загребу, бр. 12882/937, противу које је даље покренуо спор код управног суда у Загребу, а који је спор расправљен пресудом, противу које се сада жали Државном савету.

Гледиште тужоочево било је, да је као државни службеник ослобођен свих самоуправних приреза на основу § 97 Ч. 3., па да тако није обавезан плаћати ни прирез који је овде у питању. Управна власт у оба степена, а тако исто и управни суд у ожалбеној пресуди, схватили су ствар тако, да ванредни социјални прирез, који је овде у питању, није у ствари никакав прирез иако носи име приреза, већ једном самосталан самоуправни порез, а ослобођење из § 97 Ч. 3. не односи се и нај овај порез. Према томе тужилац би, иако државни службеник, био обавезан да овај прирез плаћа.

Државни савет је нашао, да гледиште, како управних власти тако и Управног суда у ожалбеној пресуди, није у складу са законом, услед чега не могу опстати ни спорно решење ни ожалбена пресуда, а са ових разлога:

У § 97 Ч. 3. прописано је: „Принадљности државних службеника и пензионера ослобођавају се свих самоуправних приреза.“ Истим законом одређена је висина плата државних службеника, а да би та плата била осигурана и функционисање државне службе обезбеђено наведеном одредбом искључена је наплата самоуправних приреза. Под изразом самоуправног приреза у овоме пропису није се мислило само на прирез у строгом техничком смислу, тј. такав који се наплаћује према непосредном порезу, већ на сваки самоуправни намет без обзира на његов назив, јер се само тако осигурава за државне службенике она плата коју овај закон одређује и иначе обезбеђује функционисање државне службе. Ако је употребљен израз „прирез“, за који се може узети да је ужи од израза „намет“, „дажбина“ или који други, то је учињено с обзиром на

то да је тај израз уобичајен и њиме се назива све што самоуправе наплаћују од грађана. Да оваква навика у називу постоји доказ је и сам правилник, на основу кога је у овоме случају тужилац позван на плаћање, у коме је самоуправни намет односно порез назван прирезом, и ако се овај не наплаћује према висини пореза. Према томе за обавезу тужооца, као државног службеника, на плаћање ванредног социјалног приреза, уређеног градским правилником, без важности је да ли је он самоуправни прирез у строгом техничком смислу, сагласно његовом називу, или је самосталан самоуправни намет, као што је узето у одлукама власти и ожалбеној пресуди. Јер ма како да је, у погледу државних службеника све долази под ослобођење из наведеног §-а 97 Ч. 3.

Уз то, кад овај закон искључује могућност наплате самоуправног приреза на плате државних службеника, дакле један прирез који би служио директно самоуправи односно њеном одржању, онда, и у толико пре, не може бити приреза и за оне задатке које самоуправа има да извршује, какав би овде случај био.

Околност што се величина приреза не одређује према висини плата службеника, већ према величини закупнине стана (§ 2 Правилника), овде је без важности, пошто прирез и на овај начин одређен терети директно плату државних службеника.

Наплату самоуправних дажбина на плате државних службеника искључује закон, услед чега би се изузеци од овог могли чинити опет законом а никако и правилником, по готову градским правилником, као актом мање правне важности од закона. Према томе градски правилник о установљењу ванредног социјалног приреза у супротности је са законом, у колико би се односио и на државне службенике, па се као такав не може ни примењивати на државне службенике. Следствено тужилац, као државни службеник, није обавезан на плаћање истог приреза.

Са ових разлога Државни савет је морао уважити жалбу и ожалбену пресуду преиначити, а истовремено и пресудити да се тужба уважи и оспорено решење Банске управе поништи, као што је овде и учињено.”

Принадљности градских службеника одређене Статутом Дирекције трамваја и осветљења овлашћена је општина да мења и без измене самога Статута.

Пензионисани градски службеник поднео је Државном савету тужбу против министровог решења којим је одобрена општинска одлука о његовој пензији. У тужби је истакао два приговора против министровог решења: што са активним принадлежностима није на-

мирен до краја месеца у коме је пензионисан и што му за основ пензијских припадности нису узете активне припадности како су предвиђене Статутом него припадности смањене прво са 4% одборском одлуком па затим још за 3% Правилником за извршење буџета, док он налази да се нису могли на тај начин мењати и смањивати износи припадности Статутом одређени него само путем измене самог статута. Одбацивши ову тужбу својом пресудом бр. 11825/37 Државни савет је стао на становиште, да се у спору против решења о пензији не може потраживати и исплата евентуално неисплаћених припадности активног статуса него да такво тражење има да буде предмет посебног поступка и посебне одлуке, а што се тиче другог питања — да ли је одбор могао, и без измене одредаба Статута о припадностима, да смањује својим одлукама износи припадности ту је Државни савет нашао да је сам односни Статут предвидео и допустио такву могућност. Образложење наведене пресуде је следеће: „Питање да ли је Богосављевић измирен са половином активних припадности до краја месеца јуна 1936 године, не може бити предмет овога спора пошто је решењем градског већа односно оспореним решењем расправљено само право његово на пензију и на основу тога одређена му количина личне пензије. Стога Државни савет није ни улазио у његову оцену. У колико пак стоји, тужиоцев навод да није у потпуности измирен са активним припадностима, може се са оваквим захтевом обратити својој надлежној власти и у односу расправе свог евентуалног права.

Величина активних и пензијских припадности службеника Дирекције трамваја и осветљења уређена је Статутом од 1929 године. Овако утврђене плате и пензије не представљају непромениве количине, јер је у чл. 79 Статута Дирекције трамваја и осветљења предвиђено да ће се припадности службеника и пензионера наново регулисати ако се промене животне прилике или вредност народног новца. Ове измене припадности односно прилагођавање припадности новим приликама овлашћен је да изведе Суд по одобрењу општинског Одбора (чл. 79). Дакле измена статутом одређених припадности искључива је надлежност општинских органа и није везана за измену Статута.

Према овоме смањење припадности за 4% и 3% има свој основ у Статуту Д.т.о. услед чега је приговор тужбе, у погледу законитости смањења припадности, неуместан.”

Забрањено је извођење балкона и еркера у улицама широким испод 12 метара.

У овом смислу је пресуда Државног савета бр. 6267. од 20 априла 1939 год., којом је пресуђен овај случај:

„Тужила тражи поништај оспореног министровог решења, који потврђена одлука Градског поглаварства у Београду Г. О. бр. 8416 од 12 новембра 1938 год. о одобрењу измене плана за зграде непосредног — граничног тужиљиног суседа Манојловића Милана и жалба тужилина против исте одлуке одбачена. Тражећи поништај министровог решења тужила истиче да је оштећена у свом праву неправилном применом грађевинско-

правних прописа од стране управне власти у корист именованог Манојловића а на њену штету, као његова непосредна суседа. Министар у свом оспореном решењу сам истиче да стоји тужиљино тврђење о томе да је оштећена одобреним измењеним планом именованог, али да би штета именованог била још већа ако би се његова зграда — већ изграђена — саобразила грађевинским прописима.

Државни савет налази:

Сама општина као управна власт првог степена, одлучујући о захтеву тужиљиног граничног суседа за измену плана његове зграде, утврдила је, да према протоколу регулације Т.Д. бр. 39304/38 ширина улице Захумске, у којој су имања тужиле и њеног именованог суседа, износи 10 м., и да чл. 24 ст. 1 Грађевинског правилника за град Београд не допушта извођење балкона и еркера у улицама чија је ширина испод 12 метара. И поред тога, општина је одобрила именованом тужиљиним суседу измену плана зграде и извођење еркера, чиме је по признању саме управне власти оштећена тужила као сусед, са тог разлога што је именовани већ изградио односну зграду и што се спорном изменом тужили износи мања штета него што је била она коју би трпео именовани ако би се спровело саобраћавање његове подигнуте зграде грађевинским прописима. Према томе, неспорно је да је одлуком управне власти о одобрењу измена плана за зграду именованог повређен пропис чл. 24 ст. 1 Грађевинског правилника за град Београд, који забрањује извођење балкона и еркера у улицама широким испод 12 метара, као што је случај са односном улицом, и да је из те повреде јавно-правног грађевинског прописа, извршеног од стране управне власти, проистекло оштећење тужилина права, а разлог истакнут од управне власти у оправдање таквог поступања нема никаквог основа у закону. Зато је пресуђено као и диспозитиву.”

Ако су за тражену грађевинску дозволу испуњени сви законски услови онда је она право онога који је тражи и мора му се издати без икаквих услова и ограничења, која немају основа у закону

У овом смислу је пресуда Државног савета бр. 6255 од 30 марта 1939 год., којом је расправљен овај случај:

„Жалилац Порубиновић Коста тражио је од општине прилепске грађевинску дозволу за подизање зграде на свом имању у Прилепу. По том тражењу општина му је својом одлуком бр. 13690 од 27 јула 1937 године издала грађевинску дозволу али под условом да то буде привремена грађевина — бандрук — чија вредност не сме прећи суму од 20.000.— динара, а за издавање такве условне грађевинске дозволе општина се позвала на § 116 Грађевинског закона. Именовани сопственик је изјавио жалбу Среском начелнику против општинске одлуке о условној грађевинској дозволи и та је жалба одбачена решењем Среског начелства у Прилепу бр. 14691 од 19 октобра 1937 године, а општинска одлука потврђена са разлога у њој наведених. Противу решења другостепене власти по спорном питању именовани је поднео тужбу Управном суду, која је одбачена ожалбеном пресудом са разлога што је и управни суд нашао да је општина, будући да није донела уређајне основе, једино могла да

изда грађевинску дозволу за привремену грађевину у смислу § 116 ст. 2 Грађевинског закона, а у вези са § 7 ст. 3 истог закона. У поднетој жалби, тражећи поништај ожалбене пресуде, жалилац истиче да у грађевинском закону није било никаквог основа да му се ускрати грађевинска дозвола за подизање грађевине од тврдог материјала, какву је тражио, и да му се изда дозвола за подизање привремене грађевине — бондучаре — одређене вредности, што уопште није тражио.

Државни савет налази:

Жалилац је тражио грађевинску дозволу за подизање зграде на свом односном имању у Прилепу. Спровodeћи потребан поступак и одлучујући о жалочевом тражењу општина није утврдила да за издавање тражене грађевинске дозволе недостаје који од оних законских услова из §§ 84—90 Грађевинског закона, којима је условљена свака грађевинска дозвола и у оквиру којих се протеже оцена општине као грађевинске власти првог степена у чијој је надлежности издавање грађевинских дозвола — § 85 Грађевинског закона. Чим стоји, дакле, да тражена грађевинска дозвола није у опреци ни са једним од цитираних грађевинских прописа, којима је у јавном интересу везан сопственик кад зида на свом земљишту, иста је морала бити издата онако како је тражена, а свако ограничење и постављање услова без основа у јавноправним грађевинским прописима, као у спорном случају, претставља повреду права својине, загарантованог и Уставом (чл. 22) и Законом (§ 211 Грађанског законика).

За своју одлуку о условној грађевинској дозволи управна власт се позвала на § 116 Грађевинског закона, што је усвојио и Управни суд у образложењу своје пресуде. Тај пропис у ст. 1 претпоставља да је уредно донет регулациони план и да је њиме извесно земљиште одређено за саобраћај или друге јавне потребе, па се на таквом земљишту забрањује грађење, док га општина не преузме путем експропријације, с тим да рок забране буде утврђен Уредбом о извођењу регулационог плана а у ст. 2 овлашћује општину да и на таквом земљишту, које је регулационим планом и Уредбом о његовом извођењу одређено за јавне потребе, може да одобри грађење али привремено, с правом да у даном моменту захтева рушење истог без права на накнаду сопственику. На спорни случај управна власт није могла да примени овај пропис, јер сам признаје, а од тога полази и управни суд, да није, противно §§ 3—18 Грађевинског закона, донела уређајне основе у које спада и регулациони план, без којег не може уопште доћи до примене § 116 Грађевинског закона, јер у овом пропису садржина ограничења права својине законодавац је допустио у јавном интересу, а да то јавни интерес и захтева показују само уредно, на законом предвиђен начин, донет и одобрен регулациони план. Ни § 7 ст. 3 Грађевинског закона, на који се позвао управни суд, не пружа основ за ограничење тражене грађевинске дозволе, јер тај пропис предвиђа могућност обуставе сваког грађења само у случају кад је општина пропустила законске рокове за доношење уређајних основа па је надлежна власт наредила израду истих о трошку општине, а није утврђено да је наступио такав случај.

Према томе, управна власт је противно закону у-

скратила жалиоцу грађевинску дозволу какву је тражио, а издала му грађевинску дозволу везану за ограничење и услове који немају основа у грађевинским прописима. Зато је управни суд имао, по поднетој тужби, да поништи незаконито решење управне власти, а како га је он неправилно потврдио, Државни савет је преиначењем пресуде управног суда, на основу напред наведених прописа Закона о грађанском судском поступку у вези са § 58 Закона о пословном реду у Државном савету и управним судовима, поништио то незаконито решење управне власти."

Ако сопственик тражи парцелацију земљишта дужан је бесплатно уступити део тога земљишта планом предвиђеног за јавне потребе.

Ово становиште заузето је у пресуди Државног савета бр. 3786 од 5 априла 1939 год., којом је пресуђен овај случај:

„Одлуком Градског поглаварства у Загребу бр. 17482 од 18 фебруара 1938 год. одбијена је молба „Орешчанин“ д.д. и Орешчанина Симе којом су тражили да се одобри парцелација њиховог земљишта у Загребу (кат. чест. 4388/4) у власништво и посједовне сврхе ради продаје, а да се не примање § 56 Грађевинског закона. Поглаварство је односну молбу одбило са тог разлога што је предметно земљиште генералним планом предвиђено делом за јавни парк а делом за јавну цесту и да се утолико приликом парцелације мора бесплатно уступити општини, како то наређује § 56 Грађевинског закона, и без обзира на то у ком се циљу врши парцелација, јер да закон у том погледу не прави никакву разлику. По жалби заинтересованих сопственика Банска управа у Загребу својим решењем бр. 10106 од 5 априла 1938 год. поништила је одлуку Поглаварства нашавши да се парцелација у сврху provedбе промене поседовних одношаја може одобрити и без примене § 56 Грађевинског закона и да зато Општина треба да одобри спорну парцелацију, тражену у том циљу, а под условом да нема сметње из § 55 истог закона. Поглаварство је поднело Управном суду тужбу против решења Банске управе и та је тужба одбачена ожалбеном пресудом јер је управни суд нашао да општина, одбијајући одобрење парцелације, мора да наведе чињенице из којих ће се видети да стоји случај забране парцелације из § 55 ст. 2 т. 2 Грађевинског закона, на који се пропис општина позвала у својој одлуци, и без обзира на могућност примене § 56 Грађевинског закона.

Државни савет налази:

У § 56 Грађевинског закона је предвиђено, да власници који парцелишу своје земљиште, морају уступити општини бесплатно и неоптерећено планом предвиђено потребно земљиште за јавне саобраћајне и слободне површине, (улице, паркове, тргове, кејове и слично) дуж његова лица. У конкретном случају тражено је одобрење парцелације земљишта генералним планом делимично резервисаног за јавни трг и јавну цесту. Парцелација тога земљишта није могла да се одобри, сходно императивном пропису § 56, без бесплатног уступања општини оног дела који је генералним планом предвиђен за наведене јавне потребе, Међутим сопственици су тражили парцелацију без примене § 56 и општина је такву парцелацију морала да

одбије, позивајући се на §§ 55 и 56 Грађевинског закона, како је она била правилно и одлучила. Банска управа је неправилно, по жалби сопственика, поништила општинску одлуку, а образложење решења Банске управе о томе да нема места за примену § 56 код парцелације која служи само промени поседовних одношаја, нема основа у закону. Обавеза бесплатног уступања земљишта за јавне потребе установљена је законом (§ 56 Грађанског закона) у сваком случају кад се парцелише земљиште планом предвиђено за јавне потребе, и без обзира на то у ком се циљу врши парцелација. Зато би парцелација земљишта планом предвиђеног за јавне потребе, ако би се извела без примене § 56 каква је захтевана у спорном случају, била противна и тач. 1 и тач. 2 ст. 2 § 55 Грађевинског закона, јер таква парцелација би била противна прописима регулационог плана (тач. 1 ст. 2 § 55) а и отежавала би услове рада при извођењу оног што је планом на односном месту предвиђено (тач. 2 ст. 2 § 55). Зато је Управни суд, по тужби Поглаварства, требао да поништи решење Банске управе као противно закону, а он га је потврдио, усвајајући делимично његове разлоге. Због тога је Државни савет, на основу напред цитираних прописа, преиначио пресуду Управног суда и поништио односно решење Банске управе као противно закону.”

У подрум и сутерен не може се улазити са улице.

У овом смислу је пресуда Државног савета бр. 4894 од 6 марта 1939 год., којом је пресуђен овај случај:

„Тужиља је тражила одобрење пројекта о промени измене просторија своје зграде у ул. Димитрија Туцовића бр. 42. Градско поглаварство спровело је ово тражење на одлучење Министру грађевина, пошто је у питању пројекат приватне грађевине за јавну употребу (§ 87 ст. 2 Грађевинског закона), са примедбом, да пројекат измене односне просторије не би требало одобрити с обзиром на чл. 13 ст. 6 Грађевинског правилника за град Београд. И Министар грађевина својим решењем, чији поништај тужиља сад захтева, одбио је одобрење пројекта за измену намене просторија позивајући се на чл. 13 ст. 6 поменутог Правилника.

Државни савет налази:

Тужиља у тужби истиче, да њено тражење нема никакве везе са чл. 13 ст. 6 Грађевинског правилника за град Београд, на коме је засновано министрово решење о одбијању њеног тражења, јер да тај пропис говори о забрани улаза у подруме и сутерене са улице, а да је она тражила претварање постојећег дућана у бифе. Ово истицање је неумесно са разлога што сама тужиља у тужби признаје да је патос просторије, о чијој

се измени намене ради, спуштен испод нивоа улице, а чим то стоји та просторија се сматра као подрум, сходно чл. 13 ст. 1 Грађевинског правилника за град Београд, по коме — подрум је најнижи део зграде чија је површина пода (патоса) испод горње површине пешачке стазе или околног земљишта. А у такву просторију, сходно чл. 13 ст. 6 поменутог Правилника, је забрањен улаз са улице, како је правилно и управна власт одлучила и по том основу умесно ускратила тужиљи одобрење за промену измене односне просторије.”

Минимална висина пословних просторија и просторија у приземљу мора да износи бар 3,50 метара.

У овом смислу је пресуда Државног савета бр. 25339/38 од 13 јануара 1939 год., којом је пресуђен овај случај:

„Тужилачки Савез набављачких задруга државних службеника тражио је од Градског поглаварства у Београду одобрење планова за преправку и дозифивање зграде на свом имању у ул. Османа Ђикића бр. 28 и 30 Од овог тражења је одбијен одлуком Поглаварства Г. О. бр. 4667/37 од 18 фебруара 1938 год. са разлога што зграда о чијој се преправци и дозифивању ради не задовољава минималну висину просторија из § 30 Грађевинског закона и што нема потребан број нузпросторија. По жалби Савеза Министар грађевина оспорним решењем оснажио је одлуку Поглаварства позивајући се на § 30 Грађевинског закона. Савез поднетом тужбом тражи поништај министровог решења истичући да § 30 Грађевинског закона односно минималну висину захтева за пословне просторије а да би просторије његове односне заграде служиле за магацин који, по тужби, нема тај карактер.

Државни савет налази:

Према § 30 ст. 1 и тач. 2 Грађевинског закона — најмање дозволене висине појединих просторија биће за трговачке и занатлијске радње, продавнице и пословне просторије и уопште у приземљу 3,50 м.

Просторије тужиочеве односне зграде налазе се у приземљу а намењене су за магацине прерађене робе. Те просторије, дакле, и по свом положају, налазећи се у приземљу, и по својој намени, јер треба да служе за магацин прерађене робе који је пословна просторија морају да задовоље минималну висину из цитираног § 30 од 3,50 м., а како је тај законски услов недостајао управна власт је правилно ускратила одобрење планова. Према томе и тужба је неумесна и као таква одбачена.”

Саопштио:

Љуб. Ж. Јевтић,
секретар Држ. савета.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Некролози

Испраћај посмртних остатака д-р Мехмеда Спахе из Београда

Министар саобраћаја д-р Мехмед Спахо умро је изненада 29 јуна у 8 $\frac{1}{2}$ часова изјутра у хотелу „Српски Краљ”. Тога јутра је д-р Спахо допутовао из Сарајева, био ведар и расположен. Кад је дошао у свој апартаман у хотелу, добио је телефонску везу са Сарајевом и разговарао са својом супругом. После тога је продужио да ради. Изненада му је позлило, пао је преко поштеље и умро.

Д-р Мехмед Спахо

Његова смрт је изазвала дубоко жаљење свих оних који су га познавали и свих његових политичких пријатеља и присталица. Умро је у доба најбоље снаге и велике радне способности, у доба када је био необично потребан држави и народу.

Д-р Мехмед Спахо је рођен 13 марта 1883 у Сарајеву. Ту је свршио основну школу и гимназију. Права је завршио у Бечу и ту је промовисан за доктора

права. После је био судски писар, па адвокатски приправник. 1910 изабран је за секретара Трговачке коморе у Сарајеву, на ком је месту остао дванаест година.

Још у младости ушао је д-р Спахо у политички живот. Био је још у доба Аустроугарске југословенски оријентисан. Определио се за Муслиманску народну организацију. 1918 године изабран је за члана Народног већа у Сарајеву и постао је повереник за трговину, занатство и пошту. После је постао члан привременог народног претставништва у Београду.

Први пут је постао Министар 1919 у концентрационом кабинету Стојана Протића (заузео је ресор шума и рудника). 1921 ушао је у владу Николе Пашића као министар трговине и индустрије, где је остао до фебруара 1922 г. У октобру 1921 изабран је за претседника и шефа своје странке, Југословенске муслиманске организације.

У влади г. Љубомира Давидовића 1924 г. био је министар финансија. У кабинету Веље Вукићевића 1927 г. заузимао је ресор Министра трговине, на ком је полагају остао и у кабинету г. д-р Антона Корошца. У кабинету д-р М. Стојадиновића, 1935 г., заузео је ресор Министра саобраћаја. Исти је ресор задржао и у кабинету г. Драгише Цветковића, где га је и смрт затекла.

Д-р Спахо је стално биран у Народну скупштину од ослобођења, изузев изборе од 1931, на којима његова странка није ни учествовала.

Када је организована Југословенска радикална заједница, у коју је ушла и његова странка, д-р Мехмед Спахо је изабран за њеног потпретседника и постављен је (1936) за сенатора. На последњим изборима за Народну скупштину (1938) изабран је на два места за народног посланика, али је дао оставку на оба мандата и задржао мандат сенатора.

Д-р Спахо је важио као еминентан стручњак за економска питања. У политичком раду се одликовао тактом, хладнокрвношћу, савесним испитивањем свих проблема и ситуација. Знао је да чека, и доносио је одлуке кад је већ проблем сазрео и решење се наметало само од себе. Увек је заступао гледиште да споразум Срба и Хрвата треба да буде база наше унутрашње политике. Имао је добре везе и уживао поштовање и у Београду и у Загребу.

Највећу пажњу је посвећивао економским проблемима Босне и Херцеговине и просвећивању и привредном подизању босанских муслиманских маса. У томе је постигао лепе резултате.

Д-р Спахо је искрено волео Југославију, био је одан Династији Карађорђевића. Веровао је чврсто да се сва питања босанских муслимана могу решити у споразуму са православним и католицима. Босанске муслимане је сматрао као саставни део српскохрватског народа.

У њему губимо једног ретког политичара и државника и искреног родољуба.

За сахрану д-р Спахе образован је државни одбор, који је израдио програм сахране и бринуо се о његовом спровођењу. Сахрана је извршена на државни трошак.

Посмртни остаци д-р Спахе пренесени су истог дана после подне из хотела „Српски Краљ” на главну железничку станицу и положени на одар у све-

У ИМЕ ГРАДА БЕОГРАДА ОПРОСТИО СЕ СА ПОСМРТНИМ ОСТАЦИМА Д-Р СПАХЕ ПРЕТСЕДНИК ОПШТИНЕ Г. ВЛАДА ИЛИЋ

Претседник Београдске општине г. Влада Илић опростио се са посмртним остацима д-р Спахе, у име града Београда, дирљивим говором, у коме је рекао:

„Са осећањем дубоке туге опраштам се, у име Београда, са земним остацима Мехмеда Спахе, истакнутог политичара, племенитог човека, осведоченог родољуба, чију прерану смрт оплакују не само његови ужи пријатељи већ и сви они који су имали срећу да га изближе упознају и прате његову многоструку делатност.

Своју јавну делатност Мехмед Спахо започео је у привредним редовима. Искуство које је стекао као секретар Трговинске коморе у Сара-

Претседник Београдске општине г. Влада Илић опрашта се у име Београда са посмртним остацима рахметли Мехмеда Спахе

чапој чекаоници железничке станице, уз звуке музике и уз војне почасте. До седам часова увече дефиловали су испред одра грађани, одајући пошту. Муслимански свештеници читали су стално молитве.

Увече је испраћено тело рахметли Спахе из Београда за Сарајево. Тужном испраћају присуствовали су чланови дипломатског кора, чланови Краљевске владе, Народне скупштине и Сената, Претседник Београдске општине г. Влада Илић, изасланици православне и католичке цркве, претставници војске, високи чиновници Министарства саобраћаја и велики број грађанства.

Јеву корисно му је послужило као политичком човеку и одговорном државнику. И у току његове плодне политичке каријере он није никад губио из вида напредак наше привреде, дубоко уверен да се добра политика не може водити без снажне привреде.

Ушавши у политички живот као врло млад човек, Мехмед Спахо је убрзо избио у прве редове. Благодаречи тој околности, он је за последњих двадесет година развијао у Београду велики део своје политичке активности и као пар-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ламентарац и као одговорни министар. За то релативно кратко време његова симпатична фигура постала је позната у свим круговима престоничког друштва. Са ретком отвореношћу и искреношћу, увек весео и насмејан, он је пружао пример човека свагда оптимистички расположеног. Ко је имао прилику макар једном да разговара са Мехмедом Спахом, тај је морао понети утисак да је упознао човека изузетне блакости и племенита срца.

У Мехмеду Спахи Београд губи једног истинског пријатеља. Као министар саобраћаја он је у свакој прилици показивао пуну готовост да се разумеју потребе престоничке општине и да се тим потребама, у границама могућности, изађе у сусрет. Желећи од свег срца да се изградња Београда ничим не омета, он није жалио труда да се одазове позиву председника Београдске општине, да заједнички разгледају пристанишне уређаје у Будимпешти, како би оно што је тамо добро решено, нашло примене и у изградњи пристаништа у нашој престоници. На томе свесрдном заузимању за добро Београда, ја му одајем пуно признање и топлу благодарност.

Мехмед Спахо није гледао на Београд само са политичког и државног гледишта. За њега Београд није био само престони град, центар наше велике Отаџбине, горостас који треба да

оличава снагу и лепоту наше земље. У Београду је покојни Спахо видео нешто присно своје, он се као човек и грађанин поносио њиме и уживао у његовој изградњи. Ако постоји неки град који се у срцу Мехмеда Спахе могао мерити са његовим шехер Сарајевом, то је несумњиво наш Београд у коме је, тако рећи на својој дужности одговорног државника, испустио своју племениту душу.

Његова успомена остаће светла у срцима Београђана, у чије се име клањам пред смртним остацима честитог и родољубивог Мехмеда Спахе и кличем: **Слава му!**"

После говора г. Вл. Илића кренула се погребна поворка. Официри београдског гарнизона носили су многобројна одличја, а иза њих су ношени венци Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника, Градског поглаварства Београд и остали. Ковчег су из свечане чекаонице изнели чланови владе и посланици ЈРЗ. Ковчег је постављен у специјални воз, који је кренуо из Београда у 20,30 часова.

Специјални воз са посмртним остацима д-р Спахе стигао је у Сарајево сутрадан пре подне. Сахрана је извршена у почасном гробљу код Бегове џамије, уз учешће чланова Краљевске владе, народних посланика и сенатора, других званичних претставника, делегата културних и националних удружења и огромне масе света.

† Витомир Николић

Ноћу између 11 и 12 јуна о. г. пао је као жртва своје дужности Витомир Николић, трошаринац Београдске општине. Напали су га и смртно ранили на Авалском друму кријумчари.

Погреб ревносног трошаринца пок. Витомира обављен је свечано.

Опелу, које је обављено у капели на Новом гробљу, присуствовали су: председник Београдске општи-

Председник Београдске општине г. Влада Илић са госпођом на погребу погинулог трошаринца Витомира Николића

не г. Влада Илић са госпођом; већи број градских већника; директор Дирекције за социјално и здравствено старање г. д-р Угљеша Давидовић, управник трошарине г. Јовановић, директор Привредно-финансијске дирекције г. Љуба Николић, помоћник директора Дирекције трамваја и осветљења инж. г. А. Дојчиновић, сви шефови одељења Београдске општине као и многобројни општински чиновници и трошаринци, другови покојникови који су тога дана били слободни од службе.

Опело су обавила два свештеника, а на јектенија одговарао је хор радника Дирекције трамваја и осветљења певачког друштва „Никола Тесла”.

По обављеном опелу претседник Београдске општине г. Влада Илић пришао је удови пок. трошаринца Витомира Николића, и изјавио јој саучешће.

Пошто су другови покојникови изнели ковчег пред капелу, у име трошаринаца са покојником се опростио дирљивим говором трошаринац г. Божидар Топаловић, истичући покојникову савесност и ревност у служби.

Пред отвореном раком одржао је говор трошаринац г. Владета Димитријевић, који је опраштајући се са пок. Витомиром, у име свих трошаринаца дао завет: да ће сви београдски трошаринци поћи примером

покојника, вршећи своју дужност до последњег даха и да у одбрани Београдске општине и њених интереса неће штетети ни себе ни кријумчаре.

На гроб савесног и ревносног трошаринца положен је велики лаворов венац са натписом: „Претседник Општине града Београда Влада Илић — Витомиру Николићу”.

*

Из пажње према покојнику, који је пао као жртва савесног вршења своје дужности, у знак признања Градско поглаварство Београд примило је на себе све погребне трошкове и дало је прву новчану помоћ удови покојниковој.

Вршење трошаринске дужности је тешко, скопчано са много неприлика, па чак и са опасношћу по живот. Поред осталих непријатности, долази и непопуларност и неразумевање од стране јавности. Догађа се каткад да се неоправдано критикују поступци трошаринаца.

Трагични завршетак пок. Витомира Николића доказује колико су те критике неоправдане. Он треба да отвори очи нашој јавности и да је потстакне да са више разумевања и симпатија прати напоран рад трошаринаца.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА